

אמהות זוכה להתייחסות תיאורטית ופמיניסטית רבה היום ובעבר בהיותה תפקיד מרכזי בחברה. היא סוגיה בעלת משמעות רב-ממדית, הן בהיבט התרבותי, הכלכלי, המעמדי, הפוליטי והן בהיבטים אישיים ופסיכולוגיים. אמהות מיוחסת מיתוסים, שצמחו לאורך הזמן מתוך ההקשר התרבותי אך גם אידיאולוגיות שונות, המשקפות את הלך הרוח החברתי. סוגיות כגון דיכוי נשים באמצעות תפקיד האמהות ומיתוס האם הטובה וסובייקטיביות של נשים אמהות נדונו בהרחבה בהקשר לאמהות מהזווית הכלכלית, הסוציולוגית, הפסיכולוגית במטרה להבין את כינון האמהות, את החוויה הפיזית והרגשית ואת יחסי הכוח הגלומים בה. הכתיבה העשירה על אמהות ומגוון הרעיונות התיאורטיים מרמזים על היותה תפקיד שנוי במחלוקת, נתון לתמורות והתאמות, אך בעל משקל חברתי ואישי רב עבור רבים. אם כן, אמהות מהווה מעין מכלול דינאמי, בעל חשיבות חברתית ופוליטית, אשר עשויה לשקף מאפיינים תרבותיים ואידיאולוגיים, כלכליים ומעמדיים, פסיכולוגיים ופמיניסטיים של נשים אמהות ושל החברה.

מאפייני העיסוק של אמהות קשורים לתהליך הגדילה של הילד, כאשר שלבי גיל שונים מציבים צרכים ואתגרים ייחודיים בפני האם. מלבד ההתמודדות עם התהפוכות הפיזיות והנפשיות של גיל ההתבגרות, בעולם המערבי שלב זה מתאפיין באופן טיפוסי בדאגה לתופעות עכשוויות כמו לדוגמא מקובלות ולחץ חברתי, הפרעות אכילה, התמכרויות, אלימות והטרדה מינית. אמהות רבות נדרשות לתופעות מאתגרות אלו במהלך גיל ההתבגרות של ילדיהן לצד הדאגה לעתידם כבני אדם בוגרים ועצמאיים במציאות החברתית הנתונה.

עבודה זו עוסקת באמהות לבנים הומוסקסואלים ובחוויה הייחודית של אמהות לאחר גילוי המיניות ההומוסקסואלית. נושא זה מעניין כיוון, שהיום בעידן של פירוק גבולות המיניות ההטרו-נורמטיבית והחשיפה הרב-ממדית ההולכת וגוברת של סוגי מיניות מגוונים בעולם המערבי, אמהות הטרוסקסואליות נדרשות להתמודד עם מציאות משתנה, שבה מספר גדל והולך של נערים יוצאים מהארון בגיל צעיר. תופעה זו ותהליך ההתוודעות של אמהות עם אוריינטציה ההומוסקסואלית של בניהן מעמידות מפני אמהות רבות דילמות וקונפליקטים שונים מההיבט האישי וההיבט החברתי גם יחד.

מטרתי לחקור את המשמעות הנחווית של האמהות לבנים מתבגרים ובוגרים הומוסקסואלים בניסיון להבין את עולמן. חקר המשמעות של תפקיד האמהות לבנים הומוסקסואלים מגלם הזדמנות לבחון תפיסות וציפיות חברתיות גלויות וסמויות והשפעתן על אמהות ועל עולמן. בנוסף חקר זה מאפשר הצצה למאבק של אמהות להתוות דרך, המאפשרת

אמהות אוהבת, דואגת ואמפתית בעזרת חשיבה ביקורתית ועצמאית. מכאן, שהמקרה של אמהות לבנים הומוסקסואלים עשוי לספק פרספקטיבה חדשה על מושג האמהות ומשמעותיה בחברה הישראלית.

עבודה זו מכילה 6 פרקים ראשיים, כאשר כל אחד מכיל מספר משתנה של תת-פרקים. **הקשר המחקר**, המתאר את האווירה הציבורית השלילית למיניות הומוסקסואלית ואת הבדלי הגישה בין נשים וגברים להומוסקסואליות לצד המאפיינים הבולטים של חלוקת העבודה המגדרית בחברה הישראלית. **מטרת המחקר**, המבקשת לבחון את החוויה הייחודית של אמהות לבנים הומוסקסואלים ומשמעותיה מובילה לשאלות המחקר, אשר מתמקדות באסטרטגיות של אמהות ובהשפעה של תהליך ההתמודדות עם מיניות הומוסקסואלית של הבן על תפיסות העולם של האמהות. פרק **המסגרת התיאורטית** מסמנת את הפרדיגמה הרעיונית הפמיניסטית על סוגיית האמהות, עליה מחקר זה מבוסס והיא כוללת ניתוח ביקורתי מגוון של המשמעויות השונות של אמהות כאתר לדיכוי מגדרי וכתפקיד בעל פוטנציאל מעצים. פרק **המתודולוגיה** מגדיר את דרך ביצוע המחקר בעזרת ניתוח ראיונות עם אמהות לבנים הומוסקסואלים. בפרק **ממצאי המחקר** מוצגים הממצאים ופרשנותם, החל מהייצוג החיובי של הבן, בחינת הגורמים המסייעים והמכשולים בתהליך ההתמודדות עם מיניות הומוסקסואלית של הבן. ממצאי המחקר מבטאים יצירת עמדה מוסרית, המשלבת תמיכה בבן עם השמעת ביקורת על מבני החברה וגיבוש סדר יום חברתי לשינוי התפיסות ההומופוביות; בפרק **מסקנות ודיון** מוצגים המסקנות התיאורטיות של ממצאי המחקר באשר להשלכותיהן על תפיסת הגבריות, על יחסי הכוח המגדרים ועל תפקיד האמהות בחברה הפטריארכאלית.

הקשר המחקר

מחקר זה מבקש כאמור לבחון את המשמעות הייחודית של אמהות לבנים הומוסקסואלים. בשל הנחת המוצא, כי תפקיד אמהות מתקיים בתוך הקשר חברתי ולפיכך מושפע על ידי דפוסי חשיבה חברתיים ומאפיינים תרבותיים ופוליטיים דומיננטיים, ראוי לאמוד תחילה את היחס החברתי הכללי כלפי הומוסקסואליות. הרי אמהות, כמו חברי חברה אחרים, נתונות להשפעות של הסביבה ולפי כך האווירה הציבורית הכללית כלפי הומוסקסואליות עשויה לעצב את החוויה של אמהות לבנים הומוסקסואלים.

בעשורים האחרונים הולכת וגוברת הכתיבה בנושא סוגי מיניות ופרקטיקות מיניות המתארת את חווית השוליות של אנשים, שלהם העדפות ואוריינטציה מיניות הומוסקסואלית, לסבית, ביסקסואלית וטרנסג'נדרית. כתיבה זו נועדה גם להרחיב את הידע הקיים אודות הקיום מחוץ לנורמה המינית הדומיננטית אך גם לתבוע לגיטימציה חברתית, פוליטית וחוקתית לצורות קיום חלופיות. המאבק הציבורי שהתרחש בישראל ובמדינות מערב אחרות אכן הניב פירות ניכרים וחשובים בהיבט של איסור הפליה על רקע העדפה מינית, עדכון חוקי דיני האישות ומיסוד ההכרה הפורמאלית והחוקתית בזוגיות בין בני אותו מין. תוצאה נוספת של המאבק הציבורי מצויה בייצוג של נקודות מבט של מיעוטים מיניים בתקשורת ההמונית. אלה הן דוגמאות מעטות, אשר מעידות על תזוזה מסוימת מהגישה היהודית-נוצרית המסורתית להומוסקסואליות.

אולם על אף ההתפתחויות החיוביות במישור הפורמאלי לעיתים רבות מיניות הומוסקסואלית בפועל זוכה ליחס חברתי עוין ואלים, אשר בתורו מעצב ומשפיע על החיים של הומוסקסואלים אך גם על חוויית האמהות של נשים רבות.

הומוסקסואליות - האווירה הציבורית

בניסיון להמחיש את היחס החברתי כלפי הומוסקסואליות אציג כאן נתונים מובחנים מתוך סקרי דעת הקהל בעולם המערבי.

על פי הסקרים של הוועידה האירופאית לזכויות אזרח בסיסיות, אשר מיפה את האווירה הציבורית במדינות אירופה כלפי מיעוטים מיניים (לסבית, הומוסקסואלית בי-סקסואלית, טרנסג'נדרית), התגלה לאחרונה, כי דיכוי והפלייה על רקע העדפות מיניות שכיחים למדי – אם כי שיעור התופעות משתנה ממדינה למדינה. האווירה הציבורית השלילית כלפי הומוסקסואלים

באה לביטוי בלעג וזלזול, קריאת שמות גנאי והעלבות, שימוש בשפה פוגענית, ואף התקפות פיזיות של הומוסקסואלים, כולל תקיפות פטאליות כגון רצח. מבחינת דעת הקהל ניתן לציין את הממצאים הבאים: 53% מהגברים הצעירים בדנמרק דיווחו, שהם שוללים מין בין שני אנשים מאותו מין ו-32% מהמשיבים הגרמנים דיווחו על רתיעה ממראה של נשיקות בין הומוסקסואלים (Kjærum, 2009). על סמך סקר דעת קהל בקרב מדגם מייצג של 1012 דנים בני 18-74 שנים נמצא, כי באוכלוסיה הדנית – הנחשבת ליבראלית ונאורה למדי - שוררים תפיסות מגדר סטראוטיפיות חזקות ופחד מהומואים. על פי תוצאות הסקר, 1 מתוך 4 החזיק בדעה, כי לא ראוי לאפשר לבנים בגילאי 4-8 שנים לצבוע את הציפורניים בלקה או להתחפש לנסיכה. אך מנגד, מעל 80% מהמשיבים חשבו, שיש לאפשר לבנות באותה קבוצת גיל להתחפש לדמויות כמו ספידרמן. תפיסות אלו פורשו על ידי עורכי הסקר כעדות להזדהות הרחבה עם אידיאל הגבריות המסורתית וכסימן לשמירה הקפדנית על סמכות האידיאל כנגד האיום של הומוסקסואליות וכנגד הניסיון לטשטש את הגבול הבינארי בין המינים (Lindevall, Norden, & Jacobsen, 2011). סקר דעת הקהל עולמי אחר מצא, כי 41% מהציבור האמריקאי שוללים הומוסקסואליות. על פי אותו סקר חלקו של הציבור הישראלי השולל הומוסקסואלית מונה כ-50% לעומת 38% מהישראלים, שדיווחו על תמיכתם בקבלה חברתית של מיניות הומוסקסואלית (Kohut, Wike, & Horowitz, 2007). לפיכך, ניתן להתרשם, כי הדעה הרווחת בציבור המערבי כלפי הומוסקסואליות מתאפיינת ברתיעה, עוינות והתנגדות וזאת חרף התמורות החברתיות בעשורים האחרונים.

תמונת מצב כללית זו באשר לדעה הציבורית כלפי הומוסקסואליות מצאה ביטוי ממשי וקשה ביותר בישראל ברצח במועדון בר-נוער בתל אביב באוגוסט 2009. ברם, הדעה הציבורית הכללית כלפי הומוסקסואליות מתבטאת גם בדרכים סמויות ופחות מפורשות. על פי מחקר שנערך בישראל, תפיסות שליליות והומופוביות כלפי הומוסקסואליות נפוצות גם בקרב בעלי מקצועות טיפוליים, כגון עובדים סוציאליים, עובדי הוראה ופסיכולוגים. Ben-Ari (2001) הציעה, כי תפיסות אלו מייצגות באופן אופרטיבי את האווירה הציבורית השלילית כלפי הומוסקסואלים בישראל, על אף הצעדים הפורמאליים והתמורות החברתיים לקידום שוויון הזכויות. חוקרים אחרים הצביעו על כוח ההשפעה של החברה הפטריארכאלית ומוסדותיה התרבותיים - בנייהם הדת היהודית, הצבא וההיסטוריה הציונית - על ההבניה של הטרנסקסואליות נורמטיבית ועל עיצוב גבריות ונשיות מסורתיות. על כן הוצע, כי התגובות של אבות ישראלים בעקבות הגילוי, שבניהם הומוסקסואלים, מעידות על דעות קדומות כלפי הומוסקסואליות ועל הומופוביה סמויה,

אשר כרוכות בהגדרת הומוסקסואליות כמיניות נחותה (Yanai, & Siles, 2009). מכאן ובאופן פשטני, שעל פי הדעה הרווחת בישראל הומוסקסואליות מייצגת נחיתות, בעוד שגבריות תקינה הינה הטרוסקסואלית.

בישראל הוקמו מספר הוסטלים ברחבי הארץ, שמטרתם להוות בית חלופי עבור נעורים בני 14-19, שהוצאו מביתם על ידי הוריהם או שנשקפת להם אלימות מצד הוריהם מפאת העדפה המינית שלהם. מנהלת "בית דרור" בתל אביב, הפועל כבית זמני לנוער הומו-לסבי, טרנסגינדר ובי-סקסואלי, נדבה באדיבותה נתונים מספריים המראים, כי בין השנים 2008-2010 שהו בכל זמן נתון בין 62-67 צעירים, שגילם הממוצע 16.5-17.5. לדוגמא, בשנת 2010 נקלטו 64 צעירים חדשים בהוסטל. על פי הערכתה, כל שבוע נדחות 2 פניות חדשות מפאת תפוסה מלאה וחוסר מקום. 90% מדיירי ההוסטל ילידי הארץ ורוב רובם מאזורים מחוץ לתל אביב. האוריינטציה המינית של הקהל הצעיר, שפנה להוסטל בשלוש השנים האחרונות מתחלקת ל- 37-47% הומוסקסואלים, 14-22% טרנסגינדרים, 16-20% לסביות, בנוסף לשיעורים קטנים יותר של בי-סקסואליים⁽¹⁾.

מאלו לא ניתן להסיק על האווירה הציבורית בישראל, אך עצם הקיום של הוסטלים מעיד על ההכרה של רשויות הרווחה בצורך הממשי במקלטים לצעירים, שמיינותם שונה. עוד ניתן ללמוד על הסכנה הפוטנציאלית שבתגובות חריפות של הורים למיניות א-נורמטיבית של ילדיהם, שכן יש צעירים הנאלצים לחפש קורת גג חלופי לביתם. נוסף על כך, שיעורם הניכר של בנים הומוסקסואלים ביחס לצעירים בעלי העדפות מיניות אחרות יכול להתפרש כאינדיקציה לפגיעות של קבוצה זו.

לאור זאת ניתן להרהר על הכוחות של הטרו-נורמטיביות, שלעיתים אף מובילים להוצאת צעירים מביתם וממשפחותיהם, על ההשפעה של הנורמה המינית השלטת המעצבת את השקפות העולם של הורים. על כן אני מוצאת בנתונים לעיל ביטוי לחלחול של מסורות ואמונות לתוך התפיסות החברתיות, אשר מעצבות את האווירה הציבורית הכללית כלפי מיניות הומוסקסואלית.

האווירה הציבורית הכללית גוזלת קורבנות ומחירים אישיים כבדים בקרב צעירים, שלהם אוריינטציה מינית שונה. על פי הממצאים של סקר אירופאי נמצא, שבאנגליה כ-25%

⁽¹⁾ נתונים אלו נמסרו על ידי דורן, יעל. מנהלת בית דרור.

מהגברים ההומוסקסואלים נזרקו מביתם על ידי הוריהם בעקבות היציאה מהארון (Kjærum, 2009). שיעור דומה מהצעירים ההומוסקסואלים האמריקאים מצאו את עצמם ללא קורת גג בגלל מיניותם הומוסקסואלית (Bernstein, 2003). מצוקתם של צעירים הומוסקסואלים טרם זכתה למיפוי מעמיק ופומבי בישראל - אם כי ידוע, כי לעיתים היא מובילה להתמכרויות ומחלות המסכנות את חייהם. עם זאת מבט בנתונים ממדינות מערב אחרות עשוי להמחיש את הטרגדיה השבירה של צעירים רבים. על פי הסקר האירופאי, 18% מהמיעוט המיניתי בגרמניה (לסבית, הומוסקסואלית, ביסקסואלית או טרנס-סקסואלית) דיווחו על ניסיון התאבדות (Kjærum, 2009). בעבודת המחקר בקרב צעירים הומו-לסביות והוריהם בארה"ב צוין, כי הסטטיסטיקה הרשמית על שיעורי ההתאבדות על רקע העדפות מיניות דלה או בלתי זמינה, אך לפי הערכה מדובר בשליש מכלל ניסיונות התאבדות בקרב בנים ובנות בגילאי העשרה (Bernstein, 2003). על כן, ממצאי מחקר חדש מורים, כי צעירים אמריקאים בגיל 21-25, שחוו דחייה והתכחשות במשפחה על רקע העדפות המיניות שלהם, למעשה נמצאים בסכנה משמעותית גבוהה יותר (פי 8) להתאבד, מאשר הצעירים שזכו לתמיכה למיניותם מצד המשפחה. החוקרת הציעה, כי שיעור ההתאבדות הגבוה בקרב צעירים בעלי אוריינטציה מינית שונה נובע מתחושת ניכור ומבדידות כבירה על רקע שונותם ביחס לנורמה החברתית, וכי תחושת ניכור זו אף מתעצמת לנוכח הדחייה וההתכחשות של המשפחה (Ryan, 2009).

נתונים מקבילים על התאבדות על רקע העדפות מיניות אינם נגישים בישראל. אולם נותר לציין נתון כללי, כי על פי משרד הבריאות 18% מכלל מספר ההתאבדויות בשנת 2007 מצויים בקבוצת הגיל 18-25 וכי מספר ההתאבדויות בקרב גברים גדולה משמעותית מזו של נשים (חקלאי, 2010).

התאבדות הינה כמובן תגובת קצה למצוקה נפשית קשה ומתמשכת. Ryan (2009) תיארה תגובות נפוצות אחרות למצוקה הנחווית על רקע ההעדפה המינית בקרב צעירים כמו תפקוד לקוי, דיכאון והתמכרויות. על סמך ממצאי המחקר היא טענה, כי לתגובות של הורים וגישתם הכללית כלפי העדפות מיניות שונות השפעה מכרעת על תחושת הרווחה הנחוות על ידי ילדיהם. על כן היא מצאה, כי צעירים, שזהותם המינית הלסבית/הומוסקסואלית/ביסקסואלית/טרנסגינדרית זכתה לתמיכה וקבלה מצד המשפחה, דיווחו על תחושת רווחה ואמון חיובי ואופטימי בעתידם בשיעור של 92%. אך מנגד, רק 35% מהצעירים, שנתקלו בחוסר תמיכה וקבלה מוחלט מצד משפחותיהם למיניותם חוו את אותה תחושת רווחה ובטחון בעתידם.

אוסף קטן זה של נתונים מלמד על אווירה ציבורית שלילית ברובה כלפי הומוסקסואליות וסוגי מיניות שונות בישראל ובעולם המערבי. שכן, אנשים שלהם העדפה מינית הומוסקסואלית (או לסבית) ביסקסואלית (טרנסגינדרית) נתונים ליחס משפיל, פוגעני ומאיים מצד הרוב ההטרוסקסואלי הדומיננטי. יחס חברתי זה גוזל במקרים רבים מחירים כבדים בתחושת הרווחה האישית והביטחון הממשי של הומוסקסואלים ואחרים בין אם בביתם ובין אם בחברה. במציאות זו צעירים רבים מוצאים את עצמם ברחוב מפאת ההעדפה המינית השונה שלהם על אף שלגישה הכללית של הורים כלפי האוריינטציה המינית השונה של ילדיהם משמעות עצומה ואף מכרעת מבחינת תפקודם החברתי והנפשי של הצעירים.

אמהות, אבות והבדלי גישה להומוסקסואליות

בבחינת המגמות הכלליות בתפיסות הציבור כלפי שונות מינית מצטבר, כי קיים הבדל יסודי בין נשים וגברים. מקורות שונים, ביניהם צעירים הומוסקסואלים וגורמי טיפול מקצועיים - שחלקו את הניסיון המקצועי שלהם עימי - מדווחים על הבדל מגדרי בגישות להומוסקסואליות. מגמה מגדרית משתקפת בתוצאות סקר דעת הקהל מטעם הוועידה לזכויות בסיסיות באירופה. כאן נמצאה רמת טולרנטיות גבוהה יותר כלפי מיעוטי מיניות בקרב נשים ביחס לזו של גברים (Kjærsum, 2009). בדומה לכך, בסקר Gallup בקרב אמריקאים מ-2007 נמצא, כי 61% מהנשים שנשאלו מתייחסות להומוסקסואליות כסגנון חיים מקובל לעומת 53% מהגברים (Saad, 2007). הוצע, כי בארה"ב ניתן להבחין בברור בין התפיסות של נשים וגברים הטרוסקסואלים. שכן, נשים נוטות לבטא ולגלות גישות טולרנטיות ופחות שיפוטיות כלפי מיעוטים שונים מאשר גברים (Herek, 2007). חוקרים רבים ציינו בעבודתם את ההבדל המגדרי בין אמהות ואבות בהתייחסותם למיניות הומוסקסואלית של ילדיהן וביכולתם להתמודד עם מיניות לא הטרוסקסואלית. במחקרים רבים בולט הבדל מגדרי נוסף, כי אמהות הן הראשונות לדעת על מיניותו ההומוסקסואלית של הבן, שכן לצעירים נטייה ברורה לגלות להן לפני האבות ואמהות נוטות להשלים עם המידע מהר יותר מאבות (Ben-Ari, 1995; Savin-Williams, 2001; Falconer, 2005; La Sala, 2010; Bernstein, 2003; La Sala, 2010). הוצע, כי ההסבר לנטייה הרווחת לפנות לאם ראשונה - או רק לה - מצוי במבנה המגדרי של חלוקת העבודה, הכרוך באב נעדר או בלתי מעורב בעבודת גידול השוטף של ילדיו (La Sala, 2010), בעוד שהאם נתפסת כמרכז החיים

הרגשיים, כדמות שמאזינה וחונכת, תומכת ומתקשרת עם הילדים בשגרת היום-יום (Savin-Williams, 2001). ההיגיון של דפוס זה עשוי לשקף את הנטייה התרבותית ליחס לאמהות מעורבות רגשית ופרקטית רבה יותר בכל הקשור לגידול וחינוך ילדים מאשר אבות. שכן, על אף תמורות חברתיות מסוימות במעמדן של נשים, אמהות עדיין משמשות ומתפקדות כמגדלות ומחנכות הילדים העיקריות בחברה הישראלית, ולכן עיקר האחריות על תפקודם הפיזי והפסיכולוגי של הילדים בפועל מונח על אמהות.

מהעבודות שבחנו את דרכי ההתמודדות של אמהות ואבות יחד לאחר גילוי, שבניהם הומוסקסואלי (לוז ואבני, 2000; Ben-Ari, 1995; La Sala, 2010; Salzburg, 2004) ניתן ללמוד, כי אמהות נרתעות פחות מהגילוי והן מגלות פתיחות רבה יותר ביחס לאבות (מזרחי, 2001; חן, 2009; Savin-Williams, 2001; Armesto, & Weisman, 2001). דפוס מגדרי נוסף מצוי בהרכב אוכלוסיות ההורים, שנענו לפניית להתגייס לצורך מחקר. ראשית, הרוב אמהות (Aveline, 2006; La Sala, 2010; Savin-Williams, 2001). שנית, ההשתתפות המעשית של אבות בראיונות עם שני ההורים לצורך מחקר תוארה כמרוחקת ואף פסיבית למדי ביחס לזו האקטיבית והורבאלית של אמהות (מזרחי, 2001). ההבדל המגדרי אחרון מתבטא בשיעור השתתפותן של אמהות בקבוצות תמיכה להורים ביחס לזה של אבות (לוז ואבני, 2000), אשר עשוי לאותת על מסוגלות או נכונות שונה בין אמהות ואבות לצאת מהארון של עצמם ולשתף את סביבתם (מזרחי, 2001). הרי, בספרות הקיימת אמהות תיארו דילמות מרובות, הן בין הענקת תמיכה לבן לבין ההתחשבות בקצב העיכול האיטי של בן זוגן (לוז ואבני, 2001) והן בהתמודדות עם הכאב סביב ניתוק הקשר על ידי קרובי משפחה בגלל הומוסקסואליות של הבן (חן, 2009). זה בעוד שתגובתם של אבות תוארה כהשתקת הזהות המינית של בניהם והעצמת מאפייניו הגבריים, כגון הצלחות בקריירה האזרחית והצבאית ומעמדו הנחשק בקרב נשים בעזרת מנגנון פיצול בין שני הרבדים, ההומוסקסואלי והגברי הנורמטיבי (Yanai, & Siles, 2009).

מכאן, שהשתתפותן המעשית של אמהות בפעילות לצורך מחקר ונכונותן לתאר ולפרט את חוויותיהן גוברות משמעותית על זו של אבות. כמו כן, נראה כי קיימת מגמה כללית של דפוס סובלני בקרב נשים להעדפות מיניות שונות בהשוואה לגברים.

תפקידי מגדר

ההבדל המגדרי האחרון בתיאור הקונטקסט החברתי בו פועלות אמהות ישראליות נוגע לחלוקת העבודה בין המינים בישראל. שכן, דפוסי העבודה המסורתיים מאפיינים את התפקידים החברתיים של נשים וגברים וכך באופן כללי ופשטני נשים נתפסות כאחריות העיקריות על הבית ועל גידול ילדים ותפקידם העיקרי של גברים לפרנס את המשפחה.

למרות התמורות המשמעותיות שחלו בישראל במישורים שונים - כגון העלייה הדרמטית ברמת ההשכלה של נשים, דחיית גיל הנישואים, העצמאות הכלכלית הגוברת של נשים יהודיות חילוניות - נדמה כי תפקידי המגדר המסורתיים עדיין רלוונטיים למדי וכן רבים מגדירים את החברה הישראלית כפטריארכאלית במהותה. הרי, בישראל מידת המשפחתיות, דפוס המשפחה הגרעינית המסורתית המבוסס על זוגיות הטרוסקסואלים וילדים ביולוגיים, היא מבין הגבוהות בהשוואה למדינות מערב אחרות עקב ההשפעה של המסורות הדתיות וההיסטוריה הציונית (פוגל-ביז'אוי, 2000). על סמך ניתוח מחקרי של הפרקטיקות של הורים לחיילים הוצע, כי המרכזיות של הצבא בחברה הישראלית הינה אבן יסוד בזהות של גברים, בעוד שמרכזיותה החברתית של המשפחה מזוהה עם נשים. שכן, שיתוף הפעולה בין הצבא לבין מוסד המשפחה נשען על אידיאליזציה של המשפחה המסורתית לפי העיקרון הבינארי המבחין בין הספירה הציבורית והביתית ובין תפקידי נשים וגברים (Herzog, 2004).

בכדי להמחיש את חלוקת העבודה המגדרית בישראל ניתן להזכיר את הנטייה החברתית לקשור את האחריות העיקרית על גידול ילדים לאמהות על ידי חזקת גיל הרך, אשר עד לאחרונה נותר כאבן יסוד בלתי מעורערת בדיני המשמורת במצבי גירושים (הקר, 2003). ועוד, את עובדת העדר החקיקה בכל הקשור לחלוקה שוויונית של חופשת הלידה בין ההורים או קרובי משפחה אחרים. על כן, בשנת 2007 רק מיעוט זעום של 0.28% מהאבות הזכאים להשתתפות בחופשת הלידה לאחר לידת ילד ניצלו אופציה זו (טולדנו, 2008). נתונים אלו עשויים לרמוז על חלוקת עבודה מגדרית בישראל, אשר על פי הניסוח של ברקוביץ (1999) מתארגנת על פי מודל של שני מפרנסים ומטפלת אחת.

כתיבתה של שטייר (2005) סיפקה ניתוח עדכני למעמד האישה בשוק העבודה. לפיה, נחיתותן בספירה הציבורית נובעת מהיותן אמהות לילדים וכך הן מצופות להקדיש את מלוא ההשקעה והאנרגיה בגידול ילדים ולא בעבודה בשכר. לטענתה, חרף השינויים שהובילו למודל של שני מפרנסים בחברה המערבית, דפוסי העבודה של נשים ומעמדן הכלכלי הינם תולדה של א-סימטריה מגדרית בכל הקשור למשפחה ולאחריות על גידול ילדים. על כן, הגברת הפעילות

הכלכלית של נשים בשוק העבודה טרם הובילה לתהליך מקביל של חלוקת עבודת הבית מחדש בין בני הזוג.

מכאן, שבאופן כללי הדפוס המשפחתי והחברה הישראלית מכילים אבני יסוד פטריארכאליים. אלו באים לביטוי בדומיננטיות של משפחתיות הטרוסקסואלית ובחלוקת עבודה על פי תפקידי המגדר המסורתיים, אשר ממיינים נשים לגידול ילדים ועבודת הבית ואת הגברים לעבודה בשכר כמפרנסים עיקריים. המשמעות של חלוקת העבודה המגדרית הינה כי עיקר האחריות המעשית על גידול וחינוך ילדים משויך לתפקיד האמהות. אני מוצאת, כי למבנה חברתי זה כוח השפעה פוטנציאלי על חווית האמהות באופן כללי ועל החוויה של אמהות לבנים הומוסקסואלים בפרט.

המאפיינים שהוצגו בפרק זה מספקים תיאור של אופי החברה, בה אמהות לבנים הומוסקסואלים פועלות בישראל. שכן, באופן כללי שוררת בחברה הישראלית נורמה של יחס שלילי וחשדני כלפי שונות מינית ובפרט כלפי הומוסקסואליות, אם כי נשים נוטות להחזיק בעמדה סובלנית יותר והן מגלות פתיחות גבוהה יותר בנושא ביחס לגברים ישראלים. עוד, החברה הישראלית מתאפיינת ברמת משפחתיות גבוהה, אשר מושתתת על חלוקת עבודה מגדרית פטריארכאלית, שלפיה עיקר האחריות על חינוך וגידול ילדים מוטל על האמהות.

לקונטקסט ייחודי זה השפעה על החוויה הייחודית של אמהות לבנים הומוסקסואלים, כיוון שמצד אחד הן חלק מאותו הקשר חברתי מסורתי רחב ומהצד השני, המפגש עם ההומוסקסואלית של בניהן עשוי להעמידן במצב עימות בין התפיסות הרווחות לבין סובלנות כלפי שונות מינית בתפקידן החברתי כאחריות העיקריות על חינוך וגידול ילדיהן.

אני סבורה, כי נקודת המבט של אמהות סביב מיניות הומוסקסואלית של בניהן טרם זכתה להתייחסות אקסקלוסיבית במחקר הישראלי על אף המגמות, המבחינות בין העמדות החיוביות יותר של אמהות ביחס לעמדות של אבות. לכן - ולצד העניין האישי בנושא המחקר כאמא לבן הומוסקסואלי - נדמה, כי בחינת הדילמות של אמהות לאחר יציאתו של הבן מהארון עשויה להבליט תובנות עדכניות על גורמי ההשפעה הפועלים על אמהות לבנים הומוסקסואלים בחברה הישראלית. עוד נדמה, כי בחינת המשמעות של אמהות לבנים הומוסקסואלים עשויה להאיר על פרקטיקות שונות לנוכח האווירה החברתית בישראל מצד אחד ולנוכח הנטייה לייחס לאמהות השפעה מכרעת על גורלם של הילדים. שכן, המפגש הישיר והאישי של אמהות עם הומוסקסואליות עשוי להתנגש עם תבניות חשיבה מקובלות, לערער על תפקידי המגדר הפטריארכאליים ולהשפיע על היבטים שונים בחייהן כאמהות וכנשים.

מטרת המחקר ושאלת המחקר העיקרית

לעיתים רבות גילוי המיניות ההומוסקסואלית של בנים מעורר קונפליקט, אשר עלול לגרום את האם לדילמות מורכבות סביב ערכים אישיים בסיסיים, אידיאלים חברתיים, הדימוי העצמי ועד רגשות עזות של בושה, אכזבה, כעס או חוסר אונים. מפאת האווירה הציבורית העוינת כלפי ההומוסקסואליות אמהות לבנים ההומוסקסואלים לעיתים תכופות חוות צורך עז להעניק הגנה כנגד ביטויים פוגעניים של הומופוביה מצד הסביבה הקרובה וצורך לתמוך ולסייע לבן בעת מצוקותיו הייחודיות. ברם, אמהות פועלות מתוך הקונטקסט התרבותי-החברתי והן נתונות להשפעות של התפיסות הדומיננטיות השוררות בחברה ובאווירה הציבורית. בשל כך המיניות ההומוסקסואליות של ילדים עלולה ליצור רגשות מעורבים, תחושת קרע, אשר חוצה בין עולם הרגשות המוכר, הצפוי והמותר לבין זה הזר והמוזר, שאולי אף מאיים על יחסיה עם הבן ועל יחסיה עם הסביבה.

מטרתי בעבודת התזה לעמוד על הקונפליקטים הנחווים בחווייתן של אמהות בנקודת התמודדותן עם מיניות ההומוסקסואלית אצל בניהן המתבגרים/הבוגרים. ההתמודדות של אמהות עם ההומוסקסואליות מגלמת אפשרות לבחון שתי סוגיות מרתקות. האחת, תהליך אישי של התלכדות סביב עמדה מבוררת והשנייה, תפיסות עמוקות וערכים אישיים אודות תפקיד האמהות ומהותה בחברה. אשר על כן, דרכי ההתמודדות בעזרת כניעה והיענות לנורמות דומיננטיות עשויות לשקף את הקונסנסוס החברתי הכללי כלפי מיניות ההומוסקסואלית כהתנהגות בלתי רצויה, לקויה ואף חולנית. אסטרטגיה התואמת את הציפיות החברתיות עשויה להעיד על נאמנות לתפקידים המגדירים המסורתיים או על חשש מפריצת חומת הקונסנסוס. מהצד השני, אסטרטגיה מקבלת ותומכת במיניותו של הבן עלולה לגרום עימותים וקונפליקטים בתא המשפחתי ובמעגלים משפחתיים וחברתיים נוספים. שכן, קבלה ותמיכה בבן ובמיניותו עשויות להמחיש התנגדות לדפוסי החשיבה הנפוצים ובכך לגלם שאיפה ופעילות לשינוי. לא כל שכן, התמודדות כזו או אחרת נגזרת מתהליך אינדיבידואלי וממאפייני אישיות ייחודיים של כל אישה ואישה. מכאן, כוונתי לחקור את השאלות הבאות:

1. כיצד אמהות הטרנסקסואליות מתמודדות עם הידיעה על זהות מינית ההומוסקסואלית של בניהן?, מהן הרגשות והמחשבות שגילוי זה מעורר?, ואילו מניעים או ערכים מסייעים לגיבוש אסטרטגיית ההתמודדות?, מהם הקשיים בתהליך ההתמודדות?; כיצד גילוי זה משפיע על תפיסת העצמית ועל תפיסת העולם של האם – אם בכלל?.

2. מה ניתן ללמוד דרך המקרה של אמהות לבנים הומוסקסואלים על אמהות בתחילת המאה העשרים בישראל?; על המציאות החברתית והמגדרית של אמהות הטרנסקסואליות?; וכיצד אמהות פועלות בכדי לחולל שינוי בתפיסות החברתיות?.

תקוותי שחקר שאלות יתרום ליצירת ידע על יחסי המגדר בהקשר לאמהות ובהקשר לחברה הישראלית בכלל, מאחר והיציאה מהארון מסמנת אתר, שמפגיש בין תפיסות פטריארכאליות לבין שונות, מגוון ושוליות. כפי שצוין לעיל, אני מוצאת טעם לחקור שאלות אלו לאור ההתרשמות מעבודות מחקר אחרים, כי לאמהות מה להגיד בנושא המיניות ההומוסקסואלית של בניהן וכי לדבריהן השפעה על מוסד האמהות.

מסגרת תיאורטית

מחקר זה מעוגן בתיאוריות פמיניסטיות, אשר מספקות פרספקטיבה ביקורתית על עולמן של נשים בחברה. על אף העובדה, שהמושג פמיניזם חולש על זרמים מגוונים, המכנה המשותף ביניהם הוא אפוא הניסיון להסביר את מעמדן הנחות של נשים במשפחה, בשוק העבודה ובחברה בכלל ולהציע פתרון לסדר חברתי שוויוני יותר עבור נשים מתוך אמפתיה המחויבות לנשים. על כן, תיאוריות פמיניסטיות מביאות ניתוח ביקורתי על המבנים החברתיים והשפעתם על המציאות של נשים.

רעיונות רבים מתוך הכתיבה הפמיניסטית עוסקים באמהות. תפקיד האמהות והגדרתן התרבותית מהווים נקודה שנויה במחלוקת מבחינת השפעתה על מצבן הכללי של נשים בחברה ומבחינת השפעתה הדיפרנציאלית על קבוצות שונות של אמהות. יתר על כן, בעולם המערבי סוגיית אמהות מככבת בסדר היום הפמיניסטי לאורך מאות שנים והיא מעוררת רגשות אמביוולנטיות ברצף שבין אושר והתמסרות ליעוד החברתי האופטימאלי של האישה ועד תחושות של פחד ושעבוד, מחיקה עצמית ודחייה. לפי זוויות הסתכלות אחרות, אמהות מהווה הזדמנות ייחודית לפיתוח ויישום של מוסר ואנושיות, היא אמצעי להתוות דרך פוליטית, אך גם גורם מסביר את הדיכוי המגדרי של נשים.

בפרק זה כוונתי לפרוס פרספקטיבות פמיניסטיות, אשר ממקמות את הבחינה של משמעות האמהות לבנים הומוסקסואלים במסגרת פרשנית רלוונטית למחקר זה.

אמהות כדיכוי פטריארכאלי

אמהות - על המרכיבים והתנאים של תפקיד חברתי זה בחברה הפטריארכאלית - משקפת את הקונסנסוס החברתי הרווחת אודות מעמדן הנחות של נשים, ולכן הפמיניזם הרדיקאלי ובראשה דה-בובואר קראו לנשים לסרב לה ועל ידי כך להביא לשחרור מגדרי. בספרה הקנוני דה בובואר (2001) הציגה את האמהות כגורם מרכזי לדיכוי של נשים בחברה הפטריארכאלית, המייעדת את האישה באופן בלעדי לתפקיד הרעיה והאם. דה בובואר סברה, שאמהות מבטלת את הריבונות העצמית של האישה, היות והיא כרוכה בכליאת הגוף והנפש לתפקידי רבייה וגידול ילדים תוך הדרתה המוחלטת מכל פעילות חברתית וציבורית אחרת. על פי תפיסתה, מבנה התפקיד הפטריארכאלי של אמהות גורם לתחושת ניכור פסיכולוגי וחברתי של

נשים רבות. תפיסתה של דה בובאר משרטטת אם כן את האמהות כתפקיד סדור בתוך מסגרת חברתית המוגדרת על פי תפקידי מגדר ברורים. לפיכך, על נשים אמהות לפעול למען הצרכים של האחר ולמען האינטרס הגברי הפטריארכלי. על כן, מנקודת המבט של נשים, האמהות נחוויות כתפקיד נכפה, נטול מרחב בחירה ופעולה עצמאית, ולכן השלכתה מחיקה עצמית של האישה.

ריץ' (Rich), פילוסופית פמיניסטית, שכללה את הרעיון, שאמהות אפוא מהווה גורם מדכה השולל כוח מידי נשים (1989). על פי הניתוח שלה, ההתנהגות והפרקטיקה של אמהות נתונות לפיקוח והשגחה מתמידים מצד השלטון הגברי, כך שהאחריות וההאשמה על תפקוד לקוי של הילד מוטלות על האם באופן שבדרך הטבע מתעלם מהאחריות של אב הילד. לטענתה, האמהות אפוא משמשת אמצעי להכפפת נשים לסדר החברתי הפטריארכלי, אשר נוצר מתוך האינטרסים של המין הגברי השולט ובכדי לשרת אותם. בנוסף, הכותבת חשפה את עוצמת האמביוולנטיות הנחווית על ידי נשים רבות סביב תפקידן המורכב כאמהות על פי חוקי מוסד האמהות הטובעניים. שכן, במקביל לרגשות של עונג והאהבה המצופים היא תיארה את הפיצול העמוק בין הצד המהולל והדגול של חוויות האמהות לבין הצד המושקע, אשר מכיל שעמום, חשש, עייפות, האשמה עצמית, כעס ותסכול. בכך היא הציגה למעשה ערעור רועש על הנחת האהבה האמהית האלטרואיסטית כבלתי מציאותית. המשגת האמהות כמוסד, שנועד לשרת את האינטרס של המשטר הפטריארכלי, מבליטה את הדיכוי החברתי של נשים דרך תיעולן לתפקיד מגדרי של אמהות וגידול ילדים. לפי רעיון זה, אמהות כרוכה בהקדשת מלוא המרץ והזמן לצרכים של אחרים על מנת לעמוד בציפיות של החברה הסובבת, בעוד שהצרכים והשאיפות של האישה הפרטנית נרמסים או נדחים הצידה.

מוסד האמהות הפטריארכלי טומן בחובו היגיון מובלע, שמייחס לאמהות את עיקר האחריות על תפקודם תקין של ילדים. Mannix ו-Jackson (2004) חקרו את התוצאות של הטלת האחריות העיקרית על אמהות מהזווית של אמהות. לפיכך, האמהות שהשתתפו במחקר דיווחו על אשמה כבדה ותכופה, שנוצרה מהשילוב בין אחריות יתר על מצבם הפיזי והנפשי של ילדיהן ובין תחושת בדידות עצומה בתפקידן. החוקרות פרשו ממצאים אלו כביטוי ותגובה ממשית לכך, שההתנהגות של אמהות נתונה לפיקוח, ביקורת ושיפוט מתמיד מצד החברה. יתרה מזו, הדינאמיקה הקושרת בין מוסד האמהות לבין האחריות על תפקודם התקין של ילדים מייצרת נטייה חברתית כללית להאשים אמהות על התנהגויות לקויות של ילדים תוך התעלמות מהאחריות של אב הילד. דוגמא אחרת לניסיון ההסדרה התרבותית של אמהות במסגרת הנורמטיבית מצויה בקונסנסוס הגורס, שמאחורי כל הצלחה והישג, כל כיבוש וגיבור, יש אמא

אחראית. אך מנגד, אותה אמה אחראית על כל סטייה מינית, רגישות יתר, מוגבלות מנטאלית, או גבריות לא ממומשת (Forcey, 2001). רעיונות אלו ממחישים לטעמי את ההשלכות התרבותיות של חלוקת העבודה המגדרית מנקודת המבט של אמהות. כמו כן, הם מתארים סדר חברתי, שלפיו תפקיד האמהות, גידול וחינוך הילדים כפופים להשגחה ופיקוח חברתי צמוד, אשר למעשה מקבעים את תפקידי המגדר הבינאריים ואף מנציחים את המעמד הנחות של נשים בחברה. הרי, נשים – כמו גברים – מפנימות מסרים חברתיים.

צ'ודורו (1978), כותבת פמיניסטית נודעת, הסבירה כיצד הסדר החברתי המסורתי שורד את התמורות החברתיות בחברות המערביות. למרות שדבריה נכתבו לפני עשורים, שבמהלכם חלו שינויים חברתיים כלכליים, מבניים ופוליטיים, אני מוצאת בתמציתם רלוונטיות גם בהקשר לעבודה כאן. על כן, במרכז הניתוח את סוגיית האמהות ותפקידי המגדר, צ'ודורו הצביעה על הסוציאליזציה כגורם משעתק את תפקיד האישה כמגדלת ילדים העיקרית בחברה הקפיטליסטית וההטרסקסואלית. הרי, נשים וגברים מתמיינים לתפקידים חברתיים מובחנים מגדרית – נשים בתפקידי בית וגידול ילדים, גברים בתפקידים ציבוריים – מכיוון, שחלוקה זו הופנמה בשלב מוקדם בבית דרך התפקידים הנבדלים של ההורים, דמויות החיקוי הראשוניים. לטענתה, חלוקת העבודה המגדרית אף יוצרת מאפייני אישיות בינאריים של נשים וגברים, כמו רגשנות-הגיון, נוכחות-היעדרות, תלות-עצמאות בשל ההזדהות הפסיכולוגית של הבן עם דמות האב והבת עם דמות האם. הכותבת קראה תיגר על העדר הסימטריה בין המינים בזירת הבית וגידול הילדים, משום שעצם היעדרותו של האב מגלמת את החלוקה הנוקשה לנשי-גברי ואף שוללת מהילדים ייצוגיים שמעבר לקטגוריות המגדר הבינאריות. מכאן, שלפי ניתוח זה כוח הסוציאליזציה מבנה תפקידי מגדר מובחנים בין המינים, משעתק נשים בתפקיד האמהות ועוד מצמיח מבני אישיות נבדלים בין נשים וגברים בהתאם לתפקידי המגדר. עוד הוצע כי המצב, שבו ילדים גדלים כ"חשוכי אב", היעדרותו הפיזית או הרגשית מכל הקשור לגידול והדאגה להם בשוטף מגבירה את הנטייה החברתית - של גברים ונשים כאחד - להאשים אמהות על תקלות בחינוך הילדים, על סטיות ותפקוד לקוי (ריץ', 1989).

למרות שהדיכוטומיה הנוקשה בין הספירה הביתית והציבורית נפרמה עם כניסתן המאסיבית של נשים לספירה הציבורית וחרף צמיחתם של סוגי משפחה חלופיים בעשורים האחרונים נדמה, שההסבר של צ'ודורו על כוח ההשפעה של חלוקת התפקידים החברתיים ברובו עדיין רלוונטי במציאות הישראלית. הרי, תהליך החברות מבנה ייצוגים ומודלים של גבריות

ונשיות מקובלת, של אמהות טובה, תקינה וראויה. הוא מעצב את התשתית של תבניות מחשבה והתנהגות ועל ידי כך מכפל בתוכו שעתוק של דפוסי אמהות מסורתיים.

מיתוסים ואידיאולוגיה

ביטוי עכשווי יותר לכוח הסוציאליזציה מצוי במיתוס על האם הטובה ובאידיאולוגיה תרבותית שלמה אודות אמהות. מיתוס האם הטובה מקדם אידיאל של אמהות אינטנסיבית, לפיו על אמהות לפעול כמחנכות ומגדלות אלטרואיסטיות, אשר לנגד עיניהן אך ורק טובת הילדים (Hays, 1996). בניתוח הביקורתי של חוקרות אמהות נטען, כי מיתוס האם הטובה חותר תחת אמהות ונשים ככלל. האידיאל של אמהות מובנה באמצעות המדיה, התקשורת, הוא ספוג במסרים מסחריים ושיווקיים, משפטיים ופוליטיים, שפונים בראש ובראשונה לאמהות. מכלול המסרים אודות מוסד האמהות ואמהות תקינה התגבש לאידיאולוגיה שלמה, "momism", אשר מייחסת לנשים את האחריות הבלעדית לרווחת הילדים ולהתפתחותם האופטימאלית. מאידיאולוגיה זו משתמע בגלוי ובסמוי, כי האם הטובה היא ההורה העיקרית, הצרכים של ילדיה קודמים את צרכיה של עצמה בכל עת, היא חייכנית, זמינה ואוהבת ללא תנאי. היא עושה את תפקידה בעזרת סיוע והדרכה מקצועית, היא מקדישה את כל זמנה למען ילדיה ומתייחסת תמיד בכבוד לילדים. כל זה על מנת לא לחולל נזק פסיכולוגי או פיזי בלתי הפיך בילדים ובהתפתחותם. הנגזרת של האידיאולוגיה, כי האמהות הפכה לאזור שליטה בנשים, אזור ממושטר באופן מתוחכם באמצעות סטנדרטים בלתי מציאותיים, אשר תכופות חושפים אמהות לביקורת ציבורית חריפה ולתביעות משפטיות על הזנחה. יתר על כן, המסרים המסחריים, הפוליטיים והמשפטיים של אידיאולוגיית האמהות חודרים לתוך הפסיכה של נשים במקום הכי רגיש של האהבה לילדים. לעיתים, המסרים האידיאולוגיים יוצרים את התובנה, שהמאמץ ליישם את הדימוי של האם הטובה באופן מספק הינו למעשה משחק סכום-אפס (Douglas & Michaels, 2004).

ניתן לקרוא את ניתוח זה של האם הטובה - המבוסס על כתבי עת, תוכניות טלוויזיה פופולאריות, קטעי עיתון, מאמרים אקדמיים, החקיקה ופסקי דין, מדיניות הרווחה - כביטוי לריבוי אמצעי הסוציאליזציה וכוח השפעותיהם הסמויים על עיצוב ההתנהגות של אמהות בהתאם לאידיאולוגיה אודות אמהות טובה. שכן, אמצעים אלו נועדו ללמד על הציפיות

החברתיות ולהחזירן לפרקטיקה של אמהות כשהמסרים משמשים קני מידה להערכת התוצרים של הפעולות של אמהות. לעיתים אף נדמה, כי התחכום של מפולת המסרים החברתיים אודות אמהות למעשה עלול להשפיע על רגש האהבה, האהבה העצמית והאהבה האמהית, כיוון שברובנו שאיפה אנושית לתחושת שייכות ולהערכה חברתית. עדות לכך מצויה בעבודה, שבחנה את מיתוס האהבה הבלתי תלויה של הורים לילדיהם, שסבלו ממחלה קרונית או ממום גופני. מסקנות העבודה רומזות, שהאהבה ההורית והיחס שלהם לילדיהם מושפעים מהתיג החברתי-תרבותי הסטיגמתי, אשר באופן דיכוטומי קובע מהי נורמה ומהי חריגה וכן, כי הלחץ החברתי מביא הורים לשמור ולהפגין את הסטאטוס הנורמאלי של עצמם באמצעות התרחקותם מהילד בעל המום (וייס, 1991).

מכאן, שהכתיבה הפמיניסטית מספקת פרספקטיבה ביקורתית על סוגיית האמהות, אשר מצביעה על המלכודות האינהרנטיות בתפקיד חברתי זה. לפיכך, אמהות היא אתר של דיכוי נשים, היא מקבעות את מעמדן הנמוך בחברה ואף עלולה לדרוס שאיפות, רצונות וצרכים אישיים של אמהות עצמן. אם כן, המשמעות של אמהות למעשה וויתור על שליטה.

המשגת האמהות כמבנה משעבד כפוף לצרכים והאינטרסים הפטריארכאליים רלוונטית בכדי להבין לעומק את הדילמות והקשיים, שאמהות חוות בהתמודדותן עם מיניות הומוסקסואלית ובכדי לבחון את העימות שלהן עם הנורמות הרווחות. שכן, על פי חלוקת העבודה השכיחה בישראל, עיקר האחריות על חינוך וגידול ילדים מוטל על אמהות.

אלא שפרספקטיבה תיאורטית שונה על סוגיית האמהות מתמקדת בפוטנציאל ובכוח העצום הגלומים בתפקיד זה עבור נשים. בחלק האחרון של פרק זה אציג רעיונות תיאורטיים, שמייצגים את העוצמה שבאמהות.

אמהות כהעשרה והתפתחות

גיליגן (1995) העשירה את הדיון הפמיניסטי אודות נשים ומצבן במוקד שלה על הערך המוסף הגלום בשוני בין המינים ובפרט במאפיינים המכונים "נשיים". גיליגן קראה תיגר על הנחת הנחיתות המוסרית של נשים בטענתה, כי לנשים תבניות חשיבה ופעולה שונות מאלו של גברים, אך ערכיות בהחלט. על כן, היא ערערה על התפיסות הביקורתיות המתארות את האמהות כזירה חד-ממדית של דיכוי האישה. אלא, שלאמהות פוטנציאל חברתי רב בהיותה תפקיד שמושגת על יחסים אינטר-אקטיביים, שמצמחים ערכים ומוסר בעלי חשיבות כלל חברתי, כמו

התחשבות בזולת, סובלנות, דאגה והקשבה לאחר ופיתוח מכוונות לקשרים חברתיים ארוכי טווח. לתפיסתה, הקשר והחיבור בין אם-ילד מבוססים על אמפטיה ודאגה מוסרית לשלמו, וחווית רגשות אלו מגבירה ומשכללת את יכולת התחשבות בצרכים ובאינטרסים של האחר. עוד היא הדגישה, כי התקשורת הבין-אישית היא האמצעי העיקרי המאפשרת לשמור ולטפח יחסים חברתיים, שכן היא הכרחית להשגת פתרון משלב בקונפליקטים בין-אישיים, שהם חלק מהמציאות של חי חבריה. ברוח המשגה זו, אמהות מכוונות חוויה סובייקטיבית מעצימה, שכרוכה בחיפוש אחרי פתרונות לדילמות מוסריות. קשרי אם-ילד, הדאגה המוסרית לשלמו והמעורבות הפעילה והשוטפת בחייו יוצרים מעין אסטרטגיה, אשר מחברת בין התחשבות בזולת, מכוונות ליחסים בין-אישיים וטיפולם לבין שיקול מוסרי סובייקטיבי. לפיכך, יסודות האמהות הם אהבה ודאגה, אחריות ומחויבות מוסרית מתוך החיבור והקשר לאחר והמיזוג של אינטרסים וצרכים של כל הצדדים במערך השיקולים של הפרט.

תרומתה של גיליגן בניתוח התובנות הערכיות וההומאניות על דפוסי החשיבה של נשים, אשר לנגד התכונות הגבריות המוערכות – רציונאליות, תחרותיות, אינדיבידואליזם, פעלתנות - מניבות תובנות חדשות בכל הקשור להתמודדות עם מצבים מורכבים, שמחייבים שיקול מוסרי מתוך קשר בין אישי מתמשך. ערך נוסף בגישתה של גיליגן מצוי לטעמי בדגש על האינטגרציה בין צרכים שונים. הרי שאינטגרציה ושילוב בין מגוון הרצונות והצרכים בקונפליקטים מאפשרים המשך קשר קרוב בעוד שאסטרטגיה, שמתמקדת בצרכים של צד אחד עלולה להביא להתרחקות של הזולת, לניכור של צד אחד או לפגיעתו ואף לניתוק הקשר.

Ruddick (1989) כתבה, כי הפרקטיקה האמהית מתלכדת סביב שלוש מטרות עיקריות:

גדילה פיזית ורגשית, הגנה מפני פגיעה או סכנה ומקובלות חברתית של הילד. לפיכך, תכלית האמהות ליצור אדם, שמסוגל לאהוב ולקיים את עצמו בחברה, והיא זו המכריעה בדילמות התכופות ואף מקנה משמעות לעבודה של אמהות. הפרקטיקה של אמהות למען מימוש התכלית ופתרון הדילמות המרובות בדרכן מבוססת על "חשיבה אמהית". לטענתה של הכותבת, חשיבה אמהית מתהווה בזירות השונות של הפרקטיקה, שבהן הזדמנויות לפתח גישות, ערכים ויכולת שיפוט מתוך הרפלקסיה על המשמעות העמוקה של גדילה, הגנה וקבלה חברתית. יתרה מזו, חשיבה אמהית לעיתים מביאה לבחינת הנורמות והאינטרסים חברתיים ואת אופן השפעתם על הילדים ועל עצמה ואף להתנגדות לסמכויות ולפוליטיקה פוגעניות. כלומר, באמהות גלום הפוטנציאל לפיתוח מתמשך של הסובייקטיביות והמוסר של האם בשל הדילמות המורכבות בגידול ילד, היות והן מצריכות בירור נוקב ותדיר של התפיסות העצמיות של האם. בנוסף,

הדילמות לאורך גידול הילד מצריכות הערכות ביקורתיות של השלכות ההסדרים חברתיים בכדי לגבש עמדה ברורה, שמאפשרת לה להשמיע את קולה בביטחון ולפעול למען מימוש המטרות של גידול ילדים.

המשגה זו של האמהות מתמקדת להבנתי בכמה היבטים חשובים: האחד, בסובייקטיביות של האם, בשיקול דעתה ובבחירותיה המורכבות בבואה ליצור אדם בריא, מסוגל ואהוב. על כן, המורכבות של הדילמות בגידול ילדים נובעת מהמיקוד הרב-מימדי, כלומר, בצרכים של האם, בצרכיו של הילד ובנורמות הדומיננטיות וההסדרים החברתיים הסובבים. ההיבט החשוב השני מצוי בהתנגשות בין המטרות של הפרקטיקה האמהית, דהיינו, גדילה, הגנה ומקובלות חברתית. הרי, שבמטרות אלו טמונה סתירה פנימית, אשר מדגישה את המורכבות של תפקיד האמהות, את הצורך בחשיבה ביקורתית אינטגרטיבית, אשר בוחנת את המציאות וההסדרים החברתיים מצד אחד ומהצד השני את האפשרויות שלה ושל ילדיה להתנהל ולהתקיים במציאות זו. סתירה זו מצויה בין השאיפה לגדילה פיזית ורגשית של הילד לבין יצירת אדם מקובל חברתית, אדם העונה על הציפיות הדומיננטיות. הלוא הנטיות, השאיפות או מבנה אישיותו של ילד עלולים לעמוד בקונפליקט עם קנה המידה של מקובלות חברתית, ולכן ההגנה של אמהות על ילדיהם עלולה להביא לכפיית התנהגויות חברתיות מקובלות ובכך לפגוע בגדילתו הרגשית. מנגד, טיפוח הגדילה הרגשית של ילד עלול לסכן את התאמתו הנורמטיבית לחברה הסובבת. נקודת ההתנגשות בין המטרות של גידול ילדים לבין פוליטיקה ונורמות הפוגעניות מציבה דילמות וקונפליקטים עבור האם. על כן, נקודות אלו ממחישות את המורכבות שבפרקטיקה האמהית, מורכבות אשר נובעת משיקולים מנוגדים ואתיקה.

כוח והעצמה

כוח ועוצמה של אמהות מצויים גם בעצם התפקיד כמגדל ילדים, בחינוך של דור הבא, בהתוות דרכי התנהגותם, ביכולת להשפיע ואף לעצב את התנהלותם בעולם. לפיכך חוקרות רבות עמדו על הכוח הפוליטי הטמון בתפקיד כמגדלת ילדים העיקרית מבחינת הפוטנציאל ליצור זהויות מגדריות עגולות יותר, תפקידי מגדר רופפים ואף חופפים. באשר על כן, תהליך הסוציאליזציה של ילדים מכיל הזדמנות ליישם חשיבה אמהית ביקורתית מתוך הניסיון האישי של האם. ריץ' (1989) התייחסה לנקודה זו בהקשר לגידול בנים. הרי, שתפקידי המגדר הנוקשים והמשטר הפטריארכלי מטפחים גבריות העולה בקנה אחד עם הצווים ההטרו-נורמטיביים. מכאן,

שהכותבת העלתה את האמביוולנטיות של אמהות סביב ההפקרה של בניה לפטריארכיה, את הדילמה שבגידול דור המשך תקני בהתאם לסדר חברתי הקיים. הרי, שהמשמעות העמוקה של גידול בנים לפי חוקי הפטריארכיה למעשה המשך טיפוח תפקידים ותכונות גבריות, על אף שאלו לעיתים נחווים על ידי האם כפגיעה במהותה עצמה ואף שלילתה כאדם. במילים אחרות, לנגד עיניהן של אמהות לבנים הפרדוקס, שהן עשויות לגדל ילד שבהתאם לנורמה הדומיננטית למעשה פועל להמשך דיכוי של נשים, כולל את אמו ומחשבה זו מעוררת אמביוולנטיות. הבחנה זו הובילה לחיפוש חלופה לסוציאליזציה הפטריארכאלית ולחשיבה על הדרך לגידול ילד מאוזן, שיכול להכיל בעת ובעונה אחת עוצמה וחולשה, קשיחות וכוח, ורבוליות וביצועיות, כמאפיינים שמתקיימים יחד ולא רק כניגודים בינאריים של המין הגברי או הנשי.

אני קוראת את דבריה של ריץ' כחשיבה אמהית מעוגנת בתוך ניסיון החיים של נשים, כקטגוריה מובנית בראי של האידיאולוגיה הפטריארכאלית. אלא שעבור הדמות המרכזית בגידול ילדים, אמהות יכולה להכיל אפשרויות ליטול כוח השפעה בכדי לעצב תפקיד מרכזי זה בדרך המביא לשינוי הסדר חברתי הפטריארכלי. על המניעים להמשגה זו של האמהות נכתב במקום אחר, כי ניסיון החיים לפיו תפקיד ההורות נשאר מוטל ברובו על נשים, הוביל אמהות רבות להתמקד בדור הבא כמוקד לשינוי חברתי בעזרת סוציאליזציה מובנית. שכן, על רקע הניסיון האישי, אמהות עשויות למנף את תפקידן בכדי לעצב הגדרה מיוחדת של גבריות ובכדי ליצור מודעות מגדרית בקרב ילדיהן ובכך להביא לחידוד ההכרה בלחץ ובמגבלות, המוטלים על שני המינים, על ההתנהגות של גברים ונשים ועל התפקידים המסורתיים (Thomas, 2001).

אמהות ופוליטיקה

נשים יכולות לעצב את תפקידן כאמהות בהתאם לצרכים ולשאיפות של ילדיה על ידי טיפוח הכישרונות והנטיות של ילדיה תוך סילוק המגבלות של הסדר המגדרי. כמו כן, נשים יכולות לסרב לוותר על צרכיהן האישיים כהתנגדות להבניית האמהות כתפקיד, שמשרת את האינטרסים הפטריארכאליים ועל ידי כך לשבש את השעתוק של האמהות המסורתית ואת הסדר חברתי המגדרי. לפיכך הוצע, כי אמהות היא למעשה למידה מתמשכת על המשמעויות של הפרקטיקה האמהית תוך ניסיון לשלב בין מגוון שיקולים וצרכים בלתי קוהרנטיים, שמעבר לשיקול הצר של הסובייקט היחיד. על כן, המעורבות הפעילה בהוויית הזולת מצמיחה ומחזקת את המשמעות העמוקה של הומאניות (O'Reilly, 2001).

על כן, O'Reilly המשיגה בכתיבתה את האמהות כזירה פוליטית ופמיניסטית, כעשייה שחותרת תחת הייצוג הפטריארכאלי של אמהות. אמהות פמיניסטית היא אפוא דחייה ומחאה מפורשת למוסכמות, לנורמה, לציפיות, לסטריאוטיפים הפוגעניים תוך הצבת ביקורת כלפי מיתוסים ומבנים חברתיים-תרבותיים. היא צומחת מתוך הכאב האישי של נשים שחוו סקסיזם, נחיתות מגדרית ומעמדית ומתוך ההכרה ששינוי הסדר החברתי המגדרי מתחיל בשינוי מוסד האמהות. היא שואפת לנתק ולשבש את הנרטיב ההגמוני על אמהות בכדי להבנות וליישם השקפה ופרקטיקות, שבכוחן להעצים נשים. לפיכך אמהות יכולה להיות פרקטיקה, שמאתגרת את המבנה הקיים ומחוללת שינוי באספקטים שונים בעזרת סוציאליזציה מובנית שמטרתה לרווח את הזהויות הבינאריות של גבריות ונשיות של הדור הבא. אולם, המחיר של גידול ילדים מתוך השקפה ביקורתית הוא לעיתים הדרה ודחייה של האם וילדיה מהסביבה החברתית הקרובה בגלל שונות התנהגותית וחריגה מהנורמה. זהו מצב שנוגד מטרה אחרת של הפרקטיקה האמהית, דהיינו, לפעול למען ביטחונם והתאמתם החברתית של הילדים, כפי שהוזכר בהקשר לתיאוריה של Ruddick. שכן, יישום מודל ביקורתי ואנטי-סקסיסטי בגידול ילדים כרוך בדילמה בין שאיפות אידיאליסטיות (O'Reilly, 2007) לבין השאיפה לטפח תחושת שייכות ורווחה אישית וחברתית בחייהם של הדור הבא (Lorde, 2007).

המשגה זו של האמהות יוצאת מתוך המחויבות והדאגה של אמהות לרווחתם הרגשית והחברתית של הילדים ושל האם עצמה. היא מושתתת על מעורבות פעילה ושוטפת של האם בהוויה של הילדים ומתוך אמפטיה לצרכיהם. אלא שבאותה עת גישה זו מבקשת להעצים נשים ובפרט האמהות. פוטנציאל ההעצמה מצוי בחילוץ האמהות מהנורמות המגדריות והסקסיסטיות, ממיתוס האם הטובה והרעה, מהאידיאולוגיה המעודדת נשים לוותר על השאיפות והצרכים האישיים לטובת סיפוק הצרכים של אחרים בכדי לעמוד בציפיות החברתיות מהן כאמהות. כמו כן, פרשנות זו של אמהות מדגישה את ההיבט המוסרי שבאמהות, כאוריינטציה מכוונת קשרים וחיבור מתמשכים, להתחשבות אמפטיה לצרכים של הזולת. דגשים אלו ממחישים לטעמי את המורכבות שבאמהות ביקורתית, את המורכבות שביצירת דרך המבטאת פרספקטיבות מרובות ומתוך השאיפה ליצור לגיטימציה לסובייקטיביות של ילדים ושל אמהות גם יחד בחברה.

על כן, רעיונות אלו מוציאים את תפקיד האמהות מהספירה הפרטית אל הציבורית וממחישים את ההיבט הפוליטי של האמהות כעשייה בעלת השפעה על הסדר החברתי. כמו כן, הם מדגישים, כי אמהות נתונה לפרשנות הסובייקטיבית של אמהות מתוך ניסיון החיים שלהן.

אולם חשיבה זו מניחה אולי, כי לרשותן של אמהות די משאבים אנושיים בכדי להתעלות על הדרישות התובעניות על מנת להתוות דרך עצמאית ומגובשת. על כן כפי שניסחה זאת פרידמן (2007), אמהות היא חוויה אינדיבידואלית ויכולת דינאמית, אשר מתפתחות מתוך ההשפעה של התנאים חברתיים והתרבותיים של הפרט. לכן, לתפקיד האמהות ביטויים מגוונים, שמושפעים על ידי ההקשר החברתי הספציפי.

מכל מקום המשגת האמהות כמרחב מעשיר של התפתחות מוסרית ולמידה, בעל השפעה ופוטנציאל פוליטי מביא פרספקטיבה חתרנית חשובה לאמהות. על כן, החוויה של האמהות לבנים הומוסקסואלים, הניסיון הייחודי עם שונות וחרירה עשוי להניב חשיבה ביקורתית הסותרת את הנורמות השולטות סביב מיניות ואת המבנה הפטריארכאלי של החברה ההטרוסקסואלית בישראל. זה כיוון שבמסגרת האמהות והקשר האינטר-אקטיבי עשויה להתפתח הקשבה אמפתית ודאגה לצרכים של הזולת.

סיכום

בסקירה התיאורטית לעיל ביקשתי לשרטט את המחלוקת ואת האמביוולנטיות סביב אמהות⁽²⁾. אני מוצאת, שאמביוולנטיות זו כשלעצמה מבטאת את המרכזיות של תפקיד זה – אם בחוויה של נשים ואם בהיבט הכלל חברתי. שכן, הגישות של ההוגות, שהוצגו כאן נעות בספקטרום רחב בין שעבוד ודיכוי מגדרי לבין העשרה ועשייה חברתית.

בקצה האחד התפיסה של דה בובואר, שעיקרה שלילת האמהות כאקט, שמביע התנגדות למעמד הנחות של אמהות מחוץ לספירה הציבורית וסירוב למחיקה העצמית, שהם מנת חלקן של אמהות המנוודות חברתית ואינטלקטואלית. אחריה, הוצג הניתוח של ריץ', אשר הבחינה בין מוסד האמהות, שמשקף את האינטרסים של הסדר החברתי הפטריארכאלי לבין העשייה של אמהות בפועל, הכוללת - לצד העונג - גם צד אפל ומושתק, אשר מקעקע את השלמות האידיאלית של האם הטובה והאלטרואיסטית. על פי פרשנותה, תחושות של האשמה עצמית על כשלון תפקודי שלהן עצמן ושל ילדיהן למעשה מהווה אמצעי שליטה מתוחכם באמהות ובהתנהגותן בתפקיד החברתי.

⁽²⁾ ראה עוד לדוגמא: קרומר-נבו, מיכל. (2006). שוליות רבת פנים – שרית. נשים בעוני – סיפורי חיים: מגדר, כאב, התנגדות. פרק די. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
פלגי-הקר, ענת. (2005). דולנד וודס ויניקוט ו"האם הטובה-דיה". מאי-מהות לאימהות. חיפוש פסיכואנליטי פמיניסטי אחר האם כסובייקט. עמ' 192-230. תל אביב: הוצאת עם עובד.

כמוה, גם Chodorow הצביעה על חלוקת התפקידים המגדרית, כגורם סיבתי לשעתוק מעמד הנשים בתפקיד האמהות וכמגדלות ילדים העיקריות. שכן, המבנה המגדרי הנוקשה של תפקידי אישה-גבר מטפח ומחזק דפוסי התנהגות ומבני אישיות על פי החלוקה המגדרית הבינארית. לפיכך, תכונות כגון רציונאליות, הגיון, פעלתנות, תחרותיות, החלטיות נקשרות למין הגברי ולגבריות, בעוד שביטוי רגשות, ורבאליות, דאגה, התפשרות והאזנה נקשרות למין הנשי. הסדר החברתי הפטריארכלי והאינטרסים הדומיננטיים מהווים קרקע פורה לצמיחת אידיאולוגיות ומיתוסים על האם הטובה, אשר באופן סמוי פועלים למען הכפפתן של אמהות באמצעות פיקוח חברתי וביקורת ציבורית. מכאן, שבאופן כללי תפיסות אלו קושרות את האמהות לאתר של דיכוי, ניכור, נחיתות כאשר מרחב העשייה של האמהות נתון למבנה החברתי הבינארי.

בקצה השני של הספקטרום סקרתי תפיסות, אשר מדגישות את הכוח ויכולת השפעה הרבה הגלומים באמהות במובן של תרומה חברתית ערכית. שכן, גיליגן האירה את הערך המוסף שבאמהות באשר לפתרון קונפליקטים מתוך מעורבות פעילה ואנושית, דאגה לרווחתם של גורמים שונים והמחויבות להמשך קשר בין-אישי איכותי. Ruddick תיארה את האמהות כחשיבה ועשייה מכוונות מטרות של גדילה, הגנה והתאמה חברתית. אולם, היות ומטרות אלו עלולות להתנגש אחת עם השנייה, הפרקטיקה של אמהות מושתתת על חשיבה ביקורתית, על מודעות והכרה במגוון שיקולים ברמה האישית וברמה החברתית. כמוה גם O'Reilly ואחרות סימנו את האמהות כתפקיד בעל פוטנציאל להעצמה אישית וכזירה לעשייה פוליטית-חברתית, אשר צומחת מתוך הניסיון האישי של נשים.

שיח רב פנים זה מלמד שאין הגדרה אחת של אמהות, אלא שהיא קטגוריה נתונה במשא ומתן על פרשנותה בקרב החוקרות ולא כל שכן בקרב נשים בכלל. אני סבורה, שמלבד ההזדמנויות לחולל שינויים בזירות הקטנות של גידול ילדים, אמהות פעילה וביקורתית עשויה להכיל הזדמנות להמציא מחדש את מעמד האמהות ולהתאימו להקשר החברתי הספציפי של האישה.

על אף השונות בין הגישות התיאורטיות, אני מוצאת תועלת דווקא בשילוב ביניהן כתשתית רעיונית לעבודה כאן. ראשית, משום שחווית האמהות אינה חד-גונית ודיכוטומית, אלא שלעיתים היא נחוות כדיכוי ולעיתים ככוח להשפיע ולחולל שינוי. שנית, מימדי הדיכוי או כוח ההשפעה המצויים באמהות נגזרים לא רק מהנתונים האישיים של כל אישה ואישה ומהמשאבים העומדים לרשותה, אלא שהם גם קשורים לקונטקסט החברתי הייחודי. אחרון, חווית האמהות הינה דינאמית ומושפעת מההתפתחות האישית ומהאינטראקציה עם הילדים לאורך הזמן. מכאן,

שהשילוב בין הגישות נועד לשמש תשתית תיאורטית להתבוננות ביקורתית על המבנים החברתיים, אשר יוצרים את המציאות של אמהות לבנים הומוסקסואלים ומשפיעים על חווית האמהות. תשתית תיאורטית זו תורמת להמשגת העולם של אמהות לבנים הומוסקסואלים באופן הבוחן את הזירות הקטנות דרך הפרספקטיבה שלהן.

שכן, נקודת ההתמודדות עם מיניות הומוסקסואלית עשויה להמחיש אתר התנגשות בין כוחות חברתיים, אתיקה וצרכים אישיים: בין הקונסנסוס הסקסיסטי והציפיות החברתיות מאמהות לבין האוטנטיות והיושרה של הפרט. שכן, על פי ההמשגה של Harding (1993), עמדה פמיניסטית לחקר המקרה של נשים עשויה לתרום ליצירת ידע חדש על החיים של נשים מנקודת מבטן הייחודית מתוך ההקשר החברתי. יתרה מזו, הפוטנציאל בעמדה פמיניסטית מצוי באפשרות להאיר על דילמות סמויות וגלויות, החושפות את היחסים המגדרים בחברה, המשפיעים על הפרקטיקה של אמהות ועל מעמדן בחברה. לפיכך, מחקר מתוך עמדה פמיניסטית שואף לחלץ את המשמעויות של הידע והנורמות הדומיננטיים בחברה מנקודת מבטן של אמהות לבנים הומוסקסואלים בישראל ועל ידי כך להקנות לגיטימציה לידע האישי שלהן.

מתודולוגיה

מתוך העמדה התיאורטית הפמיניסטית על אמהות שהצגתי לעיל כוונתי להתמקד במקרה של אמהות ישראליות, שלהן בנים הומוסקסואלים. אני מבקשת לחלץ את מרחב המשמעויות, שאמהות מעניקות לדרכי התמודדותן עם הגילוי שבניהן הומוסקסואל ואת התוצרים והתובנות, שתהליך ההתמודדות עשוי לייצר עבורן. שכן, הפרשנות האישית עשויה להניב ידע חדש על עולם הרגשות והמחשבות של אמהות בקונטקסט התרבותי-חברתי בישראל וגם לגלות אופנים שונים של התמודדות עם תפיסות דומיננטיות. מכאן שמטרתי להרחיב את הידע על עולם הרגשות והמחשבות של אמהות בחוויה סביב היציאה מהארון בהקשר התרבותי-חברתי של ישראל.

מערך המחקר

לשם השגת מטרת המחקר אני נקטתי בשיטה האיכותנית לחקר המקרה של אמהות לבנים הומוסקסואלים. שיטה זו מאפשרת לחלץ את המשמעויות המשויכות לחוויות החיים הממשיות מתוך נקודת המבט של משתתפות המחקר. בנוסף, השיטה האיכותנית תורמת בניסיון להסביר חוויה אנושית תוך התייחסות להשפעת המבניים התרבותיים על איכות החוויה הסובייקטיבית. מחקר זה נובע ונוצר מתוך פרדיגמה פמיניסטית, אשר בוחנת את ההשלכות המגדריות של התופעות הנגלות ואת הרעיונות התיאורטיים במבט ביקורתי ומתוך עמדה אמפתית ואנושית. על כן, שיטת המחקר האיכותנית בשילוב עם אוריינטציה פמיניסטית משרתות את מטרתי המחקרית להבין את המשמעות של מקרה האמהות לבנים הומוסקסואליים בחברה הישראלית ואת הניסיון לחשוף הבנות חדשות על תפקיד האמהות בפרספקטיבה חברתית רחבה יותר. כפי שהוצע, מבין היתרונות של המחקר האיכותני נמנה הערך הפוליטי בחשיפת קולות סובייקטיביים של משתתפי המחקר, כיוון שהם עשויים ללמד על המשמעות המגדרית והמעמדית של אירועי החיים מנקודת מבטם (Reinharz, & Chase, 2002).

ראיון עומק פתוח שימש כלי המחקר העיקרי לאיסוף ידע. שאלה מרכזית נוסחה מראש כשאלה פתוחה, שנועדה להזמין את המרואיינת לספר על חווית האמהות האישית שלה בחופשיות. היתרון של אסטרטגיה זו מצוי בפוטנציאל לחשוף ידע מגוון המעוגן בחוויה הפרטיקולארית, כלומר ידע שמעבר לידע שבידי החוקר.

משתתפות המחקר

משתתפות המחקר הן אמהות לבנים מתבגרים או בוגרים ש"יצאו מהארון". הרכב המשתתפות במחקר הותאם וכוון על ידי מתוך השיקול ליצור איזון בשני היבטים, בעלי השפעה פוטנציאלית על הממצאים. ההיבט הראשון הוא ייצוג גיאוגרפי מאוזן בין אמהות מהמרכז ומהפריפריה. זאת מתוך ההערכה, כי אוכלוסיית המרכז חשופה לתמורות חברתיות במידה רבה יותר עקב הריכוז של קהילות הומוסקסואליות בתל אביב. ההיבט השני נוגע ליצירת איזון בין אמהות המשולבות בקבוצות תמיכה להורים לבין אמהות, שאינן פעילות בארגונים אלו בשל ההערכה, כי הפעילות בקבוצות תמיכה מספקת סיוע בעיבוד החוויה האישית. צעדים אלו נבעו מהשאיפה לדלות מגוון מרבי של פרספקטיבות שונות בכדי להבטיח אמינות אופטימאלית של ממצאי המחקר (יוסיפון, 2002).

משתתפות מחקר פוטנציאליות אותרו באמצעות שיטת "חברה מביאה חברה" דרך קשרים אישיים ואוניברסיטאיים. חוקרים אחרים איתרו הורים באמצעות ארגוני הקהילות ההומו-לסביות (מזרחי, 2001; La 1995; Bernstein, 2003; Aveline, 2006; Falconer, 2005; Sala, 2010; Ben-Ari, 1996). אולם כפי שצוין לעיל, שאפתי לגייס למחקר זה גם אמהות "בלתי מאוגדות" בכדי להשיג מנעד רחב ככל האפשר של דרכי התמודדות. כמו כן ולאור הפרדיגמה הפמיניסטית, הרי שלי עניין מחקרי גם ברגשות הבושה ואשמה, בתחושת הבדידות המתוארים בעבודות אחרות (לוז ואבני, 2000; מזרחי, 2001; חן, 2009) סביב היציאה מהארון ובדפוסי התמודדות ותמיכה חלופיים.

למועמדות להשתתף במחקר נשלח מכתב פנייה בדואר האלקטרוני או ידנית לצורך קבלת הסכמתן להתראיין. מכתב הפנייה הציג את מטרת המחקר הכללית, את המניעים האקדמיים והאישיים לעריכת מחקר זה, התחייבותי לשמירה מוקפדת על האנונימיות של משתתפות המחקר, אותי, החוקרת ופרטים ליצירת קשר. עם קבלת הסכמה נקבע מועד ומקום לראיון, על פי הנוחיות של המרואיינת והנסיבות הטכניות. עבודת הראיון נערכה בחורף 2011 למשך 3 חודשים. הראיונות התקיימו בביתן של המרואיינות, במשרדיהן, או בבתי קפה והם ארכו בין 45 - 90 דקות. כל הראיונות התנהלו באווירה חיובית ביותר.

משתתפות המחקר מונות 21 אמהות. גילן נע בין 47-73, רובן ילידות ישראל, אולם שתיים עלו בצעירותן ממערב אירופה ורוסיה ושתיים אחרות מדרום אמריקה. כמחצית המשתתפות (11) מתגוררת באזור המרכז – כמו תל אביב, הרצליה, ראשון לציון, רמת השרון - והמחצית השנייה מחדרה, רמת ישי, באר שבע, עוטף עזה, עמק יזרעאל. רובן נשואות או חיות

בזוגיות, וכמעט שליש התגרש מאב הילד ההומוסקסואל. כרבע מהמרואיינות אמהות לשני ילדים לא סטרייטים, לשני בנים הומוסקסואלים או לבן הומוסקסואל ובת לסבית. מרביתן פעילות בשוק העבודה במקצועות שונים ומעטות פנסיונריות, שעוסקות בעבודה חלקית או התנדבותית או בתחביבים. מחצית המרואיינות פעילות בתדירות משתנה בארגון תהילה⁽³⁾, ומתוכן חלק קטן יותר פעיל בארגון זה לאורך שנים. מאפיין נוסף ואחרון של המרואיינות – כפי שהתברר במהלך הראיונות – הוא הנכונות לדבר, להסביר, לחשוף רבדים אינטימיים רגשיים ונפשיים של חייהן לצורך מחקר זה.

בסופה של התלבטות מצאתי לנכון לחשוף מפני המרואיינות את מעורבותי האישית כאמא לבן הומוסקסואלי בכדי ליצור אווירת שותפות כנה מתוך תחושת דמיון בין המרואיינות-מראיינת ובכדי לצמצם את מימד האלימות הסימבולית בין הצדדים (ויטמן, 2002). נימוק נוסף לחשיפת מעורבותי האישית מבוסס על הניסיון האישי, שעצם הדיבור פנים אל פנים על נושא פרטי, אישי ואף קונפליקטואלי לעיתים רבות מלווה בקושי, מבוכה ואף הימנעות מסוגיות בלתי מעובדות. מכאן, שיצירת מעין סימטריה במעמד הראיון נועדה להגביר את הנכונות של המרואיינת לשתף במידע המאוד אישי ואינטימי ואולי אף למזער במידת מה את הנטייה לרציה חברתית. מהצד השני, ומאחר ואסטרטגיה זו עלולה להטות את מהלך הראיון, נמנעתי מחשיפת פרטים נוספים על החוויה אישית – עד לאחר סיום הראיון. במבט לאחור הנחת התועלת של חשיפת מעורבותי האישית נראית מועילה להשגת מטרתי לדלות ידע אישי, משום שלעיתים רבות נוצרה אווירה של שותפות בגורל ואף קרבה מסוימת, שהם קרקע להעמקת הדיון. שנית, התבהר לי, כי הנגיעה ברבדים אינטימיים לעיתים רבות לוותה בציפייה זהה ממני, אולי כביטוי לצורך בתחושת הדדיות בידע. כפי שצוין, נעניתי לבקשות המרואיינות לפרט מניסיוני האישי עם סיום הראיון.

סדר הראיון החל בהצגה תמציתית של נושא המחקר, אשרור של הקלטת הראיון ודגש על רצוני ללמוד מהניסיון של המרואיינת. לאחר מכן הוצגו שתי שאלות: הראשונה מבקשת מהמרואיינת לספר על עצמה. מטרתה של השאלה השנייה לחשוף ידע אישי אודות המשמעות של איכות האמהות הייחודית והיא נוסחה כך: מהי המשמעות עבורך להיות אמא לבן הומוסקסואלי לפי הניסיון האישי שלך?. תוצר הראיון – הנרטיב – מתאר למעשה ניסיון חיים סובייקטיבי קונטקסטואלי.

⁽³⁾ תהילה: עמותה לתמיכה להורים של הומוסקסואלים, לסביות, טרנסגינדרים וביסקסואלים.
http://www.tehila.org.il/?gclid=CPOyu9_xlqsCFYLwzAodHVvZsw

בספרות הוצע, כי סוגיות אישיות מצביעות על מעמד חברתי ומגדרי, על יחסים עם המבנים החברתיים. על כן, הנרטיב של הפרט מעוגן במקום ובזמן מסוים והוא תוצר של ההיסטוריה האישית של הפרט, ובו בזמן הוא מגלם עדות על החברה הסובבת את הפרט (Riessman, 2002). המשגה זו מקבילה למונח "situated knowledge", שנתבע על ידי Haraway (1988). לפיכך, הנרטיב מציג סיפור סובייקטיבי אודות חווית האמהות של נשים, שלהן בנים הומוסקסואלים בקונטקסט החברתי-תרבותי הישראלי, כאשר משמעויות החוויה עשויות לסמן את המבנים והתנאים הספציפיים המכוננים את חווית המרואיינת.

הראיונות המוקלטות הוקלדו על ידי בשלמותם לצורך ניתוח, תוך הקפדה מלאה על שמירת החיסיון של משתתפות המחקר. קבצי הראיונות סומנו בתאריך ואוחסנו. הציטוטים המיוצגים מקודדים באות והחודש בו התקיים הראיון מטעמים אתיים - אלא אם התבקשתי מפורשות להציג את השם המלא. לצד הראיונות ניהלתי יומן לתיעוד הרשמים שלי כחוקרת מהראיון ובעקבותיו. רשמים אלו כוללים רגשות ומחשבות, שהתעוררו בי במהלך הראיון.

שיטה

שיטת הניתוח מושתתת על זיהוי התמות המרכזיות וניתוח תוכן של התגובות להומוסקסואליות ושל המשמעויות של חוויית האמהות האישית. על כן, התמות העולות מהראיונות מעוגנות בדברי המרואיינות. הרובד השני של הניתוח מושתת על הניסיון ליצור קשרים בין התמות, דרך החיבור בין הפרשנות של תמות שונות. שכן על פי הספרות, חיבור משולב של פרשנויות משמש להגברת האמינות הפנימית של תוצרי המחקר (יוסיפון, 2002). בנוסף, נעזרתי בפרשנות של חוקרים אחרים, אשר בחנו את התגובות של הורים ואת סוגיית האמהות בכדי להגביר את אמינות המחקר (שם, שם) ובמטרה להשיג "אובייקטיביות חזקה", מונח של Harding (1993), שמתייחס לאסטרטגיה מחקרית. על כן, זוהי אסטרטגיה ביקורתית ושקולה, שבעזרת ריבוי של פרספקטיבות, כולל את זו הרפלקסיבית של החוקרת עצמה, מייצרת ידע מגוון על התופעה הנחקרת ועל הקונטקסט החברתי. כך, שבעזרת התיעוד המדויק של טקסט הראיונות, הצגתו התמציתית וביסוס הפרשנות בפרספקטיבות מרובות תקוותי להעמיק את ההסתמכות של העבודה (יוסיפון, 2002).

התובנות האישיות שלי בנושא המחקר, כאמא בחברה הישראלית לצד יומן הראיונות שימשו כלי עזר לעיבוד רפלקסיבי של העדויות. שכן הוצע, כי הזהויות האישיות והחברתיות של

הצדדים בראיון מייצרות "סובייקטיביות מוכפלת" (double subjectivity), מכלול של רגשות וגישות של שני הצדדים המשפיע והמושפע מההדדיות שבראיון. כך, ראיון אינטר-אקטיבי מזמין לרפלקסיה מודעת אודות תחושות ורגשות, שהתעוררו במהלך הראיון ולבחינה כיצד תחושות אלו מסיעות לפרש את החוויה של אחרים (Ellis, & Berger, 2002). כמו כן, תשומת לב רפלקסיבית קוגניטיבית ורגשית הופנתה לעובדת הרטרו-פרספקטיבה של נרטיבים. הרי, חלקי טקסטים רבים הוצגו במועד הראיון ברטרו-פרספקטיבה של 8-15 שנים ואחרות מתוך פרספקטיבה קצרה יותר של 1-4 שנים. מכאן שהעדויות של המרואיינות אפוא מייצגות שילוב של סיפורים מובחרים ופרשנות עדכנית על פי ההבנות הדינאמית, שהושגו לאורך תהליך עיבוד החוויה.

מגבלות

נושא האחרון בפרק זה הוא המגבלות. ראיון עומק ככלי מחקר כרוך בחשיפה מול אדם זר בנושא אינטימי ואישי ביותר, דבר שלעצמו עלול להרתיע מועמדות פוטנציאליות למחקר ובמיוחד כאשר הגילוי טרי, ולכן אולי בלתי מעובד מבחינת הרגשות. שכן, נדמה כי תיאור גלוי ואף חושפני של דילמות ותגובות לנושא רגשי ביותר מצריך מידה של עיבוד הרגשות הכואבים. הרי, מעמד הראיון והנבירה בזיכרון לעיתים עוררו כאב וייסורים חבויים או נשכחים, אשר לעיתים מצאו ביטוי בדמעות. רשמים אלו מעידים על המשאבים, הכוח וההעזה הדרושים בכדי לחזור ולחוות רגשות לא פשוטים. אך משמעותם מגבלה מבנית, שאולי בא לביטוי בעובדה כי כל המרואיינות במחקר כאן הציגו עמדה חיובית של קבלה כלפי ההומוסקסואליות של בניהן.

מגבלה אחרת מצויה בהצגת נושאי הראיון מפני המועמדות לפני מועד הראיון עצמו. שכן, ידיעת נושא הראיון מראש אפשרה למרואיינות לשקול ולכוון את דבריהן מראש. 2 מרואיינות ציינו לדוגמא שתכננו מראש את דבריהן או שתאמו עמדות עם הבן. מצד אחד נתון זה עלול להסוות את חוויותיהן הכנות, אך מהצד שני הוא מעיד על הניסיון של המרואיינת להבנות את עצמן מחדש דרך הראיון.

מגבלה פוטנציאלית נוספת בעבודה זו מצויה במאפיינים של המשתתפות חרף הגיוון הגילאי והגיאוגרפי שיצרתי. ראשית, כולן משתייכות לפלג היהודי-חילוני. שכן יתכן, כי ייצוג רחב יותר של אתניות ודתיות היה מעלה סוגיות ייחודיות, הקשורות לאמהות בחברה הפלסטינית או החרדית, שאולי היו מוטות את ממצאי המחקר לכיוונים אחרים. נקודה זו קשורה לעובדה המובנת מאליה, כי כל משתתפות המחקר הן נשים שמוכנות לדבר. הרי, נכונות זו מעידה לעצמה

על כד, שכל משתתפות המחקר עברו תהליך כלשהו עם עצמן, עבדו את התלבטויותיהן, הסיקו מסקנות, לפחות ראשוניות, וצברו די כוח לחשוף את הרבדים האינטימיים. שכן, עצם הדיבור מעיד על היותן, אם לא "בוגרות" מסלול התמודדות אז לפחות בשלב מתקדם. מכאן, שממצאי המחקר כאן במובן מסוים מייצגים תוצאה של תהליך אישי מעצים מאשר שלבי סגירות, בדידות, מצוקה, קרע או בושה, שאולי יותר מאפיין אמהות שהידע על ההומוסקסואליות של הבן טרי.

בפרק זה אציג את ממצאי המחקר. הממצאים מאורגנים לפי תמות המייצגות את הסוגיות המרכזיות בראיונות עם המשתתפות במחקר. על כן, הממצאים כאן מספקים פיסות של תשובות על שאלת המחקר המרכזית, אשר מבקשת להבין את משמעות האמהות לפי הניסיון הייחודי של אמהות לבנים הומוסקסואלים בישראל. בנוסף, התמות משקפות סוגיות משותפות בחוויות האמהות הסובייקטיביות של המרואיינות.

הממצאים מאורגנים לשלושה ראשי פרקים: 1. ייצוג הבן; 2. התמודדות ואסטרטגיה; 3. משמעות האמהות לבנים הומוסקסואלים. הפרקים 2 ו-3 מכילים כל אחד מספר תתי-תמות. כל תמה מכילה תחילה תאור, דוגמאות ספורות לביסוסה בצורת קטעי ציטוט מובחרים והפרשנות המוצעת לה. בחלק מהמקרים יוצגו גם ממצאים ופרשנויות של חוקרים אחרים. ראוי לציין, כי על אף המרכזיות של התמות, ההתייחסות אליהן של כל אחת ממשתתפות המחקר הינה אינדיבידואלית למדי. לפיכך, חלק מהתמות זכו להתייחסות רחבה על ידי רובן בעוד שההתייחסות של אחרות הייתה נמוכה. לדוגמא, משך הזמן מקבלת הידיעה על המיניות של הבן ועד למועד היציאה מהארון של האם שונה ואינדיבידואלית בין המרואיינות.

ייצוג הבן

תמה מרכזית בעדויות של המרואיינות עוסקת בתיאור הבן ההומוסקסואל. מרביתן הציגו את בניהן כאדם מיוחד ויוצא דופן במונחים חיוביים ביותר, ולעיתים רבות בעזרת השימוש בשמות תואר מופלגים. בתיאורים אלו הדגישו את כישוריו הבולטים והבלתי רגילים של הבן בתחום חברתי, האינטלקטואלי או המקצועי – לעיתים כמכלול - ואת האופי המיוחד שלו ביחס לאחיו או בהשוואה לבני גילו. על כן, הבן מתואר כילד "מדעים ומוצלח", הוא בעל חושים מפותחים וערני ורגיש ביותר למתרחש בסביבתו הקרובה, אפיון שבא לביטוי בגילוי אכפתיות למצבי רוח של הסובבים אותו והתחשבות בזולת. הוא ניחן בביטחון עצמי גבוה, הוא מבורר ושלוו עם עצמו, הוא גלוי וישר ובעל יכולת ורבאלית גבוהה ביחס לבני גילו. לדוגמא:

א': "... הוא הילד הכי מקסים בעולם.... הוא בן אדם שלפני שהוא יפתח את הפה, הוא יחשוב 100 פעמים אם זה לא יפגע בבן אדם שהוא מדבר איתו..." (8/3)

נ': "... ילד שידע להגיד מה הוא מרגיש, לא קר לי-חם לי, אלא מה הוא מרגיש, אני יודעת שהרבה הומואים הם כאלו, הרגישות שלהם מטורפת..." (2/3)

רוב רובן של העדויות מתארות איכות מיוחדת ביחסים אם-בן, איכות שמושלתת על קרבה עמוקה בהשוואה ליחסיהן עם הילדים האחרים והיא באה לביטוי בתחושת גאווה, הערכה ולעיתים אהדה לאישיות הייחודית, למעלותיו ולהצלחות של הבן. לדוגמא:

נ': "...כי הוא פשוט ילד שאי-אפשר לא לאהוב אותו והוא מאוד מוכן והוא יפהפה במראה... מלך העולם! הוא אינטליגנט, הוא חכם, הוא מצליח, הוא הכל". (2/3)

ר': "...הוא בכלל המלך פה, הוא ממש יוצא דופן..." (28/1)

א': "...הבן שלי הוא שיא האינטליגנטיות, שיא התרבות..." (24/1)

הייצוג המאוד חיובי של הבן - כאדם שניחן בכישורים אינטלקטואליים מפותחים, שקל להתחבר אליו ולאהוב אותו בשל רגישותו כלפי הזולת – עשוי להצביע על מקומו המיוחד בלב של המרואיינות ואף לשקף את החשיבות והערך העצומים, שהן מייחסות ליחסים עימו. נדמה כי, מאפייניו האישיים של הבן – הרגישות לסביבה, המודעות העצמית הגבוהה - יוצרים קרקע פורה לקרבה מיוחדת, לתקשורת גלויה ואינטימית, למערבות הדדית גבוהה בהתרחשויות החיים, אשר מזינים מעורבות רגשית גבוהה בחיי הבן ואמפטיה לשאיפותיו ולצרכיו.

חלק גדול מהתיאורים כולל היבט נוסף העוסק בשונות. שכן, מרואיינות רבות התנסחו בעזרת המילים: 'שונה', 'אחר' או 'חריג' לתיאור דפוסי התנהגות, שהזדקרו לעין בילדות ובשנות ההתבגרות המוקדמות ביחס לאחיו או לבני גילו. שונות זו התבטאה באופן טיפוסי בהימנעות ממשחקים, שמהותם כוח פיזי ותחרות, כמו כדורגל, בהתרחקות מחברת בניס לצד העדפת חברת בנות ואף הסתגרות מסוימת. מרואיינות רבות ציינו את תשומת ליבן לעובדה הבולטת, שאין לו חברה - עובדה, שעוררה סימן שאלה. מכאן, שבעזרת ההשוואה עם התנהגות נורמטיבית של בני גילו מרואיינות רבות הבחינו בשונות התנהגותית, בנבדלות של בניהן.

יתר על כן, בחלק מהעדויות יש זליגה לשימוש ב-'נשי' ובתכונות המשויכות לרוב לנשיות. נטייה זו עשויה להמחיש את הקושי לתאר את אישיותו של הבן במונחים התואמים קטגורית הבנים. מכל מקום, העדויות מצביעות על הערכתן הרבה לתכונות הייחודיות, אשר מבדילות בין הבן ההומוסקסואל לבין דפוס גברי סטנדרטי. מכאן נראה, שהמרואיינות הבחינו בשונותו של הבן מההתנהגות המגדרית המצופה מגברים, אך חריגה זו מיוצגת כערך מוסף, כמעלה לאישיות של הבן. לדוגמא:

א': "הוא כזה כמו בת. ... הוא יכול לחכות בסבלנות, לא מקטר. ...יש בהם כולם – אני חושבת – משהו אחר, נשמה אחרת מסתם גבר." (25/1)

מ': "לא כיוון שהוא נשי, אלא שיש בו רגישות, אמפטיה, כותב ברכות..." (29/1)

אירית: "היה לו את העניין הזה של לראות כל שינוי הכי קטן, תשומת לב, אם לא צבעתי את השיער; כל שינוי הכי קטן הוא ראה, האחים שלו, הכל... זה משהו שהוא יותר שייך לבנות!..... הרי הומואים יש להם יותר... יש בהם משהו... אפשר להגיד נשי, הוא דווקא לא נשי, הוא לא נשי הבן שלי, יש כאלו שהם נשיים, הוא לא נשי!" (36/2)

גם במחקר בקרב הורים הטרוסקסואלים לבנים ובנות הומוסקסואלים ולסביות חלק ניכר מההורים דיווחו על שונות התנהגותית, שבהקשר לבנים התבטאה בהימנעות מספורט והעדפת חברת בנות. דפוסים אלו הובנו כהתנהגות הבלתי תואמת את הקטגוריה המגדרית של בנים (Aveline, 2006). אולם, מלבד הבחנת החריגה מהנורמה המגדרית של גבריות, מרואיינות בודדות תיארו את הבן או את הופעתו במרחב בעזרת שימוש במונחים סטריאוטיפים על הומוסקסואלים, כגון הליכה מענטזת ותנועות גוף נשיים, לטון דיבור ואינטונציה, השקעה בלבוש פרובוקטיבי ותסרוקות מוקפדות ולעיתים שימוש באיפור פנים. לדוגמא:

א': "די רואים עליו שהוא הומו... בעיקר בהליכה, הוא גם לא הסתיר, אז ישר.. כולם יודעים שהוא הומו. .... הוא היה יורד לי, לי במעלית – יום שיש בערב באיזו גופיית רשת כזאת, כובע עם פרווה, איפור פנים (צוחקת) במעלית!! אני אמרתי "מה השכנים יגידו?" (צוחקת). (24/2)

ש': "אז גם אנחנו ראינו, יש לו קצת תנועות... הוא יותר מדי עדין.. הכל יותר מדי! ... יותר מדי עדין" (17/2); ".... כל החיים הוא היה הולך לעשות צמות אצל האתיופיות, וכל החיים היה קונה בגדים קצת צבעוניים.... רואים!!..... אי-אפשר לא לראות! ... בקטעים האלו ממש רואים!" (18/2)

ניתן לפרש עדויות אלו בכמה דרכים. ראשית, כביטוי לכך שהמרואיינות למעשה מאמצות את הסימון השכיח של הופעה והתנהגות של הומוסקסואלים בתיאורן את הבן. שנית, עדויות אלו עשויות לבטא את המודעות החברתית של המרואיינות לסימון השלילי של הופעה יוצאת דופן של גברים, לסכנות הטמונות בשונות ולהשלכות של תחושת מבוכה. על סמך מחקר בארה"ב נמצא, כי התנהגות שמסגירה הומוסקסואליות אכן הקשה על הורים ואף סיבך את תהליך הקבלה משום, שהיא מהווה תזכורת מתמדת לחריגתו מהנורמה המגדרית של גבריות ולכן מעוררת רתיעה מסוימת. אולם מהצד השני, ראית הילד כאדם אהוב, מסוגל ומאושר סייעה רבות לקבל את מיניותו ולהזניח סטריאוטיפים (La Sala, 2010).

אני מוצאת, שהייצוג הסטריאוטיפי של התנהגות מגדרית עשוי ללמד יותר על תחומי המגרש הנוקשים של גבריות מוצלחת ונורמטיבית המעוגנות בתפיסות החברתיות מאשר על העדפה מינית. אך הנטייה הרווחת מתייגת חריגה מהדפוס הגברי הנורמטיבי כהוכחה להומוסקסואליות וגבריות כושלת. כך מובנה האדם ההומוסקסואלי כהתגלמות של כל מאפייני

שלא גברי, כמכלול של נשיות. שכן, קווי המתאר הבולטים של בנים פמיניניים תוארו על ידי Corbett כמבנים אישיותיים, שחורגים מהתפיסה הקונסנזואלית של גבריות. בנים פמיניניים נוטים באופן טיפוסי לרגישות מוגזמת, להימנעות או רתיעה ממשחקים אלימים ותחרותיים, הם בעלי וורבליות גבוהה וניחנים ביצירתיות מעולה. הם מתעניינים או עוסקים בפעילות, שנחשבת אופיינית לבנות. לעיתים רבות הם עשויים לגלות הנאה נרקסיסטית בפרקטיקות אסטטיות, אשר מתפרשת על יד הסביבה כתכונה נשית (Corbett, 2009). התנהגות ותכונות נשיות מבטאות אפוא שונות ביחס לקונסנזוס אודות התנהגות גברית נורמטיבית מצופה. לאור האזכור של המרואיינות את השונות ההתנהגותית יתכן, כי המאפיינים שלכאורה נשיים משמשים כמעין הגיון להומוסקסואליות עבור המרואיינות. תמיכה לקו פרשנות זה מצוי בהסבר שהוצע, כי בדיעבד הורים נוטים להסביר את השונות ההתנהגותית של ילדיהם בעזרת הומוסקסואליות ולפיכך בדיעבד שונות הופכת לאינדיקאטור תרבותי להומוסקסואלית (Aveline, 2006).

מכל אלו ניתן אפוא לסכם, כי המרואיינות ברובן הגדול הציגו את בניהן בעזרת דגש מפורש על מעלותיו האישיותיות ועל התנהלותו המוצלחת לפי קריטריונים חברתיים מקובלים. ניכר, כי המרואיינות תיעלו את דפוסי התנהגותו החורגים מהנורמה הגברית לפרספקטיבה חיובית וערכית של אכפתיות ומכוונות לזולת, לכנות ויושרה ולמודעות עצמית וחברתית גבוהה. מכלול הדגשים החיוביים מייצר דמות אהובה ומוערכת של בניהן. שכן על פי הייצוג של המרואיינות, בניהן ההומוסקסואלים ניחנים במגוון כישורים, הם בעלי הצלחה והישגים, הם נהנים ממעגל חברים, או במילים אחרות, מתפקדים ומנהלים חיים כמו אחרים.

אני מוצאת, שהייצוג החיובי, בהיותו עדות לחיבה והערכה, מהווה עימות גלוי עם דעות מסורתיות על גבריות ועם ציפיות חברתיות להתנהגות תואמת מגדר. מלבד זאת, הדמות המיוצגת מהווה הנגדה מוחלטת לדימוי השלילי הרווח של אדם הומוסקסואלי, אשר תכופות מובנה כדימוי חולני, נכשל, מושחת ומופקר, פרוורטי, בעל מוס התפתחותי, כאדם דחוי ומבודד ממרחב הגבריות המוצלחת. מכל מקום, אין להתעלם מהאפקט המועיל של מאפייני אישיות, כמו רגישות חברתית ויצירתיות מופלאה, מבחינת עיצוב דימוי חיובי. היבט נוסף בניסיון לפרש את הייצוג החיובי של המרואיינות נוגע לשאיפה לנרמל חיים הומוסקסואלים, אשר מתבטאת בדגש על הצלחות והישגים מוסכמים ותקפים עבור כל אזרח טוב וחיובי. שכן, דגשים אלו תורמים לעיצוב תדמית מקובלת של אדם, המקיים אורח חיים נורמטיבי תוך טשטוש השונות ביחס לציפיות החברתיות סביב מיניות. הייצוג החיובי של הבן מספק תוקף למקובלות ולאנושיות של הבן. פרשנות זו לייצוג

החיובי של הבן ההומוסקסואלי עשויה להמחיש את הקבלה של אמהות אלו את בניהן ההומוסקסואלים.

ברם מכל אלו נדמה, כי המכנה המשותף בהבנת אופן הייצוג הבן ההומוסקסואלי כאן עוסק בשאיפה למסד את זכאותו ללגיטימציה ולהכרה החברתית, שהמיניות של האדם אינו מבחן להצלחה או כשלון, אלא מהווה היבט אחד מבין מכלול של היבטים בחיים החברתיים.

התמודדות ואסטרטגיות

בפרק זה ברצוני להציג את התגובות ואת המחשבות הבולטות של המרואיינות סביב ואחרי גילוי ההומוסקסואליות של הבן, כפי שהן עולות מהעדויות.

עבור רוב המרואיינות הגילוי היווה חשיפה חד-משמעית וראשונה למיניות הומוסקסואלית, אשר במרוצת הזמן התלווה בהכרות מעמיקה יותר עם הומוסקסואליות. תהליך ההכרות מורכב ממחשבות, רגשות ודרכי התמודדות עם אירועים, שכולם השפיעו על תפקידן כאמהות ועל השקפת עולמן. על כן, פרק זה מכיל את התמות המרכזיות בתגובות ליציאה מהארון של הבן בחוויה של המרואיינות ואת מכלול המניעים והקשיים בדרכן. הסדר של התמות מאורגן בחלקו על פי רצף כרונולוגי ובחלקו לפי הקשר בין התמות, החל מאירוע קבלת הידיעה, שכן הוא למעשה מניע את מגוון הסוגיות בתהליך ההתמודדות של המרואיינות.

קבלת הידיעה

קבלת הידיעה על המיניות ההומוסקסואלית של הבן תוארה על ידי מרבית המרואיינות כאירוע דרמטי וטעון רגשות חזקות, אשר לווה בתחושת זעזוע, הלם ומצוקות ברמות שונות ולפרקי זמן שונים. אולם, אירוע זה מהווה גם נקודת התחלה של למידה אישית והפקת מסקנות חדשות על החיים ועל החברה.

על אף הרגשות הסוערים, במקרים רבים יציאה מהארון של הבן סימנה גם נקודת סיום של דאגה ממושכת אך בלתי מוסברת, שכרסמה בשל התנהגותו היוצאת דופן של הבן לאורך השנים – אם בהיבט של לבוש, תחביבים, או הסתגרות ובדידות החברתית. היו אומנם, שהעלו את האופציה של הומוסקסואליות כהסבר להתנהגות המזדקרת לעין, אך לרוב אפשרות זו נפסלה די מהר בשל הסברים על התהפוכות של גיל ההתבגרות, או משום שהיא פשוט נדחקה. מעטות מבין

המרואיינות דיווחו, שידעו בוודאות מאז גיל ההתבגרות המאוחרת ולמעשה חיכו בסבלנות להבשלת המועד ליציאה מהארון ולכן הגיבו בהקלה ושמחה. אולם, על אף התהיות או תחושת הבטן, שלעיתים קדמו את היציאה מהארון, התוודעות החד משמעית להומוסקסואליות של בנייהן הכתה את מרבית האמהות המרואיינות בהפתעה מוחלטת, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

י': "... שסיפר את זה ... זה מין מערבולת של .. עוצמת רגש, שאי-אפשר לתאר אותה בכלל, אי-אפשר למדוד אותה מבחינת האהבה. ו... את כאילו קולטת אינפורמציה, שהיא טיפה ככה.. אפילו מידה של הקלה הייתה. כי כשגידלנו את הבן, הרגשנו שאיזשהו קושי יש, משהו שלא היה מוגדר בשום קריטריון, לא ידענו מה ומשהו לא היה רגיל. איזה מין אוושה קטנה..." (27/2)

ג': "... אני חושבת שבמשך כמה ימים טובים, היינו באבל.. זה מין... לילות שלמים לא ישנו... אבל זה כאילו... זה משהו אחר ממה שידעתי... אני חושבת שאם הייתה תחושה של כבודת היא נמשכה עוד חודש, ואז נגמר, פשוט נגמר." (10/1)

ר': "קודם כל המפגש עם הידיעה, היציאה שלו מהארון... זה.. שוק, זה הלם.. זה מאוד.. מבלבל.. תחושה מאוד ברורה של "נחכה אולי זה יעבור, אולי הוא לא בטוח בעצמו"... זה היה המקום הראשון... הייתי הרבה זמן במקום הזה. "ובטח שאני מקבלת אותו" אבל אי-אפשר לדבר איתי על זה... הייתי בסוג של הכחשה והדחקה מאוד חזקים... חומה! ... בניתי לי מין חומה כזו, מאוד... חזקה... לא דיברתי עם אף אחד... אי אפשר היה לחדור לשריון הזה..." (9/2)

מנקודת המבט של הורים יש משמעויות רבות ליציאה של הבן מהארון לפנייהם, כמו השמחה להיבחר כאובייקט לאמון של הבן ולקבל הזדמנות להשתתף בדאגותיו וחוויותיו וההקלה שבידיעת הגורם המסביר את תחושת השונות, את תקופת סגירות ובדידות של הבן. מעבר לכך, מרואיינות רבות חוו את האירוע כערעור עוצמתי של סדרי העולם המוכרים, כיוון שבין רגע התברר, שהוצנחו לפתח של עולם זר ובלתי צפוי וכי הבן המוכר למעשה חי במציאות לא שלהן. כמו כן, מרואיינות רבות הציגו תיאור מדויק של האירוע – הכולל את המקום הפיזי, את הניסוח המילולי של ההודעה, את תגובתן המיידית – נתון שמלמד על עוצמת האירוע, שנחרט בזיכרון יחד עם רגשות כאב, עצב ומועקה לפרקי זמן שונים. הדוגמאות הבאות מעידות על הזיכרונות על חוויה טראומטית, שכן חלק מהאמהות למעשה כאבו את הפרידה מהבן המוכר להן, את אובדן החלומות המתלווים וחששו מהלא נודע הצפוי בהמשך.

ר': "... אני חושבת שהיה 16... איזה יום הוא אומר: 'אמא, אבא, אני רוצה לדבר איתכם'... הלכנו למטבח אני זוכרת, ו.. הוא כזה מתיישב על השיש, ו...הוא אומר: 'אני חושב שאני הומו, אני נמשך לגברים, אני לא בטוח... אבל אני חושב שאני הומו'. עכשיו תביני, בעלי הוא .. עיוור, ועמדנו שנינו אחד ליד השני... והדבר הראשון שיצא, שללכת לחבק אותו עכשיו... להגיד לך שישנתי באותו לילה?, לא! לא ישנתי וגם לא בלילה אחרי..." (2/1)

ג': "כשהבן הגדול סיפר לי, הוא סיפר לי, הוא היה בן 18, בעלי בדיוק נסע לבית חולים ... אמרתי: 'אתה לא רוצה לחכות לאבא שיחזור?'. 'לא, לא, אספר לך'. זה היה פעם ראשונה בחיים שלי שראיתי אותו ככה. זה כנראה המשפט שלהם: אמא, יש לי משהו לספר לך. ואז הוא התחיל לבכות ולא ידעתי מה הוא רוצה להגיד לי. ואז אמרתי: 'תקשיב רגע. זה בכלל לא משנה מה אתה הולך להגיד לי, זה

בסדר. כל מה שאתה אומר לי, זה בסדר'. ואז הוא אומר: 'אני הומו', אני אמרתי: 'חוץ מזה, שום דבר לא ישתנה, אני אוהבת אותך כמו שאהבתי אותך קודם. חוץ מזה היום אני יודעת שאתה שונה, שום דבר בעצם לא השתנה בך'. וכשבעלי חזר, סיפרתי לו, אבל אני חושבת שבמשך כמה ימים טובים, היינו באבל.. זה מין... לילות שלמים לא ישנו..." (10/1)

חוקרים שונים בתחום פרשו את התגובות הסוערות כאבל על הבן, שהכירו עד ליציאתו מהארון, כיוון שמציאות החיים שמשתקפת לנגד עיני ההורה המתאבל ממועד היציאה מהארון הינה חדשה ושונה בתכלית כמו במקרה של אבל בעקבות מות אדם יקר (מזרחי, 2001; Falconer, 2005). אלא, שלטענתו של Bernstein (2003), האבל בעקבות יציאתו של הבן מהארון ייחודי בשל הטאבו חברתי העוטף מיניות הומוסקסואליות, שכן הוא מונע מהורים להתחלק בכאבם עם אחרים, כפי שאבלים על מות יקריהם יכולים. על כן, הטאבו החברתי והסודיות סביב מיניות בכלל ומיניות הומוסקסואלית בפרט עלולים לחסום ערוצי פורקן ושיתוף אחרים בכאב, שחיוניים על מנת לקבל את מציאות החיים החדשה.

אולם, נראה כי היציאה מהארון הינה סיטואציה עמוסה ברגשות מנוגדים. לצד הכאב על הפרידה מהבן המוכר, בפועל הבן נשאר אפוא ללא שינוי חיצוני ניכר לעין ולמעשה מדובר באותו אדם יקר ואהוב. מחקרים הראו, כי בנוסף לתחושת ההלם, יש ביציאה מהארון מסר מובלע של חיפוש ופנייה של הילד לקבל תמיכה מהוריו בעקבות המתח המלווה בהסתרת דבר משמעותי מהקרובים ביותר (La Sala, 2010). מסר זה עשוי לעורר אמפטיה בקרב אמהות והורים בכלל. מנגד, גורם נוסף למצוקה ולכאב הוא המודעות לדעות הקדומות והסטיגמה העוטפת הומוסקסואליות, אשר מאיימות על הבן הפרטי ועל העולם המוכר. על סמך ראיונות בקרב זוגות הורים ישראלים נמצא, כי קבלת הידיעה על מיניות הומוסקסואלית של ילדיהם גררה זעזוע, שבעקבותיו ההורים נכנסו לארון במקום להיענות לפנייתו של הילד לתמיכה והכרה. מכאן שקיימים קווים מקבילים בתהליך שעבר הילד בגיבוש זהותו המינית ובתהליך שעובר על הורים באינטגרציה של בן הומוסקסואל בחיי המשפחה (מזרחי, 2001).

מכאן, שהיציאה מהארון של הבן עבור מרואיינות רבות זכורה היטב כאירוע דרמטי, שהשלכותיו שינוי סדרי העולם הבסיסיים והמוכרים. הוא בגדר אירוע מכונן, המסמן נקודת התחלה של מסע במציאות חדשה, אשר תשפיע על המשך החיים ועל חווית האמהות.

היציאה מהארון הפגישה חלק מהמרוויינות עם תפיסות סמויות או בלתי מודעות של עצמן באשר למיניות הומוסקסואלית.

ההתודעות עם מיניות של הבן, עצם הנוכחות של הומוסקסואליות בקרבן הממשית הניעה מעין בחינה אישית, שתכליתה בירור נוקב ואשרור של התפיסות האישיות באשר להעדפות מיניות של הבן והומוסקסואליות בכלל. שכן, לנוכח הדיסוננס בין הרגשות הסותרים בעקבות הגילוי ורתיעה מסוימת מקבלה מלאה ומיידית של הבן מצד אחד לבין תפיסות מוצהרות ודימוי עצמי מהצד השני, נולד צורך עז להבין, לנתח וליצור סדר כדי למנוע שיתוק. כאן מובא מספר דוגמאות הממחישות את התהליך, שחלק מהמרוויינות עברו עם עצמן בכדי ליצור איזון והלימה בין הרגשות לבין העקרונות המנחים שלהן:

ר': "יש הבדל מאוד מאוד גדול..אם... זה קורה למישהו שקרוב אלי או זה קורה לך... והנק' המשמעותית היא שאת עוברת את החוויה בעצמך...כש[הבן] סיפר, ועוד לא הייתי שם, הייתי מאוד בעד... 'זה מאוד בסדר, אין בעיה, אז יש לי ילד הומו, לא קרה כלום'... אבל לא באמת הייתי שם, לא באמת נכנסתי לחוויה הזו כל כולי, לא באמת קיבלתי אותו עד הסוף. כשזה שלך וצריך לקבל את זה עד הסוף, אז ה... גם כשאתה מחזיק מעצמך כאדם מאוד נאור ואתה פתוח לקבל דברים אחרים... זה לא כמו כשאתה באמת צריך לקבל... זה היה... בעיני הדבר האמיתי." (10/2)

ב': "... הגילוי הבהיר לי בצורה די מבהילה את הפער שבין התפיסות המוצהרות הליברליות שלי כלפי הומוסקסואלים לבין הרגשות כשפתאום מדובר בבן שלי הפרטי... זה מאוד הבהיל אותי, זעזע אותי... מהו ההבדל בין ההומו במצעד לבין הבן שלי? אין הבדל!". (40/2); "העניין הבהיר לי את המשמעות של walk the talk באופן מאוד חזק. הוא גרם לי לחפור בתוך עצמי ולברר עמדות, תפיסות... ערכים בצורה מאוד מאוד קפדנית... סוג של בירור או אשרור של מי אני, במה אני מאמינה..." (42/2)

ר': "...מן 'נראה אותך עכשיו'. זה היה הדיבור הפנימי שלי 'נראה אותך עכשיו'... זה לא אחרים, שכאן זה בבית שלי, זה חלק. אני לא אומר לזעוק בחוץ... עכשיו זה אמיתי... שאחד בפה אחד בלב " (4/1)

נדמה, כי במרכז העדויות כאן עומד הצורך בהתאמה עם הצד המעשי של העקרונות התיאורטיים כמו סובלנות, שוויון זכויות וקבלת האחר, המהווים חלק מההגדרה העצמית המוצהרת של חלק מהמרוויינות וההכרח ליצור הלימה בין הדיבור והמעשים. על כן, מדובר בתהליך מורכב העוסק בהבנה ועיבוד רגשות סותרים ובבחינת השלכות של נקיטת עמדה לצידו של הבן, לצידה של זהות זרה ואף מאיימת בשל היותו אובייקט לדחייה וחשדנות מצד הסביבה. מנגד, המחיר של העדר תמיכה אקטיבית עלול להיות אובדן, ניתוק יחסי אם-ילד וחבלה בתחושת היושרה האישית של האישה. שיקולים מורכבים אחרים נוגעים להשלכות של כל הכרעה מבחינת הסיכון למערכות יחסים אחרות ולפירוק המקום המוכר במשפחה ובחברה של האמהות. המורכבות של מעמד זה הוגדרה בדיוק רב על ידי Falconer (2005) כאימות עם ההנחה השגויה

אודות התלם ההטרסקסואלי, כקטגוריה מכלילה ומובנת מאליה ועם תחושת קריסה של הביטחון, שמתלווה למעמד הנורמטיבי של המשפחה ההטרסקסואלית.

מעמד הבירור והעימות עם תפיסות עצמיות תואר גם בעדויות של חלק מהאמהות באוסף הסיפורים של הורים על גילוי הומוסקסואליות אצל ילדיהם ושם הוא הוגדר כבירור הסובלנות בחצר האחורי (חן, 2009), או במילים אחרות, אפקט Not In My Back-Yard. על פי מחקרים אחרים, אפקט זה שכיח למדי. קבלת ההומוסקסואליות של הילד הפרטי, (או אדם קרוב אחר) נחוות על ידי רבים כמצב שונה בתכלית מהתמיכה העקרונית בשוויון זכויות של הומוסקסואלים כמגזר מרוחק, וכך חלק מהאמהות תיארו את הפער בין גישתן למיניות הומוסקסואלית הכללית לעומת הקושי, שחוו בקבלת הבן ההומוסקסואלי הפרטי (Savin-Williams, 2010; La Sala, 2001). אני מוצאת הגיון רב בסיכום אוסף העדויות של הורים לילדים הומוסקסואלים בישראל, כי תהליך הקבלה של מיניות הומוסקסואלית עוסק בעיקר באמונות מופנמות של ההורה, בתפיסותיו הבסיסיות וביכולת לעדכן תפיסות אלו בהתאם למציאות המשתנה (לוז, אבני, 2000). נראה אם כן, כי המעורבות האישית והישירה עשויה להוסיף פרספקטיבה נוספת ולחשוף שיקולים חברתיים ואישיים נוספים מהלוגיקה או הרציונל של עמדה עקרונית ותיאורטית. וכפי ש-Herek הסיק מעבודתו בארה"ב, המוטיבציה של הטרסקסואלים לערוך שינוי בתפיסות האישיות כלפי מיעוט צומחת לרוב מהקונפליקט בין התדמית האישית של פתיחות וסובלנות לבין הדעות הקדומות על מיניות. מוטיבציה זו מתחזקת ואף ומניבה פעולה כאשר לפרט יחסים קרובים עם אדם הומוסקסואל, איתו אפשר לדון בנושא (2007).

לסיכום, המפגש עם מיניות הומוסקסואליות הוביל מרואיינות רבות לתהליך בירור פנימי ואישי של העמדות והתפיסות על סוגי מיניות. נראה, כי תהליך הבירור זה הכרחי על מנת לשמור על תחושת היושרה האישית של המרואיינות ובכדי להקל על המשך ההתמודדות עם המציאות החדשה.

אהבה בלי פרוטקציה

תהליך בירור המקור של רגשות סותרים בכדי לגבש עמדה להומוסקסואליות אינו תהליך רציונאלי של בדיקת יתרונות וחסרונות למען מטרה ידועה ומוצהרת, אלא שהוא מונע על ידי רגשות, שחלקם קשורים באמהות. מלבד התיאור האוהב של הבן, כל המרואיינות הביעו צורך

בסיסי במעורבות בחיי הברך ואת השאיפה לשותפות בהתלבטויות ובמצוקות שלו מתוך דאגה עמוקה לרווחתו. כמו כן, כל המרואיינות ציינו את הקשר הישיר בין הרווחה של ילדיהן לבין תחושת האושר שלהן עצמן. לדוגמא:

י': "לא משנה מה עשה הילד, פושע, סמים..... את לא אוהבת אותו?, מה זה, לחם שמחזירים אותו?, פג תוקף?, זה מתאים עד למאי, כאלו?, תחשבי אם את היית באה להורים שלך ולא היו מקבלים אותך?" (20/1)

י': "אצלי הרגש תקף עבד, שזה לא משנה מה אתה ומי אתה, אני אוהבת אותך עד סוף הימים, עד סוף...בלי פרוטקציות, בלי בגלל ובלי מותנה... אין, אתה בידיים בטוחות עד סוף ימיה!. לא משנה מה אתה..." (28/2)

אירית: "...אחד הרגשות הכי חזקים באמהות זה...אהבה, שהיא – בעיני – לא תלויה בדבר, לפי תפיסת העולם שלי.... עם המון נתינה.. וילד מאושר עושה אותך מאושר! בין עם הוא סטרייט, או הומו או לסבית.... זה בעיני מהות האמהות..." (33/2)

ב': לא יכולתי שילד לא מקבל אהבה, תמיכה, מקום בבית שלו!. לא יכולתי שאבא זורק את הילד שלו!, בשום מצב!, בשום מקרה..... להורה יש אחריות בכל מצב!. הורות, זה לא עניין של 'אם ככה וככה אז אני לא משחק...', אין להורה את הלוקוס הזה!. יש לו חובה להעניק ערכים, תובנות, חינוך, תמיכה והגנה.... מה הוא יעשה בחיים שלו, זו בחירתו, לא של ההורה ולא בשביל ההורה!". (40/2)

מהעדויות עולה, כי אהבתן האמהית לבניהן מהווה אבן יסוד א-פריורית בהתייחסותן למיניות הומוסקסואלית ובהגדרת תפקידן כאמהות. אהבה זו מכילה דאגה ומחויבות לרווחתו של הברך ללא כל קשר למעשיו. עוד נראה מהעדויות, כי אהבה זו מבוססת על הכבוד לנפרדות של הברך, למרחב האוטונומי שלו, לצרכים ולשאיפות הייחודיות שלו. כמו כן, היא מגלמת הכרה בצורך האנושי הבסיסי בשייכות וקבלה. אך יותר מכל המרואיינות מעידות על החופש להתנהל על פי ההכרה ההורית האינטואיטיבית, והן מביעות צידוק מוסרי מובלע לדאגה ולאהבה הבלתי מסווגת. צידוק זה מוסבר דרך המשמעות המוסרית של שלילת אהבת לילד רק מפאת הכשל בקריטריונים החברתיים הדומיננטיים. אני מוצאת בעדויות אלו ביטוי חזק למשמעות העמוקה של אהבה והורות, שהיא המסוגלות לאהוב, לכבד ולהכיל – לא רק נקודות הדמיון – אלא גם את שונותו של הילד ביחס להורה עצמו.

Falconer (2005) פירשה את תפקיד האהבה האמהית לבנים הומוסקסואלים כמעין עוגן איתן מתוך הכמיהה להמשך קשר וקרבה ואשר סייע לאמהות לחיות עם ההגדרה העצמית של הברך ולקבל אותה. הרי, ההשלכה של דחיית הברך בגלל מיניותו הינה למעשה אסון של אובדן בן אהוב ומוערך. זוהי תחזית בלתי ניתנת למשוא, שמחירה נקיפות מצפון עצומים. בספר של לוז ואבני (2000) עולה בין היתר, כי אהבת האמהות לבניהן ההומוסקסואלים היא הסימן לשחרור מבורות ומעבדות להומופוביה, שכן אמהות רבות העדיפו לדעת את האמת על ילדיהן על כל שקר.

מכל אלו החשש הממשי מהאופציה לאבד את הבן ואת הקשר עימו הינו גורם מדרבן תדיר בקרב אמהות (מזרחי, 2001; Falconer 2005), אשר לרוב גובר על דילמות סביב הדאגה מפגיעה בגלל מיניות הומוסקסואלית (Savin Williams, 2001).

אולם, אין אחידות דעים על טיבה של אהבת הורים לילדיהם. במחקר על מיתוס האהבה ההורית ללא תנאי בקרב הורים לילדים בעלי מום גופני נמצא, כי קיים קשר בין האהבה של הורים לבין מידת העמידה בציפיות ההורים. היות וילדים בעלי מום גופני בלתי מוסווה מתויגים בחברה כחריגים, הורים רבים "הפחיתו" את אהבתם ההורית ובדרך זו יצרו מעין התרחקות של עצמם מהשונות. החוקרת הסיקה, כי תגובת ההתרחקות או הניתוק של ההורים מילדיהם החריגים משמשים כמעין הגנה על האנושיות ועל המקובלות של עצמם – כדרך להגדיר את עצמם דרך השלילה (וייס, 1991). מסקנות אלו מאירות לטעמי, כי לא פעם אהבה הורית פועלת לפי הדינאמיקה של נורמות ומוסכמות נפוצות המגדירות מי ראוי לאהוב וכי המשמעות העצובה של דינאמיקה זו היא שלילת האהבה הבסיסית ביותר מהילד.

דוגמא אחרת להשפעת האידיאולוגיה החברתית על האהבה ההורית נמצאת במחקר בקרב הורים לילדים הומוסקסואלים. Bernstein (2003) הציע, כי לעיתים רבות אהבה הורית מושפעת על ידי לחץ חברתי ונאמנות למסורות דתיות, אשר גוררים את ההורה להתכחש לילדיו ההומוסקסואלים. הכותב הציע, שהסיבה להמשך ההפליה וההדרה החברתית מצויה בקנאות החברתית וטרור מיני פנימי, שעלולים למוטט אהבה הורית ולהביא לדחיית הילדים באופן מוחלט או לסירוב להכיר בחלק משמעותי ברווחתם בעזרת התעלמות מההעדפה המינית.

לאור זאת אני מוצאת, שההבעה הבלתי מסווגת של אהבה לבן ההומוסקסואלי מצד המרואינות למחקר כאן מהווה אקט פוליטי של תעוזה ואומץ, אשר מקעקע את הדימוי השלילי של ההומוסקסואל כאדם בלתי ראוי לאהבה. שכן מהבחינה הזו, אהבה בלי פרוטקציה חותרת תחת הדימוי השלילי הנורמטיבי ומבנה דימוי חדש חיובי ואהוב. באותה עת הבעת האהבה מעידה על הכוח של האמהות, התובעות לעצמן את החופש להקשיב לאוריינטציה הפנימית של קבלה, כבוד ואמפטיה לצרכים של השונה מתוך יושרה עצמית ויישום העיקרון של "אחד בפה ואחד בלב" על אף התיוג השלילי הנפוץ של הומוסקסואלים. לפיכך, הבעת האהבה הבלתי מסווגת לבן עלולה להעמיד אותן בקטגוריה חשודה בעיני החברה הסובבת. מהצד השני, ניתן לראות בהבעת האהבה הבלתי מסווגת ביטוי לעמידה בציפיות החברתיות לאהבה אמהית אלטרואיסטית ללא תנאי מוקדם. אולם, נדמה שהבעת האהבה כאן מבוססת גם על רגש והכמיהה להמשך קשר

וקרבה אך גם על חשיבה מוסרית סביב הנורמה החברתית, הקובעת מי ראוי לאהוב ומי לא. לפיכך, הבעת האהבה כאן מכילה יותר מאשר ציות עיוור לציפיות החברתיות מהאם הטובה.

איסוף ידע

כל המרואיינות במחקר כאן חיו או חיות בזוגיות הטרוסקסואלית וניכר כי מרביתן – אך לא כולן – היו בורות בעבר בכל הקשור למיניות שונה משל עצמן. מה גם שהטרוסקסואליות מובנית בתודעה כתכונה מובנת מאליה, כעניין טריוויאלי ללא עוררין ולעיתים רבות מיניות מתקיימת ככזו עד ליציאה מהארון של הן. כתוצאה מהבנייה זו של הנחת הטרוסקסואליות המוקדמת אמהות רבות בורות בכל הקשור לסוגי מיניות אחרים.

בעקבות ההלם והבלבול שהרעידו את הקרקע לאחר היציאה מהארון, פנו מרבית המרואיינות למקורות שונים, כגון ספרות, סרטים, אינטרנט ויעוץ פסיכולוגי על מנת ללמוד ולרכוש ידע על הומוסקסואליות ועל עולמו של הן. כמו כן, כל המרואיינות פנו לבן עצמו, כמקור ראשון וקרוב למידע על חייו כהומוסקסואל. העדויות הבאות מראות, שבנוסף ללמידה על המציאות הזרה, על מיניות ופרקטיקות מיניות, השיחות עם הן חשפו גם מצוקות, קשיים וכאב עמוק של הן עקב תחושת השונות והניכור מהנורמה, שקדמו ליציאתן מהארון ואשר צובעים את עולמו:

ב': " לאט לאט, בעזרת שיחות עם הן, שיחות מאוד פתוחות, גלויות וכנות, הבנתי את עולמו, את המשיכה... ואת הכאב העצום, שבסילוק מהבית, מהסירוב של האב להכיר בו, מניסיונו "לתקן" אותו, לחנך אותו לבן גבר-גבר, הכאב מאי הקבלה של האוטנטיות של הן. נקרעתי מזה .."(40/2)

מ': "... והוא אמר "תקראי ותכנסי לאתר אם את רוצה"..... הכתבות פ-י-ר-ק-ו אותי לחלוטים!. פשוט!. אני לא הפסקתי לבכות ... הכתבות פירקו אותי.. כי הוא... ילד רגיש והוא כותב על כל מה שעובר עליו ועל הסביבה." (27/1)

נ': "... הוא היה יותר מספר!. כי ספר, את קוראת מילים יבשות. הוא נתן פרשנויות..... והוא ישב וסיפר וסיפר." (2/3); "אמרתי לו פעם... "אני רוצה לבוא איתך למועדון". הוא אמר "בסדר". ....אז אנחנו עומדים בכניסה ויש סלקציה וזה ו... פוגשים שם הרבה אנשים שהוא מכיר, בחורים שהוא מכיר .... נורא נהייתי באותו יום. קודם כל לראות איפה הילד מסתובב ומי הוא רואה. את העולם שלהם." (5/3)

על פי העדויות כאן נראה, כי המרואיינות התרשמו עמוקות מהשיחות הגלויות עם הן על משמעות החיים כמיעוט מהפרספקטיבה של אדם הומוסקסואל. בנוסף, שיחות אלו היוו הזדמנות להביע את דאגתן לבריאותן ולברר על בני הזוג של הן. אך יותר מכל נראה, כי המשמעות המרכזית מצויה בהתוודעות עם הכאב העצום של הן בגלל תחושת אי-התאמתן לסביבה החברתית או לבית בו גדל ועם חוויית כשלון והפחד לאכזב את הקרובים לו. נקודה מרכזית זו

בשלב איסוף ידע עולה בקנה אחד עם הקשר החזק בין רווחתו של הבן והאושר של האם, שכבר מתואר לעיל.

מקור משמעותי נוסף לידע ותמיכה הוא תהיל"ה, שמסייעת להורים להתמודד עם המציאות החדשה במטרה להשלים ולקבל את ילדיהם ההומוסקסואלים. מרואיינות רבות סיפרו, שבמסגרת הפגישות בתהיל"ה חוו שותפות בגורל עם הורים אחרים במצב דומה, אשר הפיגה את תחושת הבדידות. עוד ספרו, שהעיבוד המודרך של סערת הרגשות תרם רבות להבנת הבן ואת עצמן ואף לעיתים עיצב מודעות ואומץ חדשים. צעד זה של איסוף מידע מסמן אפוא העמקת ההכרות עם מיעוט, שעדיין חשופה לדיכוי והטרדה חרף השינויים החוקתיים כגון איסור ההפליה על רקע העדפות מיניות והתזוזה בתפיסות התרבותיות כלפי הומוסקסואלים בחברה הישראלית.

לטעמי, ניתן לראות את האסטרטגיה של איסוף ידע כצעד הכרחי בכדי להכשיר את עצמן כאמהות לבנים הומוסקסואלים. Falconer (2005) הגדירה צעד זה כעזרה עצמית ("self-help"), שמטרתה הקניית כלים חיוניים להתמודדות עם הדעות הקדומות על הומוסקסואליות ובכך להגביר את יכולת להעניק תמיכה רגשית אפקטיבית לבן. אני מוצאת עוד, כי אסטרטגיה זו מלמדת על המשך הדאגה והמעורבות של האמהות במציאות השבירה של הבן וכך היא אפוא ביטוי לאהבה של האמהות. יתרה מזו, איסוף המידע הוא גם עדות להכרה אמיצה בבורות של עצמן לאור ההנחה הנפוצה, שאמהות מכירות טוב מכל אדם אחר את ילדיהן.

במהלך עבודת השדה מרואיינות רבות בקשו לדעת על ניסיוני כאמא לבן הומוסקסואל והציגו לפני שאלות ישירות אודות החוויה האישית שלי, כמו למשל הגיל של הבן שלי בעת היציאה מהארון, כיצד לשתף אחים במיניות של בן הומוסקסואל, על קשיים שחוויתי. לאור ההתעניינות הרבה עלתה המחשבה, שיותר מביטוי לניסיון של המרואיינת ליצור איזון ביחסי הכוחות עם המראיינת, מדובר כאן בתהליך מתמשך של איסוף מידע שלא מגיע לתומו גם שנים אחרי מועד היציאה מהארון. הרי, מגוון השאלות שנשאלתי ביטאו כמיהה לעוד ידע, להכיר עוד סגנונות התמודדות, להבין את מגוון התגובות הרגשיות של אמהות אחרות. האיסוף האין סופי של ידע מעיד בעיני על הצורך ללמוד לא רק מהניסיון של אחרות, אלא גם לראות את החוויה האישית דרך הניסיון והפרקטיקה של אמהות אחרות.

הזכות לאוטנטיות

הרחבת הידע על הומוסקסואליות עשויה להניב תובנות חדשות על המציאות והקיום האנושי, כיוון שתנאי החיים של מיעוטים, כמו הקהילה ההומוסקסואלית, שונים בתכלית מאלו של הרוב ההטרוסקסואלי השולט.

השפעה מכרעת מצויה בידע שנחשף אודות הסבל והכאב של הבן כנגד הנורמה הטרוסקסואלית. העדויות הבאות מדגימות, לטעמי, כי מידע מהימן על המציאות של הבן הניב מודעות לזכות האנושית של כל פרט לתחושת רווחה אישית ובסיסית ומודעות לקשר ההדוק בין רווחה ובריאות של הפרט ליכולת להתקיים ולהתבטא באופן, שתואם את העצמי הפנימי האינדיבידואלי.

אירית: "הוא לא קיבל את עצמו, הוא אומר... הוא לא היה יכול לשאת את המחשבה, שהוא חריג! אז היה לו תקופה שהוא נאבק עם עצמו.... לקבל את זה שהוא לא מושלם.... אמרתי לו "מה זה מושלם?", מי קובע מה זה מושלם?" (35/2)

מ': "הוא אמר: 'אני הומו ויכולתי לבחור להתחתן עם אישה, בעיה?'. עושים את זה בלי סוף. אבל זה לא הייתי אני. כל יום היה סבל והיה לי נורא בחיים. אבל אם אני רוצה להיות מאושר, זה אני. זה הבחירה שלי להיות אני! אהבתי!!...!" (27/1)

נ': "ופתאום, את יודעת מאז שהוא מקבל את עצמו, הוא בעצם מזדקף ומתרומם והכל.... הוא התגבר גם על המחסום הזה, ברגע שהוא נתן לעצמו את הלגיטימציה לעניין...." (3/3)

ב': "הרי, אחת המטרות של אמהות היא להביא ילד לעולם שיכול לחיות את חיו בצורה שלוהה, אוטנטית ובאושר... ביושרה ובסיפוק, לא? נראה לי...." (41/2).

עדויות אלו עוסקות בעיני בדילמה סביב הלגיטימציה והכבוד למימוש עצמי בהתאם למאווים האישיים לבין החיים בשקר תחת חסותה של הטרו-נורמטיביות, לעיתים תוך מחיקה העצמי הפנימי ובמחיר של כאב, ניכור ואף שנאה עצמית. אני מוצאת, כי המרואיינות כאן מבטאות אמפטיה והזדהות מלאה עם הצורך הבסיסי בלגיטימציה לחיים אוטנטיים וזה לא רק כיוון, שאמהות מאחלות לילדיהן חיים טובים. אלא גם כיוון שהן מביעות ביקורת על הנורמה המינית, אשר שוללת גיוון ולכן גוררת כשלון, חוויה של אכזבה והתנתקות. נוסף על כך, העדויות מכילות - לפי הניסוח של חוקר אחר - מימדים של הערכה והכרה באומץ וביושרה ההכרחיים בכדי לחשוף את העצמיות חרף ההתנגדות החברתית הנוקשה לשונות (Bernstein, 2003).

מכאן, שאני קוראת עדויות אלו כהתרסה ומחאה נגד הבלעדיות של הנורמה ההטרוסקסואלית ונגד ההעדר המוסריות שבשלילת הלגיטימציה של קיום אנושי מבניהן בשל המשיכה המינית לבני מינם. יש במחאה זו היבט של התנגדות מפורשת לדיכוי מיני ולהיררכיה המבנית של סוגי מיניות, התנגדות שמתהווה מתוך ההכרה במציאות הכואבת של האחר. יתכן,

שההזדהות של המרואיינות צמחה מתוך ניסיון החיים שלהן עצמן, מתוך האוריינטציה המכוונת לצרכי הזולת או השילוב ביניהם. הרי, ההצהרה האוטנטית של הבן עשויה לעורר תהיות סביב האוטנטיות של האמהות עצמן, להזכיר פשרות מכרעות שעשו על מנת להתיישר עם הקונסנסוס החברתי סביב אמהות או משפחה ואף לרמוז בעקיפין על ההבניה הסמויה של מיניותן ההטרסקסואלית ללא משים. שכן יתכן, כי ניסיון החיים האישי של האמהות מכיל כאב ומרה מפאת וויתור וחוסר שליטה בדומה לחווייתו של בן בעבר, וכך ההזדהות של האמהות ניזונה מהעצמה של עצמן לנגד דוגמת אוטנטיות של הבן.

ניסיון קודם עם שונות

בהתמודדות עם הידיעה, שהבן הומוסקסואל חלק מהמרואיינות שאבו כוח מניסיון אינדיבידואלי קודם בחייהן או מהחינוך בבית הוריהן. משברים אישיים, כמו מות קרוב משפחה בגיל צעיר בגלל מלחמה או מחלה, נכות של אדם אהוב, גירושים וגם הסתבכות בסמים, ניסיון התאבדות וחזרה בתשובה של ילדיהן הוזכרו כאירועים בעלי משמעות, אשר הביאו להרחבת הפרספקטיבה על החיים ולחידוד ההבחנה בין עיקר וטפל. תובנות אלו סייעו בשלב מסוים לאחר גילוי המיניות של הבן.

כמו כן, מספר מרואיינות נתרמו רבות מההכרות המוקדמת עם סוגי מיניות בסביבתן הקרובה. היות והניסיון הקודם הצמיח תשתית להכרה במגוון המיני הקיים במציאות ועל דרכי תגובה חיוביות, הן יכלו להיעזר בתובנות אלו בעת ההתמודדות עם ההומוסקסואליות של הבן הפרטי. אחרות ציינו את ערכי הליבה של חינוך הוריהן, אשר הטביעו בהן השקפת עולם עקרונית, המקדמת סובלנות לגיוון ולגיטימציה לבחירה אינדיבידואלית. לדוגמא:

ש': " ובעיקר שבמשפחה שלי יש בי-סקסואל 1 3- הומואים. אז כאילו, זה לא היה דבר נורא ואיום, האמת כשאת רואה במשפחה והם חיים ובסדר ואת אוהבת אותם, זה יותר קל לך לקבל את הבן שלך." (18/2)

ג': "... גדלתי עם הורים מאוד ליברלים ... תיאורטית מצדי יכול להתחתן צהוב עם ירוק, ז.א. אני רואה את האנושות, כלומר כל בן אדם כאחת פעמי בהיסטוריה האנושית ואני חושבת שלכל אחד הזכות פעם אחת לחיות מה שמתאים לו..." (14/1)

אירית: "אני גדלתי עם אמא ש... כל הזמן אמרה: "אתם חייבים לקבל את כל השונה והאחר מכם, כי כולנו שונים ואחרים ובכולנו אפשר למצוא את השונה ואת האחר". וזה היה המוטו שלה בחיים וככה אני גידלתי ... אז זה לא אשכנזי ולא ספרדי, וזה לא דתי וחילוני, וזה לא הומו וסטרייט.... ואת פשוט מפנימה את זה!". (35/2)

אני מוצאת בעדויות אלו ביטוי לאתיקה של סובלנות אנושית, אשר נגזרת מתובנות ולקחים אישיים ומערכי הליבה עקרוניים, שהמרוויינות הפנימו ויישמו סביב המיניות ההומוסקסואלית של בניהן. על כן נדמה, כי ניסיון ההתמודדות עם משברים וערכי ליבה עקרוניים שימש לעוגן יציב בסערת הנפש, שעלולה להתלוות לחשיפת המיניות ההומוסקסואלית של הבן הפרטי ולסייע בהתגברות על הדילמות, הפחדים והדיסוננס בעקבות אפקט ה-NIMBY. פרשנות זו עולה בקנה אחת עם עבודת המחקר המקיפה של חוקרים אחרים. לדוגמא, Savin-Williams (2001) הצביע על האפקט החיובי של הכרות קודמת עם אנשים בעלי העדפות מיניות שונות על היכולת של אמהות לקבל את בניהן ההומוסקסואלים. זאת מכיוון שההכרות מאפשרת חשיפה למודל חיובי של האדם ההומוסקסואל (Salzburg, 2004). באופן דומה, בעבודת המחקר בסוגיית ההומופוביה Herek (2007) הסיק, כי הכרות אישית עם אדם בעל נטיות מיניות שונות משפיעה על עוצמת הסטיגמות והדעות הקדומות השליליות כלפי מיעוטים, משום שדרך ההכרות מזדמנת שיחה ודיון על ההווייה שלו. או במילים אחרות, דרך ההכרות האישית והדיאלוג הזר הופך למוכר (לזו ואבני 2000).

מכאן נראה, כי ניסיון קודם עם משברים, הכרות אישית קודמת עם שונות מינית או נאמנות לעקרונות ליבראליים מקלים על אמהות בעת ההתמודדות עם מיניות הומוסקסואלית של הבן ותורם ליצירת סדר במציאות החדשה.

זוגיות

זוגיות, על פי רוב, היא מעין ברית של שותפות והדדיות והיא מוזכרת על ידי המרוויינות ברלוונטיות משתנה בהקשר להתמודדות עם המיניות של הבן. חלקן התייחסו לזוגיות כמקור משמעותי לשיתוף ותמיכה רגשית, אחרות הזכירו ת הזוגיות כאתר לעימות וקונפליקט, או שזכתה להתייחסות מינורית. אין זה המקום לנתח את תגובתם של בני הזוג, אלא לנסות להבין את המשמעות, שהמרוויינות מייחסות לזוגיות בנקודת התמודדותן עם ההגדרה העצמית של הבן. על פי רוב האמהות היו הראשונות לדעת על ההומוסקסואליות של הבן ורובן דאגו מהר לשתף את בני זוגן בידע החדש. ממצא זה זהה לעבודות אחרות בנושא הדינאמיקה המשפחתית סביב היציאה מהארון (חן, 2009; מזרחי, Savin-Williams, Falconer, 2005, La Sala, 2010, 2001; 2001).

כאמור, מרואיינות רבות התייחסו לזוגיות בחשיבות רבה, כמקור תמיכה וכוח בשל האפשרות לשתף ולעבד רגשות ומחשבות אינטימיות יחד עם בן הזוג. סימן נוסף למרכזיות של הזוגיות מצוי בשימוש התדיר במילה 'אנחנו' במהלך חלק מהראיונות לתיאור התגובות על אף שהשאלות נוסחו ביחיד. כמו כן, מרואיינות ספורות דילגו בין השימוש במילה "אני" ו-"אנחנו" לאורך הראיון. נראה אם כן, כי חלק זה של המרואיינות הפיק תחושת בטחון מוצק, אשר הקל על ההתמודדות עם הידיעה, עם הסביבה ועם תחושת הבדידות הרובצת. לדוגמא:

א': "בעלי ואני – היינו שותפים בזה מהרגע הראשון." (21/1); .. אנחנו בקטע הזה, בעלי ואני מהרגע הראשון כל הזמן ביחד... אין... לא היה שום רגש של מתח בינינו בגלל הנושא הזה. אין לי שום הרגשה של בדידות בעניין .." (22/1); "כל דבר אנחנו עושים בראש אחד, אנחנו ביחד, מחזיקים יד ביחד..." (24/1)

אולם, אמהות לא מעטות נתקלו בחילוקי דעות, דחייה או התעלמות מצד אב הילדובן זוגן בכל הקשור למיניות של בניהן. שלא כמו במקרה של זוגיות מכוונת להתמודדות משותפת ותמיכה הדדית, מספר אמהות ספרו על עימות נקודתית, על חילוקי דעות ופערי עמדות מתמשכים, שמשמעותם בדידות, תחושת ניכור ואף משבר מסוים בזוגיות. בדוגמאות הבאות רמוז לתסכול, כאב ובדידות לאור עמדתו המתכחשת למיניות ההומוסקסואלית של הבן ולשייכות המשפחתית שלו מצד בן הזוג:

מ': "ואני אומרת לבעלי: 'הבן שלנו עם החבר' [בערב חג]. אז הוא אומר: 'לא!'. כזה: 'לא!'. בסדר, נתתי לזה לשקוע כמה דקות... אמרתי לו: 'כן, [בן הזוג] יבוא, כי אחרת הבן שלנו לא יהיה פה. אני לא אפסיד אותו, אין מצב!... ובזה נגמר הוויכוח..... לא מספיק שכל כך הרבה שנים הוא סבל ועכשיו אני אגיד לו לא? וכאילו 'למה לא?', מה הבעיה?" (28/1)

ש': "...והוא לא מבין למה אני מכניסה את זה לחיים שלי יותר מדי... הוא לא אוהב את זה..." (17/2); "... לא מעניין אותו והוא אפילו לא רוצה לשמוע!". (18/2); "... הוא אמר לי: 'אני לא יודע מה עדיף, שהוא היה מת בצבא...או שיהיה הומו!'. .... לי זה עשה מאוד קשה... (19/2). " ... יש לי חברה, שאני מדברת איתה פעמים ביום ... כי אין לי את החבר בבית!!" (20/2).

מלבד הדאגה לצרכים של הבן לקבלה ולהמשך תחושת השייכות, דוגמאות אלו מבטאות גם התעקשות על הצרכים של המרואיינות עצמן, כנשים, מבחינת מציאת פתרון לאוזן קשבת לעולם הפנימי שלהן. אולם נראה במקרים ספורים, כי הפער בגישות עם בני זוגן גורר תחושה עמוקה של בדידות אצל המרואיינות, שדומה לרגשות האומללות שתוארו באוסף העדויות של אמהות בספר של לוז ואבני (2001). אני מוצאת, כי התכחשותו של בן הזוג נתפסת כערעור על הציפייה שהזוגיות בסיס לשותפות, לעידוד ותמיכה הדדיים, משום שעצם הנכונות להתמודד באופן אקטיבי עם ההומוסקסואליות של הילד – אם בעזרת לימוד ידע, השתתפות בקבוצות תמיכה, או עיבוד רגשות אינטימיים עם בן או בת הזוג - מעידה על השאיפה לשמר ולשפר את

היחסים עם הבן ההומוסקסואלי (La Sala, 2010; Falconer, 2005). מנגד, הסיורב וסגירות של בן הסוג עלולים להתפרש כדחייה כואבת של הבן או של מאמציה של האם לעצב מחדש את המציאות המשפחתית.

על כן, ממצא אמפירי של מחקר בישראל הראה, שתקיעות וסירוב לקבל את עובדת המיניות של הבן מצד האב למעשה מונעים התקדמות בתהליך יצירת זהות משפחתית חדשה לכל בני המשפחה. אמהות נטו להגיב לפערי הגישה בעזרת בהתרחקות מזוגתן (מזרחי, 2001).

הזוגיות של מספר מרואיינות הפכה לזירת עימות חריפה יותר בעקבות הטחת אשמה צורבת על ההומוסקסואליות על ידי בני זוגן מתוקף תפקידן כמחנכות ומגדלות העיקריות של הילדים. להאשמת האם יש השלכות דרמטיות, משום שהיא מעמידה את טיב התפקוד החברתי שלה בסימן שאלה, היא חושפת אותה לביקורת מגמדת ובלתי הוגנת ומקבעת נחיתות החברתית. זוהי ללא ספק ביקורת קשה ופוגענית, אשר נועדה להשתיק, לגרום לבושה ואולי אף למוטט את הקבלה והתמיכה של האם בבנה. אלא, שהמרואיינות במחקר כאן העידו על תמיכתן הבלתי מתפשרת לבן חרף הקרע בזוגיות. לדוגמא:

ב': ".... כל הקטע של הטלת האשמה על ההומוסקסואליות עלי... לא שאי פעם לקחתי אחריות על המיניות שלו.... כלומר, בגללי הבן שלי הגיע למועדונים של הומואים, נחשף לאפשרות הזאת, בגללי הוא לבש מה שלבש, הסתפר כמו שהוא בחר... בגלל שלא התנגדתי, לא אסרתי.... האשמה שכן זוגי הפנה עלי גרם לי להתקומם נגדו.... נכון שאני נוטה לבעוט במוסכמות... אבל לא מזה יוצא מיניות....." (41/2); "... החלטתי לפרק את הנישואים..." (40/2)

א': "בן זוגי הוא... זה מאוד קשה לו והוא פשוט אמר... שהוא לא יכול לקבל את זה. אמרתי לו: 'אתה רואה את הדלת?', קח את החפצים שלך, בבית הזה אנחנו גרים ביחד.... אין פה שאלה!, אני עם הילדים שלי!..." (9/3)

א': " בעלי לשעבר, אמר לכל הקרובים: 'תראו מה קרה!', תסתכלו!...'... כשהוא יצא מהארון, בעלי לשעבר אמר 'אתם רואים, זה אשמתה! זאת האמא, זאת אכן האמא'. ז.א., כן הופנה אלי... אולי באמת שגם האחריות שלי?... אני אשמה... אין לי שום ספק שיש לי אחריות, אני גידלתי, חינכתי, יש לי אחריות!". (16/2)

תגובות אלו מעידות לטעמי על תעוזה וחשיבה אמהית עצמאית ומוסרית, שמובאים לביטוי בקול התנגדות להפיכתן לכתובת העיקרית לטענות ותלונות על 'תקלות' בתפקוד הילדים. בניגוד למסר הסמוי בהאשמה על ההומוסקסואליות של הבן המרואיינות נוקטות עמדה גלויה כמגדלות ילדים מבלי להסיר מעצמן אחריות. אני מוצאת בעדויות אלו סירוב להכפפתן למעמד הנשלט בזוגיות, סירוב להיכבל למוסד האמהות הפטריארכאלי וסירוב לפגיעה בחופש של הילדים ושל עצמן.

תוצאות המחקר בקרב 17 זוגות הורים ישראלים הראו, כי פערי עמדה למיניות הומוסקסואלית בין בני הזוג שכיחים למדי ולהם השפעה ניכרת על טיב היחסים הזוגיים בהמשך.

שכן, רק זוג אחד דיווח על שיפור בזוגיות שנה או יותר לאחר גילוי המיניות ההומוסקסואלית של הבן (מזרחי, 2001). מכאן שנראה, כי מיניות ההומוסקסואלית בהחלט עלולה להפוך לנושא קונפליקט בין בני הזוג על רקע פערים בגישות, כאשר אמהות נוטות לעמדה מקבלת ובקרב אבות נטייה להתכחשות (Savin-Williams, 2001, La Sala, 2010).

בנימה רפלקסיבית יש בהאשמה מצד בני הזוג מימד של איתור שעיר לעזאזל על אף שהומוסקסואליות בסופו של דבר מחוץ לשליטה של כל הורה, אמהות ואבות. תגובה רגשית לפגיעה זו היא תחושת אכזבה עמוקה מהזוגיות במיוחד לאור ציפיות לברית של שותפות והדדיות, של תמיכה ופתיחות.

מכאן שלזוגיות משמעות אינדיבידואלית מבחינת ההתמודדות של האמהות עם המיניות של הבן. בקצה אחד היא מעניקה כוח ושותפות ובקצה השני הזוגיות מתגלה כמחסום צורב ומר להמשך ההתמודדות האפקטיבית של האם לנוכח עמדתו המסרבת של בן הזוג. בקונפליקט זה המרואיינות כאן בחרו להתעקש על תמיכתן לבן ובכך אולי לסכן את הזוגיות. כמו כן, עדויות אלו על קונפליקטים זוגיים על רקע המיניות של הבן ממחישות את הפער המגדרי בגישות של נשים וגברים למיניות ההומוסקסואלית, כאשר גברים נוטים לגלות עמדה שלילית ומתכחשת בעוד שנשים נוטות לעמדה סובלנית יותר.

תמרון והתחשבות

בעוד שרק מיעוט המרואיינות שתפה אותי השתלשלויות הדרמטיות מול בני הזוג שלהן, מרביתן ציינו את מהלכי התמרון והניווט בין מכלול הצרכים של הבן ההומוסקסואל, בני המשפחה אחרים לבין הצרכים של עצמן. הן הסבירו, כי נקטו זמנית באסטרטגית התמרון מפאת ההתחשבות ברגשות של בני המשפחה לזמן מה עד ליציאה מהארון של עצמן מפני הסביבה. לדוגמא, ההכרה בצורך לזמן הסתגלות ממושך יותר לעיבוד קרבתם לאדם בעל העדפות הומוסקסואליות של אחים או בני זוגן הביאה אותן להשהיית הצורך לשתף את המשפחה המורחבת או מעגלים חברתיים על המיניות של הבן. תמרון זה בין הצורך של עצמן לבין הצרכים של הבן ושל הקרובים האחרים בא מתוך ההכרה בצורך האישי של כל אחד בתחושת בטחון והבשלה מספקת לפני הפצת המידע מפני הסביבה. גורם נוסף תדיר לתמרון הוא ההתחשבות בקושי של בן הזוג. לדוגמא:

ר': "בהתחלה לבעלי היה קשה לקבל את זה.... אבל לגיטימי שהיו קשיים, זה אנושי..... כל השפה הרגשית שלהם שונה... וגם האח שלו לא רצה שהחברים שלו ידעו כי הוא חשש שילעגו לו..." (3/1)

ג': "ממש התאפקתי לא לספר לכל העולם... והוא היה מדריך והוא ביקש בהתחלה שלא לספר, כי הוא לא כל כך ידע, איך תהיה התגובה של ההורים... (10/1); "..... הבן הגדול ביקש לתקופה מסוימת לא לספר, אז לא סיפרנו, הוא... היה קטן ולא אהב את הקטע שיש לו אח הומו... הוא פשוט חשש מהסטיגמה שתהיה לו עם החברים שלו, שיצחקו עליו שיש לו אח הומו." (12/1)

ר': "ואני במשפחה שלי, אסור שאף אחד ידע. למה? כי [הבן ההומוסקסואל] לא מסכים. כי [הבן ההומוסקסואל] פוחד..... אני לא כעסתי עליו, אבל כאב לי, הוא פחד שאם אספר במשפחה שלי, אז לא יקבלו אותי יותר." (13/3)

ר': "אני חושבת שבעלי יש... קשה לו עם זה. זה עדיין סוד מפני המשפחה מהצד של בעלי.... שהם משפחה ממש אורתודוקסית, ששם מבחינת הדת אסור... (20/3)

ב': " ... היו רמזים עבים של רצון לתקן... כל הזמן ביקורת בלתי נסבלת, פוגענית.... הסברתי לו [לבן ההומוסקסואל]: לאבא תרבות כזו וכזו, לאבא קשה עם שינויים... " (40/2)

עדויות אלו מצביעות על מודעות וכבוד לצרכים הלגיטימיים של בני המשפחה לעצב מחדש את המעמד כאח או אחות של הומוסקסואל, ההתחשבות בדתיות של המשפחה המורחבת או הצורך בבדיקה מוקדמת של תגובות הסביבה. מכאן, שאסטרטגית התמרון הזמנית משקפת מרכיב מוסרי בהתנהלותן, שתכליתה ליצור אינטגרציה בין מכלול הצרכים של הסובבים. שכן, דינאמיקה זו עשויה לסייע בתהליך הקבלה של כל אחד מבני המשפחה ובכך גם לתרום להבטחת מקומו הבטוח של הבן ההומוסקסואל במשפחה בטווח הארוך.

פרשנות מנוגדת מצויה במחקרים אחרים. לדוגמא, מזרחי (2001) פרשה את התמרון לא רק כביטוי לכבוד וההתחשבות אלא כהתנהלות מגדרית של האמהות, שהתיישרה עם המגבלות של האבות על אף הכאב בהמשך ההסתרה. פרשנות מקבילה הוצגה במחקר בקרב אמהות איריות אשר העלה, כי זוהי אסטרטגיה מכוונת לשמור על השלמות של התא המשפחתי, שנובעת מהחשש מההתכחשות מצד האב לבן ההומוסקסואל (Falconer, 2005). אני מוצאת בפרשנות זו שיקולי דאגה ושמירה על הביטחון האישי שבמעמד של אישה נשואה.

לאור פרספקטיבות שונות אלו אני מוצאת, שניתן לפרש את התמרון כביטוי מפורש לתפקיד המסורתי של אמהות, שעיקרו לספק את הצרכים של בני המשפחה הגרעינית, ובעיקר את הצרכים של ראש המשפחה תוך וויתור על צרכיה של עצמה. אך פרשנות זו אינה ממצאה את מכלול השיקולים של המרואיינות במחקר כאן. הרי נדמה, כי לנגד עיניהן המודעות לפגיעות של כל אחד ואחד מבני המשפחה מפני הומופוביה בסביבתם, שכן הן מגלות הכרה בצרכים הלגיטימיים של האחר מתוך מודעות לסביבתו הספציפית. לפיכך אני מוצאת, כי לתמרון בין הצרכים של בני המשפחה יש תכלית להמציא את הדרך שמאפשרת לבן ההומוסקסואל לחיות בשלום עם סביבתו בנסיבות הייחודיות של המשפחה ולהתאים את המסגרת המשפחתית למצב

החדש. אני מוצאת תמיכה לפרשנות זו בעובדה, כי התמרון שימש את הרוב הגדול של המרואיינות לפרק זמן זמני, שבסופו הצורך בהתחשבות פג או לחלופין הן נקטו באסטרטגיה של עימות ישיר. מכאן שאסטרטגיית התמרון בין הצרכים של הסובבים הקרובים שימשה את מרבית האמהות כאן באופן זמני במטרה להשיג אינטגרציה של הזהות ההומוסקסואלית של הבן במשפחה. נדמה, כי מקור התמרון מצוי בהכרה בצרכים האינדיבידואלים של בני המשפחה ורצון להתחשב בהם בכדי להבטיח קבלה מלאה של כל בני המשפחה. התנהלות זו מעידה על התמקדות במארג הצרכים השונים ביחסים המשפחתיים ומתוך כבוד אליהם.

התנהגות מינית

רובד אחר של התמודדות נוגע למין ולביטויי אינטימיות בין הבן ובן זוגו. ברם, מיניות היא סוגיה עטופת שתיקה וטאבו חרף מרכזיותה בחיים האנושיים, ועל אחת כמה וכמה כשמדובר במיניות שלא הטרוסקסואלית. מידת ההצנעה של התנהגות אינטימית היא כמובן נתונה לתרבות ולקוד ההתנהגות הספציפי בכל משפחה ומשפחה, אולם חשיפת ההעדפה המינית של ילדים להוריהם עשויה להציף את סוגיית המיניות ואת המבוכה האוחזת את ההורה והילד כאחד. מרואיינות אחדות התייחסו למראה ביטויים אינטימיים בין הבן ובן זוגו - כמו ליטופים או נשיקות - בפשטות וכדבר קביל ומצופה, בעוד שאחרות תיארו קושי עצום בפני מראה מחוות בעלות משמעות מינית או לנוכח הדמיון לבדו על מין הומוסקסואלי. יתרה מזו, קושי זה עורר דילמה בתודעה של המרואיינות בשל החשש לפגוע ברגשות הבן, אך גם משום שקושי זה הציף את שאלת ההומופוביה בתודעה. העדויות הבאות מכילות תיאור של התגובות בפני אינטימיות מינית, כאשר בתיאור זה משתקפת ההפנמה של המבנה ההיררכי של מיניות ואת הדילמה, שנגזרת מהיררכיה זו בהתייחסותן למיניות הומוסקסואלית:

א': "... שבת בבוקר ויצאנו לאכול, הבחור שהוא קצת יותר מבוגר [מהבן]... אנחנו יושבים ליד השולחן ואני מסתכלת ... ופתאום נפל לי האסימון שזה באמת החבר של הבן שלי... ואין... לא יכלתי... אמרתי: 'סליחה, יש לי כאב ראש', נכנסתי לחדר שלי, סגרתי דלת, לא הייתי מסוגלת..." (9/3)

א': "...אני בשום אופן לא רוצה לראות אותו מתנשק עם גבר... פה באמת היו לי לבטים... אם אני אגיד 'איכס, לא יפה, אל תעשו את זה מול העיניים שלי', זה לא טוב, כי זה שלב מאוד חשוב בהתפתחות האישית. אז מה אני עושה? היה לי מאוד מביך, מאוד לא נוח... שתקתי. לא הייתי צריכה לשתוק... אז אמרתי: 'שמע, מותק, תעשה איתו מה שאתה רוצה. אבל לא בסלון, לא שאני כאן'... ושוב עלתה השאלה... אם זה רק שזה 2 בנים או... אז זה מביך גם אם זה הטרו, ועוד יותר מביך שזה מאותו מין, כי אני לא רגילה לראות את זה... אני לא רואה דברים כאלו. מביך!!" (26/2)

עדויות אלו מראות, כי העימות עם ההתנהגות המינית הנגזרת מהעדפה הומוסקסואלית של הבן מתלווה ברגשות עזות כמו פחד, דחייה, גועל ומבוכה של האם. נדמה, כי תגובות הרתיעה נובעות מהפנמת הטרור-נורמטיביות על ידי המרואיינות. כמו כן, תגובות אישיות אלו עלולות לאותת על התגובות החברתיות המצויות בסביבה ולכן גם לעורר חשש ומועקה אצל האמהות. מכאן, שהמאבק בחשש מביטוי מעשי של מיניות הומוסקסואלית לעיתים מורכב בהרבה מהתמודדות עם הגדרה עצמית מופשטת כהומוסקסואל. גם המחקר בקרב אמהות איריות חשף רתיעה מפורשת וקושי עצום מהדמיון על הפעילות המינית של בניהן לעומת ההשלמה עם ההעדפה ההומוסקסואלית התיאורטית (Falconer, 2005). מרואינת למחקר של La Sala (2010) הסבירה, כי היא שלמה לגמרי עם ההומוסקסואליות של הבן, אך הייתה רוצה שיתנהג כמו סטרייט, שישגי בן זוג ויאמץ ילד. על כן, נדמה כי הנראות של מיניות הומוסקסואלית ופעילות מינית מזדמנת בפרט מהווים קושי, שאולי עומד בסתירה מסוימת להצהרות על קבלה מלאה של המיניות ההומוסקסואלית של הבן.

הסבר אפשרי לקושי מצוי אולי במעמד הדומיננטי של הטררוסקסואליות, אשר זוכה לייצוג רחב ותדיר כמיניות היחידה שתקינה, טבעית, רצויה ובריאה כנגד סוגי מיניות אחרות. ההיררכיה המינית, שבראשה הטררוסקסואליות מוטבעת ברובני בתהליך הסוציאליזציה, שתכליתה להאדיר ולמסד הטררוסקסואליות כנתון מובן מאליו בעזרת הפסילה, האיסור, ההסתרה, הרדיפה והדיכוי של סוגי מיניות אחרים. על כן, בשל ההבניה החדגונית של מיניות והתנהגות מינית ראויה, הדמיון של מין בין בני אותו מין, ובעיקר זכרים, גורר תגובות דחייה, גועל, פחד, תחושת סכנה ולעיתים אף אלימות. תמיכה מסוימת לפרשנות זו מצויה בתובנה, כי הסימפטיה של אמהות לילדיהן עוברת דרך התחושות המוכרות והצפויות בעולם הטררוסקסואלי של עצמן ולכן הקושי להבין תשוקה הומוסקסואלית הזרה (חן, 2009). מלבד זאת נדמה, כי עוצמת התגובות בפני הנראות של התנהגות מינית הומוסקסואלית במובן מסוים חושפת את האופי הנוקשה והמוצק של הנחת הטררוסקסואליות הנפוצה.

מכאן, שהרגשות המעורבים לנוכח הנראות של מחוות מיניות בין בני אותו מין או הדמיון על כך מעידים על פער מסוים בין הקבלה התיאורטית של ההגדרה העצמית של הבן לבין ההשלמה המעשית עם ביטויים הפרקטיים של הומוסקסואליות. הוצע, כי פער זה נובע מההפנמה של האידיאולוגיה הטררוסקסואלית ההגמונית, אשר מבנה מערך של תשוקות ורגשות מוכרים, שדרכם בני אדם מתייחסים לעולמם (מזרחי, 2001).

יציאה מהארון

היציאה מהארון של הורים מהווה – כמו היציאה מהארון של הבן – מפנה לטובת שיתוף וידוע הקרובים והתמודדות אקטיבית ופומבית עם המשמעויות של הומוסקסואליות ולכן לעיתים קרובות גם אינדיקציה להשלמה וקבלה. כיוון שאנשים פועלים במסגרות חברתיות שונות – משפחה, מקום עבודה, חברים קרובים ומכרים – היציאה מהארון הינה אקט רב פעמי, מאמץ חוזר ונשנה, שמושפע מאיכות היחסים באותה מסגרת ספציפית. עוד ניתן לראות במפנה זה נגזרת של תהליך רכישת מידע וגיבוש של העמדות והרגשות העצמיות. במקרים אחרים היציאה מהארון תוצאה של צורך אנושי לשתף אחרים באירועי חיים משמעותיים, לדון בהם עם אנשים אמונים ולשמוע תגובות. העדויות הבאות ממחישות את מגוון המניעים:

ח': "... זה לקח לי כמה חודשים לצאת מזה, למשפחה שלי ..... אז לאט לאט יצאתי לאחיות שלי, לאח שלי..." (44/2); "... אצלי זה תעודות זהות ובכל מקום שאני באה... בהזדמנות הראשונה אני אומרת שיש לי בן הומו ..... " (45/2)

י': "לי הדיבור משחרר, אני לא... עם כל אחד, אבל בבית, במשפחה, אני יודעת שזה מקל. שאני יודעת ושהן יודעות ממני. שלא ירגישו לא נוח איתי, בעצם זה רציתי לשחרר, את הצ'קר הזאת. שבעניין הזה אין לי סוד, אני אוהבת וגאה בבן שלי מאוד, מאוד מאוד אפילו!" (29/2); "יש שאלה אחת שאני מתמודדת איתה .... ששואלים אותי 'נו, יש לו חברה?'. אז המשפחה והחברים במעגלים כולם יודעים.... אז אני אומרת: 'לא, ואולי גם לא תהיה' ... ומי שמבין מבין." (32/2).

נ': 'כי הבן שלי הומו!'. את יודעת, בגאווה, באמירה אני גאה בזה! .... כן ככה אני מדברת. אני אוהבת את זה, אני גאה בזה, אני רוצה להוציא את זה, אני רוצה לדבר על זה. .... עכשיו אני הנית.... אני רוצה לשמוע תגובות. אבל עוד פעם, מחוזק." (4/3).

ב': "... כן פתחתי וכן סיפרתי... כי אין לי מה להסתיר. ובאופן מאוד ברור, אני אדם שפותח את המצוקות שלי, מדברת עליהם, כדי לקבל משוב, התייחסות, פרספקטיבות" (41/2); "...אני מאמינה שעצם הדיבור מרפא או מביא להבנות ותובנות חדשות...." (42/2).

לצד האוריינטציה מכוונת לדיבור ועיבוד חוויות עם אחרים והצורך לנטרל ולשחרר את המועקה שבשמירת סוד, עדויות אלו משקפות שאיפה לעצב ולמסד הגדרה עצמית חדשה כאמהות לבנים הומוסקסואלים. אני מוצאת, כי זהו אקט של סוכנות מתוך כוח ובטחון עצמי, אקט שמסרב לשתוק ולהתבייש.

עבור אחרות היציאה מהארון תוצר של סיטואציה ספציפית שהציבה לפנין תחושת חובה להתעמת עם הסביבה בכדי להגן על היושרה העצמית ועל רווחתם של ילדיה. שכן, היציאה מהארון לעיתים נכפתה על המרואיינות מכוח הנסיבות כמפנה הכרחי על מנת להגן על הכבוד ועל מעמדה החברתי. לדוגמא:

א': "את שומעת הרבה פעמים 'ההומו הזה'. .. אני אומרת: 'חברים תקשיבו, אני אמא לבן הומו, אז כשאתם מדברים עכשיו, תסננו! אל תגידו כל מה שאתם חושבים, תסתכלו אלי, אני כמו כל אמא

אחרת והילד שלי כמו כל ילד אחר'. ... כשמתחילים לדבר על זה, זה עושה טוב לסביבה, כי רואים שאתה בן אדם ככל בן אדם.. " 25/1

ר': " ... הוא אמר:.....'צריך להרוג את כל ההומואים' וזה הדברים הכי קשים שאת לא מצפה.... שאת באה למשפחה... אמרתי: .... 'היום, בחג הזה יפתחו הקלפים, אין יותר סודות' " (14/3); "..... פתאום כולם התחילו להיכנס ל.... מגננה ..... ואמרתי: 'מה קרה?', אתם לא יכולים לאהוב אותו כמו לפני 5 דקות?, מה השתנה?" (15/3)

א': " ... התגובה הראשונה [של בן הזוג] הייתה: 'בואו נלך לפסיכולוג.... שמעתי שיש תיאוריה היום ... שהומוסקסואליות זה בעצם בחירה', ו- 'אתה יכול לבחור שלא, מה איכפת לך?'.... הוא אמר שצריך להרוג את כל ההומואים... ואני הבנתי ... שאי-אפשר להשאיר את זה בסוד ואז אמרתי לו: 'אתה יודע, שכשאתה אומר להרוג את ההומואים והלסביות, אתה אומר להרוג אנשים בתוך הבית שלך?'". (15/2)

התיאורים מלמדים על אומץ ועוצמה במצבים טעונים וקונפליקטואלים בסביבה הקרובה בשל המודעות המוקדמת של המרואיינות לתפיסות השוררות בסיטואציה הספציפית. שכן, גילוי המיניות של בניהן מפני סביבה אחוזה בהומופוביה עלול להעמיד את טיב התפקוד האמהי בסימן שאלה באופן פומבי ואף לערער על הביטחון הנלווה לשייכות למשפחה אוהבת ולמעגל חברתי תומכת. אף על פי כן, המרואיינות כאן לא הסתפקו בהתנצלות על גורלן כאמהות לבנים הומוסקסואלים, לא שתקו כדי להימנע מעימות כואבת, אלא שהן שמו את העובדות על השולחן בקול ברור ונחוש ובכך למעשה תבעו את עמדתן כאמהות זקופות ומגובשות. חרף הציפיות החברתית לסימני תקינות מינית בחרו המרואיינות כאן להתנהל בגלוי לב ולהעמיד את עצמן מפני סביבתן כסובייקט בעל עמדה ויושרה. לטעמי, חשיבות מכרעת לנקודה זו, שכן משמעותו הסימבולית של הדיבור והיציאה מהארון של המרואיינות, היא אפוא התביעה ללגיטימציה חברתית למיניות של בניהן והתנגדות להדרה של עצמן לשוליים תחת התיג הסטיגמתי כאמהות נכשלות.

בשונה מהשתלשלות העניינים במקרים של המרואיינות כאן, יש בספרות בנושא החוויות של אמהות עדות מפורשת לסכנת הנידוי הרובצת לאחר היציאה מארון וצידודן בהומוסקסואליות של הבן. שכן אמהות לבנים הומוסקסואלים מחוץ לארון חוו למשל ניתוק הקשרים המשפחתיים מצד קרוביהן (לוז ואבני, 2000; חן, 2009).

מהעדויות לעיל עוד נראה, כי הידוע והדיבור על המיניות של בניהן מהווים היבט מרכזי מאוד בהוויה של המרואיינות. שכן, הדיבור כשלעצמו מתגלה כאסטרטגיה לשחרור המתח והמועקה, שנדבקים לשמירת סודיות. הרי, באופן סמלי סודיות רומזת ומזכירה, שמשו לא בסדר, לא תקין, לא כסדרו ושמירת סוד מנתקת את הקשר בין הפרט לחברה. על כן, גם המרואיינות בספרו של חן (2009) תיארו צורך עז להשתחרר מהנטל המכביד של שמירת סוד. מכאן, שהדיבור מגלם לטעמי צורך נפשי לשחרר מידע סטיגמתי לאוויר הפתוח וצורך לנהל משא

ומתן על מיניות הומוסקסואלית ועל הרגשות בעקבותיה עם האמונים על המרואיינות. Bernstein (2003) הציע בדרך קולעת, כי היציאה מהארון מייצגת מעין שחרור משעבוד רגשית, שחרור מאמיתות שגורות ומנורמות של איסור ומותר. המשגת הסודיות כשעבוד רגשי מסבירה לטעמי את ההיגיון של המימד התרפי של היציאה מהארון, כיוון שהדיבר מסייע לעיבוד מעמדן כאמהות לבנים הומוסקסואלים בעוד שהשתיקה טומנת בחובה רגשות בושה ותחושת ניתוק השייכות החברתית. על כן אני מוצאת, כי הדיבור מהווה החוליה המחברת בין תחושת הקרע ביחסים והניתוק מהסביבה הקרובה בגלל השמירה על סוד ההומוסקסואליות לבין המעמד החדש כאמהות לבנים הומוסקסואלים ידועות בציבור. לכן נדמה לי, כי המחיר הנפשי של שתיקה גבוה יותר ממחיר הדיבור.

נוסף לאלו ראוי להתייחס גם לאופן היציאה מהארון כפי שהוא משתקף מהעדויות. אני מוצאת בו מימד של פרו-אקטיביות, שכן הן הקדימו והציגו את עצמן כאמהות מצדדות לבנים הומוסקסואלים, לעיתים תוך גיחוך עוקצני לסיסמאות תרבותיות נפוצות למדי כמו גזר דין מוות ופתולוגיזציה של הומוסקסואליות. באופן סמוי אסטרטגיה זו מסיטה את ההתמקדות בהן ובציפייה מהן להתנצל ולהתבייש בגורלן לטובת השמעה והצבת תביעה מהאחר להסביר ולנמק את הצידוק של נורמה בלתי הגיונית. ללא ספק יש באסטרטגיה זו לא מעט כאב וצער, אך היא תורמת מבחינת חיזוק המעמד והכוח של המרואיינות מפני הסביבה, והיא עשויה לעורר הערכה וכבוד בקהל הנוכחים.

מכאן, שהיציאה מהארון – אם כאקט מתוכנן או ספונטאני - מגלמת שחרור רגשי ונפשי מסודיות ומועקה מצד אחד, ומהצד השני היא כרוכה במשאבים רחבים ועוצמה אישית. לעיתים רבות היא כלי חיוני להבנת המציאות החדשה, לעיצוב מהחדש של המעמד החברתי ולשמירה על היושרה והכבוד של האם עצמה ושל בנה. לפיכך, היציאה מהארון של אמהות לעיתים רבות מגלמת תהליך של גיוס משאבים אישיים בכדי לפעול מתוך סוכנות למען מעמדן החדש והלגיטימי כאמהות לבנים הומוסקסואלים.

התמודדות עם הומופוביה

היציאה מהארון מחייבת ידע ומשאבים נפשיים, משום שלעיתים משמעותה המעשית להתייצב מחוץ לקונסנסוס החברתי באשר למיניות הראויה ותקינה. מסיבה זו החשיפה עלולה להיגרר לעימות עם תפיסות הומופוביות ועם דיכוי מגדרי. מרבית המרואיינות כאן – אך לא כולן

– ספרו על מפגשים עם הומופוביה במידות חריפות שונות במצבים יום-יומיים, החל מבידוחות מבזות ועד קריאות גזר דין מוות על הומוסקסואלים. לדוגמא:

ר': "... ויש גם בדיחות על הומואים ואותי זה לא מצחיק! לא נעים לי לשמוע את זה! ואמרת לי [בן הזוג] "תשמע, אם אתה מסכים, אני מספרת .. בתחילת הערב.. שהבן הומוסקסואל ואני מאוד מבקשת שלא יהיו בדיחות על הומואים כי לי קשה עם זה....." (3/1)

ש': "באה אלי חברה.... והיא אומרת: 'את לא מבינה, בבית שלי יש איזה הומו אחד, איזה רעש, כל הזמן עולים אליו חברים, ויש מסיבות כל הזמן', כאילו שזה קשור להומו או לא. אז אמרתי לה: 'את יודעת, הבן שלי הומו ... זה לא קשור בכלל', זאת הייתה הזדמנות לי 'להכניס' לה..." (20/2)

מ': "... אנשים שואלים אותי: 'יש לו בת זוג?', אני אומרת: 'לא, יש לו חבר והוא בסדר, נהדר' ואנשים ככה 'אוורך' של הים. הם מתפתלים... שהתפתלו!!!" (28/1)

מרואיינות לא מעטות ספרו שנתקלו בניסיון להפנות אותן לרב או לטיפול פסיכולוגי כדי

להבריא את הנטיות ההומוסקסואליות של בניהן ולהחזירם לתלם הנורמטיבי. התגובה של המרואיינת הבאה תוקפת את הפתולוגיזציה של מיניות הומוסקסואלית:

ר': "הרמתי את הקול, זה היה באוטובוס, אמרתי לה "הבן שלי לא מקולקל, לא צריך לתקן אותו..... את כל הזמן צריכה להסביר את עצמך, להצטדק בעיני החברה, שהבן שלי הומו, אבל בסדר.... בחברה שלנו אנחנו צריכים להצטדק על כל אחד שהוא טיפה יוצא דופן, על כל דבר..... בחברה כל אחד שהוא לא ב'סטנס', הוא משהו לא בסדר בו...." (16/3)

העדויות לעיל אומנם מלמדות על נחישות ותרגולת בניהול מצבי עימות נשנים וחוזרים כחלק מניסיון החיים של אמהות לבנים הומוסקסואלים. אך בו בזמן הן משקפות את הכאב והקושי שבעימותים תכופים עם הומופוביה, כיוון שסיטואציות אלו למעשה תובעות מהן כל פעם מחדש להצהיר על מעמדן כאמהות לבנים הומוסקסואלים, להגן על תקינות תפקודן ולהיאבק בשם הבן והגדרתו העצמית. אני מוצאת, שחווית החשיפה התכופה כרוכה בכאב ומועקה, מאחר וכל חשיפה, כל עימות עם הסביבה מהווה תזכורת אכזרית וכואבת הן להעדר הקבלה של הבן ההומוסקסואלי בחברה והן לתיוג השלילי ומחשיד של קרוביו. על כל פנים - וחרף המחיר נפשי הסמוי - הדוגמאות להתמודדות עם הומופוביה מבטאות התנהלות אקטיבית, שמערערת על התפיסות הדומיננטיות אודות הומוסקסואליות. עוד אני מוצאת, כי הצורך לצאת נגד ביטויים הומופוביים מונע על ידי המודעות לניסיון החיים הכואב של הבן ושל עצמן בגלל הסוציאליזציה על פי אידיאולוגיה, שמחשידה הומוסקסואליות.

הדינאמיקה של הומופוביה נוטה להשליך מאפיין ייחודי של אדם - ההעדפה המינית - על כל מהותו. כך מתעצב דימוי כללי, שמבליט את מרכיב השונות, כלומר המיניות הנחותה, תוך התעלמות מאיכויות ומאפיינים אחרים, כמו היותו בן משפחה, שמתנהל במסגרת חברתית

ומקצועית ככל אדם אחר. חלק מהמרואיניות תיארו את הדינאמיקה הזו תוך הסתייגות מפורשת מהדימוי הסטריאוטיפי, הצומח ממנה. לדוגמא:

ג': "אתמול הוזמנו לבית שלא היינו בו אף פעם... ולא עלה על קצה דעתי לדמיין אותם עושים מין... אבל שאתה אומר שמישהו הומו, אז הדבר הראשון אנשים מדמיינים סיטואציה מינית וזה... אני מבינה שמישהו שהוא לא הומו, זה מפריע לו... הרעיון של מין אנאלי." (16/1)

י': "אני פעם קראתי ספר... על ילדה חולת סרטן... קודם היא הייתה ילדה של אמא, של אבא, ילדה מוצלחת, חמודה, תלמידה, רוקדת בלט ופתאום היא חולת סרטן ושום דבר מכל השאר לא נשאר. רק התייחסו אליה כחולת סרטן... וזה בדיוק מה שאני הרגשתי... כל ההתייחסות רק לעניין הזה... אני... כל הדברים שהיו קודם נשארו אותם דברים." (8/2)

אירית: "זה חלק, זה לא אני, זה חלק ממי שאני! זה לא כל מה שאני, אני מנכ"ל בחברה... יש לי חברים, יש לי תחביבים, אני הומוסקסואל, זה חלק מ... זה לא ה-דבר." (34/2)

נראה, כי העדויות מקדמות תפיסה אנושית של האדם כמכלול של תכונות, של יכולות ואהבות. על ידי כך המרואיניות למעשה מאתגרות הן את הנטייה השכיחה המייחסת סכנה, חולי, סטייה ופרוורסיה להומוסקסואלים והן את הגישה ההופכת מאפיין ייחודי לכלל המהות של זהות האדם. אני מוצאת באסטרטגיה זו תביעה לגייטימציה חברתית לבן ולהומוסקסואלים בכלל. תמיכה לפרשנות זו מצויה לטעמי באופן ייצוג הבן על ידי המרואיניות. כזכור, הבן הוצג כאדם אהוב, שניחן בכישרונות מוערכים, אשר זוכה להצלחות במישור המקצועי והחברתי, אדם שמעורר גאווה, שגם בתיאור זה שאיפה ליצור הכרה באנושיות של האדם ההומוסקסואל. מכל מקום, התגובות הישירות כאן להומופוביה משקפות אסטרטגיה לניהול סטיגמות, שתכליתה אפוא למצוא דרך להתמודד עם הסביבה ולאבק על רווחתו של הבן ושל האמהות עצמן. לפי La Sala (2010), אסטרטגיה מכוונת ניהול סטיגמה מחייבת קבלת החלטות תדירות למי לספר ולהגיב, היא כרוכה בהערכת אופי התגובות של הסביבה מראש ובתמרון ההתנהלות בהתאם להערכות אלו. לא פחות מכך, אסטרטגיה זו מחייבת גיבוש עמדות ברורות ונחישות. ניתן להוסיף, כי ניהול סטיגמה מוצלח הוא אולי הדרך המאפשרת לצאת נגד רוע ובורות מבלי למוטט את הביטחון העצמי.

כאמור, מרואיניות בודדות לא נתקלו בהומופוביה מכוונת אליהן או לבניהן, אם כי הן ערות לאווירה החברתית הכללית כלפי הומוסקסואלים. שתי מרואיניות הסבירו, כי נאורות ופתיחות מאפיינות את סביבתן במקום העבודה ובמעגלים החברתיים. מרואיניות אחרת הסבירה, כי שמרה בקפדנות על חיה הפרטים מפני הסביבה ועל הפרדה מוחלטת בין שתי הספירות, משום שלא מצאה צורך להתחלק עם אחרים ולכן לא חוותה תגובות שליליות או דעות קדומות פוגעניות.

ניתן לפרש הסבר זה כהשתקת נושא קונטרוברסלי מתוך חשש מהדרה מצד החברה. אומנם, מרואיינת זו בעצמה נמקה, כי על פי השקפתה מיניות היא עניין פרטי לגמרי שלא מן המניין של אחרים לחטט בו.

מכאן שעל סמך הדוגמאות הספורות מתוך רבות מאוד ניתן לסכם, כי ההתמודדות עם הומופוביה מהווה חלק אינטגרלי במציאות של מרבית המרואיינות. אני מוצאת, שמגוון הדוגמאות מעידות על אופי החברה הסובבת, על הנפיצות של דעות קדומות כלפי הומוסקסואלים והקרובים להם. עוד נראה, כי המרואיינות אימצו שיטות להתנהלות בעוינות זו לא רק כדי לשרוד, אלא גם על מנת לערער על אידיאולוגיה חברתית, שפוגעת ברווחה של הבן ושל עצמן. קריאת תיגר המפורשת והנחושה של המרואיינות מבטאה אם כן אידיאל שמושתת על כבוד, אנושיות, מודעות ורגישות לזולת. זוהי אקט שמגלם כוח ועוצמה, בטחון וחתימה לסדר חברתי אנושי יותר.

דיכוי מגדרי

לדיכוי מגדרי צורות רבות ומגוונות. הוא פועל על ציר ההבחנה בין המינים ומעצב ציפיות להתנהגות וקווי מחשבה. מלבד המאבק בדמוניזציה של העדפות מיניות בלתי נורמטיביות, חלק מהמרואיינות תיאורו כיצד התמודדו עם האשמה על ההומוסקסואליות של הבן ועם דפוס חשיבה מושרשים. דוגמא זו של דיכוי מגדרי נועדה להשתיק, להוקיע ולזרוע ספק לגבי האופן וטיב גידול ילדיהן ולמעשה ההאשמה הינה אסטרטגיה שכיחה באידיאולוגיה המגדרית לסימון הגבולות של הסדר החברתי הקיים. הדוגמאות הבאות מעידות הן על שלב של חיפוש גורמים להומוסקסואליות באופן גידול הילד ובדפוסי אינטראקציה בין אם-ילד ובמשפחה, והן את צורת ההתמודדות עימה:

מ': ".... אמרתי: 'שמעתי שזה בחירה, בחרת?'.... אז הוא אמר: 'במידה מסוימת כן'. הצטמררתי, כי אז זה חוזר אלי. 'בחירה?' כי מה, הוא מזדהה עם אמא שלו? עם אבא שלו?..." (27/1)

א': " כמובן גם לי היו כל השאלות: 'איפה טעינו, איך אני גידלתי אותו', אח של שתי בנות.... כל השאלות האלו היו, התעוררו אז!" (6/2)

אירית: " יש לנו חבר פסיכולוג שהוא אמר לי: 'את יודעת שזה בגללך'. הוא לא שאל אותי, הוא הודיע לי, לי. אמרתי לו: 'אם יש משהו, שאתה לא יכול להלביש לי על המצפון, זה זה'.... אני חושבת שהייתי אמא מאוד טובה, מאוד תומכת ומאוד דוחפת... אני רואה ילד מאוד שלוו ומאוד מאושר, למה שאני אלך עם ייסורים?". (37/2);

ח': " היות וקיבלנו את כל המסרים שזה דבר גנטי, שזה דבר מולד,.... לא עסקתי בכלל באשמה. אני חושבת, שברגע שאת מקבלת את זה, שזה מה שיש, אז חקירה כזאת לא תוסיף בריאות..." (46/2)

ראשית נראה, כי שאלת האשמה עלתה בתודעתן של המרואיינות בשלושת העדויות הראשונות לעיל אם על ידי עצמן ואם על ידי גורם אחר. שאלת האשמה מורכבת וכואבת גם יחד לאור הקשר אם-בן המיוחד וההיסטוריה אודות שונות ההתנהגותית בילדות ובגיל ההתבגרות. נראה כי בשתי העדויות הראשונות לעיל שאלת האשמה עוררה ספקות על טיבן כאמהות והעמידה אותן בעמדה נחותה של התגוננות, של חיפוש אחרי טעויות בעבר. שכן, היסטורית השונות ויחסי אם-בן המיוחדים עלולים להתארגן לנקיפות מצפון, בושה ולהוביל למסקנה המטרידה על אשמה עצמית בגרימת הומוסקסואליות. הרי, כפי שכתב Bernstein (2003), אשמה מייצגת את הדעה הרווחת, כי מקורה של הומוסקסואליות באווירה ביתית בלתי מאוזנת, לרוב בגלל אמא חונקת ודומיננטית יתר על המידה ואבא נעדר ומרוחק. תפיסה זו זכתה לתמיכה מצד הפסיכואנליזה והרפואה וכך היא אפוא חלחלה לתודעה, עצבה את המחשבות והפכה למבנה תרבותי בלתי מעורער עד לעשורים האחרונים. ביטוי ממשי נוסף לתפיסה זו מצוי בעדויות במחקרים אחרים. אמהות, שהתראיינו למחקר בקרב ילדים הומוסקסואלים והוריהם, תיארו התלבטויות סביב ההשפעה של יחסי אם-בן קרובים ביותר ואת ההשלכות האפשרויות של התלותיות של הבן בהקשר להומוסקסואליות (Savin-Williams, 2001). עוד נראה, כי סוגית האשמה נפוצה ובפרט בקרב אמהות, שכן הן תיארו כיצד האשמה הפעילה ייסורים על דומיננטיות יתרה בעבר, שאלות על עודף הגנה, על אהבה חזקה מדי וכן תחושה כללית שהרסו את חיו של הבן (Falconer, 2005; La Sala, 2010). נוסף על כך נמצא בדומה לחלק מהעדויות במחקר כאן, כי אמהות נטו לחפש אחרי שגיאות שעשו בתהליך גידול הילד והתעמקו בבחינה רטרואקטיבית של האספקטים ה"נשיים" של הבן (מזרחי, 2001; La Sala, 2010). מכאן, שהחיפוש בדיעבד אחרי סיבות להומוסקסואליות באופן גידול הילד עלול להעיד על הפנמת המסר החברתי אודות אשמת האם האפריורית.

הנטייה התרבותית של האשמת האם מתחברת לחלוקת העבודה המסורתית, ששולטת בחברה הישראלית על אף שינויים בעשורים האחרונים. העיקרון המנחה את חלוקת העבודה המסורתית הוא המגדרי, כך שהאחריות על גידול ילדים ועל רווחתם מוטלת על אמהות. אני מוצאת, כי ארגון עבודת גידול ילדים על פי קווי המגדר מגביר את הנטייה לדיכוי אמהות באמצעות הטלת אשמה עליהן על תפקוד לקוי של ילדים. לפיכך, במחקר בסוגית האשמה מנקודת מבט פמיניסטית נמצא, כי במצבי קושי אמהות רבות חוות תחושת כשלון וספקנות מכבידה לגבי תפקודן כאמהות. על פי הניתוח של החוקרות, תחושות אלו מעידות על הפנמת התפיסה

שתפקודם התקין של ילדיהן באחריותן הבלעדית תוך התעלמות מחלקו של אב הילד (Jackson, & Mannix, 2004).

נטייתן של אמהות לראות בעצמן גורם אשם על תקלות בתפקוד התקין של הילדים זוכה לתמיכה מצד אבות והאידיאולוגיה החברתית. שכן על פי מחקר ישראלי, המאפיין הבולט בתגובותיהם של הורים להומוסקסואליות אצל ילדיהם הוא הנטייה של אבות להפנות האשמה על מיניותו של הבן אל האמא. החוקרת הציעה, שחלוקת העבודה המסורתית מסבירה נטייה זו, כיוון שהיא מטשטשת את ההבחנה בין האשמה ואחריות (מזרחי, 2001). לפיכך נראה, כי דיכוי אמהות באמצעות הטלת אשמה הינו נפוץ למדי גם בחברה הישראלית. כאמור, הטלת האשמה על מיניות הומוסקסואלית של הבן עלולה לערער את תחושת הביטחון של האם ולהביא להטלת ספק הרסני על תפקודה כאם.

בניסיון להאיר על הדינאמיקה ההרסנית של הטלת אשמה על אמהות, לעיתים על ידי עצמן, אני מוצאת תועלת רבה בכתיבתה של כהן על שתיקה ומגדר בחברה הישראלית. לפיה, נטייה חברתית זו מבטאה אידיאולוגיה, המייחסת יכולות-על לאמהות ולפיכך הן מצופות לדעת הכל על ילדיהן ולעשות הכל על מנת לשמור עליהם מכל רע. אלא אם כמובן, הן לא בסדר (כהן, 2006). מכאן, שהאשמת האמהות על תפקוד לקוי וסטייה של ילדים מהתלם מהווה נטל כבד על אמהות ועל תפקודם. אך היא גם כלי מתוחכם לפיקוח על גידול הילדים, להכפפת האמהות לסדר החברתי הקיים ולשעתוק יחסי הכוחות המגדריים.

סוגיית האשמה מעידה לטעמי על האופי הפטריארכלי של החברה הישראלית, על חלוקה בינארית של תפקידי מגדר בכל הקשור לגידול ילדים. כמו כן, סוגיית האשמה פועלית לתחזוקת הנחיתות של אמהות ביחס לאבות, משום שהיא מטילה על אמהות את החובה המחשידה למסור דין וחשבון על אופן גידול הילד, על טיב היחסים אס-בן, להסביר ולנמק את פעולותיהן. בנוסף ובדרך עקיפה, האשמת אמהות על ליקויים בהתפתחותם של ילדיהן משמרת אמהות בתפקיד גידול וחינוך ילדים העיקריות תוך התעלמות האחריות של האבות.

אולם, בשלב מסוים מרבית האמהות במחקר כאן כנראה הסיקו, כי סוגיית האשמה העצמית למעשה תולדה של הפנמת ידע מוטה על הומוסקסואלים, או לחלופין הסיקו, כי אשמה עצמית מובילה לאומללות מקבעת, כפי שמשתקף בעדות הרביעית לעיל. בדומה לכך, גם ממצאי המחקר של Falconer (2005) הצביעו על כך, שבעקבות רכישת ידע מהימן על הומוסקסואליות, האמהות הסיקו כי אין קשר בין המיניות של בניהן לבין תפקודן כאמהות ומגדלות ילדים. מכאן, שהמרואיניות אפוא מצאו דרך לצאת מהמלכודת הדכאנית שבהטלת אשמה עליהן.

הנושא השני בפרק זה עוסק בהתמודדות עם אשמה בעזרת הגנטיקה, כגורם מסביר הומוסקסואליות. על כן, הסבר זה סיפק למרואיינות רבות נקודת אחיזה, שהשתיקה ספקות מטרידות סביב שאלת טיב האמהות ומודל החיקוי הזמין של הבן, היות והוא מקנה להומוסקסואליות מעמד של עובדה ביולוגית. ניכר, כי ההסבר הגנטי סייע לטהר את תפקודן כאמהות, כיוון שהוא דוחה את ההנחה, שהומוסקסואליות תוצר של חינוך והשפעה מוגזמת של האמהות. גם המחקר של La Sala (2010) הצביע על הפופולאריות של ההסבר הביולוגי בקרב ההורים המרואיינים, בשל המימד המרגיע והמרכז של המסר, שהומוסקסואליות מחוץ לתחום ההשפעה של ההורים, היא גורל, שאין בידי האדם למנוע. מחקר אחר בקרב הורים הצביע על הקשר החיובי בין גישה מטיבה עם הומוסקסואליות לבין ייחוס ההעדפה המינית לגורם שמחוץ לשליטתו של הפרט (Armesto, & Weisman, 2001). בדומה לכך, הורים ישראלים דיווחו על הקלה בתחושת הכישלון והאחריות על הומוסקסואליות בזכות ההסבר הגנטי (מזרחי, 2001).

מכאן, שההסבר הגנטי אפוא מעניק לגיטימציה לאמהות לבנים הומוסקסואלים והוא תורם לאישוש מעמדן כאמהות כשרות, אשר עשו את תפקידן החברתי על הצד הטוב. תמיכה לפרשנות זו מצויה בסקר מטעם Gallup, שנערך בארה"ב ולפיו נמצא, כי 78% מהתומכים בקבלה הציבורית של סגנון חיים הומוסקסואלי מחזיקים בהשקפה, שמיניות היא תולדה ביולוגית לעומת שיעור תומכים של 30% בקרב בעלי ההשקפה שהיא תוצר של השפעות סביבתיות (Saad, 2007). אולם חרף ההשפעה החיובית אני סבורה, כי ההסבר הגנטי להומוסקסואליות לוקה בחסר, משום שאינו מסביר כיצד קורה, שהומוסקסואלים סובלים מנידוי והדרה, רדיפה והפליה בגלל מאפיין שלכאורה טבעי, תוצר של גורל, שאין בידינו שליטה עליו. על כך ארחיב בפרק הדיון.

סיכום

בפרק זה ביקשתי למפות ולהבין את התגובות המרכזיות לידיעה שהבן הומוסקסואל על סמך סיפוריהן האישיים של האמהות, שהתראיינו למחקר זה. עדויותיהן מספקות מבט לאחור על עצמן ועל חוויותיהן. מארג האסטרטגיות והמחשבות מגוון למדי, אך ניראה שניתן להצביע על כמה קווים מקבילים חרף ההבדלים האינדיבידואלים.

עם ההתאוששות מהמשבר בעקבות היציאה מהארון של הבן החלו מרבית המרואיינות במסע לימוד, אשר זימן הכרות כואבת עם נסיבות החיים מנקודת המבט של הבן ושל מיעוט

מינית, הנושאת אות קלון ולעיתים אף שנואה בעיני רבים. באותה עת מסע זה זימן הזדמנות להעמקת ההכרות של המרואיינות עם עצמן, עם עמדות מוטעות ועם רגשות אישיים. מלבד החשדות והספקות הפנימיים, מרבית המרואיינות נקלעו לקונפליקטים תכופים עם דפוסי חשיבה נורמטיביים ועם אידיאולוגיה הומופובית מושרשת, שמשמעותיהם עבור הבן ומשפחתו פגיעה טראומטית, השפלה צורבת, דחייה והדרה. נסיבות אלו הובילו למאבק למען הבריאות הנפשית והרווחה הבסיסית של הבן ועל מעמדן החברתי כאמהות אוהבות וכשירות לכל דבר, לעיתים תוך ניווט מורכב אך מתחשב בין הצרכים והרגשות השונים של בני המשפחה האחרים.

אני מוצאת, כי במאבק זה האמהות שאבו כוח וחוסן מאהבתן הבלתי מותנית לבן בשילוב עם אתיקה אנושית וההכרה האמפתית בחשיבות הקיומית של תחושת אוטנטיות. נראה אם כן, כי הפגיעות של הבן כאדם הומוסקסואל שימש הדלק, שהניע את המרואיינות לחשוף את עצמן בציבור כאמהות לבנים הומוסקסואלים ולצאת נגד הדיכוי המכוון למיעוט ולעצמן כאמהות מקוטלגות ככושלות בתפקידן. מלבד אומץ הלב ומקורות תמיכה שונים – זוגתן, חברות לנפש, ידע מאוזן על הומוסקסואליות, ניסיון קודם עם שונות בעבר, עקרונות מוסר ורגש האהבה - האמהות נעזרו בדוגמתו של הבן ליושרה אישית ובעזרת הדיבור והדיאלוג מצאו את דרכן משומרות סוד מעיק למרחב של השמעת התנגדות ומחאה כנגד הדיכוי של הבן ושל עצמן. על אף הקשיים הרבים סביב עימותים עם הסביבה ההומופובית והרתיעה מהתנהגות מינית והופעה 'נשית' של בניהן, הן סרבו לשמש אובייקט להאשמה, ובכך למעשה דחו מאליהן את המעמד הנשלט ותבעו לעצמן את המושכות. המשגה זו של המסע למעשה מבטאה שוב, כי האישי הוא הפוליטי, שכן במסגרת האמהות והמשפחה הפרטית פועלות הנורמות החברתיות הדומיננטיות אודות מיניות והתנהגות מגדרית נאותה.

מהבחינה רפלקסיבית אני מוצאת, שהתוודעות עם המציאות של הבן הומוסקסואלי, במובן מסוים מפגישה את האמא עם מציאות החיים של עצמה, עם יחסי הכוח ההיררכיים במצבים הקטנים של שגרת היום ועם תחושת הניכור התדירה לנגד תפיסות מגדריות. אף על פי שהאמהות כאן סגלו לעצמן כוח להשמיע את קולן הביקורתי ולהצהיר על אהבתן לבן בידיעה, שאקט זה חותר תחת מוסכמות סמויות, יתכן, כי מתוך הזדהות עם היושרה האוטנטית של הבן התעוררו תהיות על מידת ההפנמה הבלתי מודעת של ציפיות מגדריות ועל התיעול של עצמן לחיים ההטרוסקסואלים.

בחלק האחרון בפרק הממצאים כוונתי להציג את המשמעות הייחודית של תפקיד האמהות לבנים הומוסקסואלים בעיני המרואינות. בעוד שהפרק הקודם תיאר את האסטרטגיות והמחשבות בעקבות הגילוי במבט רטרואקטיבית, כאן אעסוק במשמעות העכשווית של האמהות, לפי השקפתן של המרואינות בעת הראיון. על כן, התמה המרכזית והאחרונה בפרק זה עוסקת במשמעותה המעשית של האמהות לפי השקפתן של המרואינות.

במרכז החוויה של האמהות עומדים הפרידה מתחזית החיים הנורמטיביים וכאב אמפתי מתמשך לסבל של הבן עד ליציאתו מהארון. מתוכם צמחה תודעה פוליטית ביקורתית על הסדר החברתי הקיים, שעל פי המרואינות התארגנה לעשייה חברתית לשינוי. אי לכך, לא מעט מרואינות תיארו חווית העצמה והעשרה אישית לנוכח הרגישות המוסרית המוגברת לנסיבות החיים של הזולת, של השונה. יתרה מזו, חלק ניכר ספרו על חיזוק הביטחון העצמי, אשר הביא אותן ליטול כוח ולגיטימציה למעמדן כאמהות אוהבות את בניהן ההומוסקסואלים. לדוגמא:

א': " אני גדלתי בתור אמא בתוך הניסיון, בתוך.. להכיר אנשים. לא הייתי מגיעה למקומות שהגעתי בחיים! בחיים! על הדברים שעשיתי עם עצמי, לימודים, את יודעת, ההתפתחות שלי כבן אדם – אם לא היה לי בן הומו. תודה גדולה... הקבלה... ה.. לדעת לקבל את השונה, לא רק אם הומו.. או חולה... אנשים לא יודעים לקבל. והגדולה הזאת מאוד חשובה!! לכל מיני דברים בחיים!!" (7/2)

ר': "...הפכתי להיות כ"כ של הצד השני של ... כאילו לא עושה חשבון, שאף אחד.... אני לא יודעת, יש לי..... כנראה שזה היה חבוי בפנים, ... זה יוצא " (17/3); "עכשיו אני רוצה לראות את עצמי בתור שגרירה, אם מישהו צריך עזרה, אני חופשיה." (18/3)

ש': "... למדתי על עצמי המון דברים, שאני לא יודעת אם היה לי כוח לעשות את זה בחיים הרגילים....להיפגש עם אנשים שאף פעם לא הייתי פוגשת אותם, שאני חושבת שזה הרווחתי בגדול! (...). איך בכלל לפנות ולדבר עם אנשים, קבלת השונה בענק!. כל פעם אני תופסת את עצמי "הופ, הנה גם אני לא בדיוק מקבלת" ואני חוזרת ואומרת "כמו שאני רוצה שיקבלו את הילד שלי, אני חייבת לקבל את כל אלו עם כל החסרונות והעניינים שלהם". זה קטע מאוד משמעותי בשבילי. .... זה מעמיד אותך במצב... כל אחד עם ה... את רואה שעדיין לא מספרים, את יודעת איך הם מרגישים?" (21/2)

גם המרואינות במחקר באירלנד תיארו חוויה דומה של העצמה אישית ושינוי של השקפת עולמן שבחזקת הפריבילגיה, כנגד החיים הרגילים והנורמטיביים שמחמיצים את הניסיון הטראומטי, המעורר ביקורתיות ורגישות לשונה (Falconer, 2005). מכאן, שבמפגש עם הפרובלמטיקה של נסיבות חייהם של הומוסקסואלים אמהות רבות מוצאות מקור לצמיחה והעשרה אישית. בניסוח המוצלח של Bernstein (2003), משמעות ההורות לאדם הומוסקסואל היא שיעור בנושא אהבה, בהרחבת האופקים והשקפת העולם, בהעמקת המודעות למורכבות

הנפלאה, שמצויים במגוון ובשונות. כמו כן, היא חווית צמיחה אישית, שמגבירה עצמאות מדת ומסורת ומעניקה בטחון עצמי. תהליך זה מונע על ידי שאיפתו של הבן לאוטנטיות, לחיים ללא פחד משיפוט והחזון ליטול את המושכות של החיים בידיים.

הניסיון האישי של חלק ניכר מהמרואיינות למחקר כאן אף הניב או חידד את התובנה, שמעמדן החברתי כאמהות לבנים הומוסקסואלים הוא פונקציה של אופן הייצוג העצמי מפני הסביבה, של האופן בו הן ממקמות את עצמן במרחב החברתי. שכן לפי דבריהן, נקיטת עמדה מוצקה, גלויה, נחושה, מכבדת - ולעיתים גם מתריסה - מעניקה לא רק תחושה של כוח, אלא גם לגיטימציה, הערכה ויחס של כבוד מהסביבה. שכן, המרואיינות כאן ספרו על ניהול מצבים, באופן שלמעשה ממוטט את בסיס הסטריאוטיפים ההומופובים אודות הומוסקסואליות בעזרת קריאת תיגר על ציפיית השתיקה והאשמה העצמית מהן כאמהות וכנשים בחברה פטריארכאלית. מנגד, לפי דבריהן, ניסיון ההסתרה את עובדת היותן אמהות לבנים הומוסקסואלים, דיבור מהסס, או שידור של תסכול וחוסר אונים גורעים מההערכה החברתית של הסביבה כלפיהן. לדוגמא:

ארית דוד: "אני בכלל טוענת שאיך שאתה מגיש את עצמך לחברה, כך החברה מקבלת אותך. אם אתה תזקוף את הגב ולא תעשה מזה issue, ותדבר על זה בצורה הכי טבעית, ככה וככה. נקודה. ואם אתה יודע להתייחס לזה ככה, ואתה יודע.. ככה להגיש את עצמך לחברה, ככה החברה מקבלת אותך. ואם אתה לא נותן לחברה לעשות מזה עניין, היא לא עושה מזה עניין, היא עושה מזה עניין, איפה שהיא מרגישה שאפשר לעשות מזה עניין, בכל דבר זה ככה. אנחנו קובעים את ההתייחסות אלינו!" (34/2)

יעל: "יש לי חברה שהבן שלה נפטר, כל הזמן היא אומרת לי, הבנתי אותה... כי היא אמרה: 'אני לא יכולה שכל הזמן מתייחסים אלי כמסכנה'. אמרתי לה: '... את התייחסת אלי כאל מסכנה? ... שהבן שלי נפל?' היא אמרה לי: 'מה פתאום! אמרתי לה: 'כי אני לא הופעתי כמסכנה'..... אני לא הופעתי כמסכנה, כי אני לא חושבת שאני מסכנה...." (8/1)

מכאן שעבור רבות הניסיון האישי של אמהות נוגע להגברת המודעות העצמית, לשיפור יכולת ההתנהלות הסובייקטיבית ולחזון לחזק את הלגיטימציה של ילדיהם ההומוסקסואלים בחברה. אולם, התמות הבאות מראות, כי תחושת ההעצמה משתלבת עם דאגה כואבת לעתידו של הבן.

תחזית החיים הנורמטיביים

אמהות מאחלות לילדיהן חיים טובים, בטוחים, מספקים, מאושרים ומפעילות פרקטיקות שונות על מנת לעצב אדם אהוב ואוהב. ניסיון החיים של המרואיינות מחוץ לארון הניב הכרות אישית עם מציאות חברתית דכאנית והומופובית, שפוגעת באיכות החיים וברוחותו של הבן ושל עצמן. שכן, הדוגמאות הבאות מתארות את צל הדאגה לתחזית הקשה לעתיד של

הבן, החשש מחיים נטולי אושר בדחייה ובבדידות חברתית. צל דאגה זה הפעיל מצד אחד צורך חזק להגן על הבן מפני לעג, רוע, פגיעה ודיכוי :

ג': "3 ימים – אני חושבת – שבכיתי, כי ה... המחשבה איך יפגעו בו ויעליבו ואיך אנשים אומרים הומו בתור קללה ... עכשיו אני מתרגשת שאני מדברת על זה" (דומעת). (13/1); " ... כמובן אמרנו לו את הפחדים שלנו... ש... ילעגו לו, התעללו בו..." (14/1)

נ': ".... הייתה שאלה ברקע, איך אפשר בחברה שלנו בכלל להיות הומו?, איך אפשר כהומו להתמודד עם הצד החברתי ועם הלבד? ... הוא יישאר לבד כל החיים... ואיך הוא יתמודד בכלל? ... זאת השאלה!" (2/2)

א': " הדבר הראשון שעלה לי בראש היה... .. חבל, צר לי על זה שאתה הומו, כי בחברה שלנו הרבה יותר קשה להיות הומו, כי האפשרויות שלך הרבה יותר מצומצמות, להתחתן, למצוא מישהו לחיות חיים אידיאליים... ואתה עלול להתעקל בקשיים, בעוינות מהסביבה... זה חבל! זה מציק לי!" (23/2)

הדאגה לעתידם של ילדים הומוסקסואלים עלתה גם במחקרים אחרים בהיקף רחב

וכחלק מרכזי של משמעות ההורות לילדים הומוסקסואלים (מזרחי, 2001; La Sala, 2010).

אומנם מהצד השני נראה, כי הדאגה לעתידו נובעת בחלקה מאינטרסים, תפיסות או

צרכים אישיים של המרואיינות עצמן :

א': " .. זה חלום שנשבר..... אנשים באים לעולם למין חברה שכבר בנויה לפנינו!.. שיש בן, בת, מתחתנים, מביאים ילדים.. הולכים לצבא, הולכים לאוניברסיטה, נוסעים לחו"ל ומתחתנים.. זה מסגרת .. עכשיו הבן שלי לא במסגרת הזאת! ככה אני הרגשתי ודאגתי לו, שלא יקרה לו משהו..." (3/2)

מ': " דבר ראשון שגם אמרתי לבן שלי: 'הומו מזדקן בודד', זאת התמונה שעלה לי..... המחשבות, ניפוץ הפנטזיה שלנו, ניפוץ החלום...די, לא יהיו לי נכדים .. אמרתי, ילד רגיל מתחתן, מקים משפחה. ... זה הסטנדרט, זה הנורמה, זה הפנטזיה שלנו... ופה כאילו 'מי?'..... המון דברים נורא עצובים של עתיד..." (26/1)

א': "אני כאמא יהודיה פולניה typical רוצה לראות שיש לו ילד. ברגע שאראה שיש לו ילד, אני אדע שהוא לא לבד בעולם... תראי, אני גם לא בטוחה עם עצמי... שאני לא, עדיין שבויה בסטיריטיפ הזה שמשפחה צריכה להיות אמא ואבא....אז יהיו 2 אבות..... זה יהיה לי מוזר... אני אלמד על זה, בטח, אקרא ספרים... " (23/1)

': " הרגשתי שעצוב, הרגשתי ש... אבדתי רק מה שיכול להיות..." (7/2)

ניתן לראות בעדויות אלו לעיל ביטוי לתפיסות חברתיות מושרשות המניחות, שאושר נגזר

מזוגיות הטרוסקסואלית ומשפחתיות ואשר מובילות לתפיסה הבינארית המובלעת, שחיים

הומוסקסואלים הם חיי בדידות ואומללות. הוצע, שבגלל המרכזיות של מוסד המשפחה בישראל

והאידיאולוגיה לעידוד ילודה ובגלל הדעה הרווחת, שהומוסקסואליים חיים ללא משפחה וילדים,

הורים רבים חוששים מההדרה של ילדיהם מהחברה הנורמטיבית (מזרחי, 2001). Falconer

(2005) הציעה, כי האכזבה והכאב סביב אובדן החלום על החיים הנורמטיביים למעשה נובעים

מההנחה הסמויה של אמהות רבות, כי ילדיהן יגדלו לאדם הטרוסקסואלי. בפרשנות אחרת הוצע, כי הדאגה ההורית לעתידו של הילד מבטאת את חוסר ההכרות של הורים עם העולם של הומוסקסואלים, שכן חסך זה מעורר תחושת ניכור סביב שאלת כיצד להיות הורה, כיצד לשמש דוגמה לחיקוי לילד הומוסקסואלי (Salzburg, 2004). על כל פנים, אני רואה תועלת בחזרה על המסקנה, כי אמהות (והורים) נוטות לחוות את ילדיהן, את שאיפותיהם ואת תשוקותיהם דרך העולם הפנימי של עצמן (מזרחי, 2001). שכן מסקנה זו מסבירה את הקשר בין הדאגה של האמהות לעתידו של הבן חרף כישוריו והצלחותיו המפורשים לבין התחזית הכואבת המדומה. אולם, מרואיינות אחרות תיארו כיצד הדאגה לעתידו של הבן – תוך המשך מעורבות בחייו ומודעות לשינויים בהרכב המשפחה בעשורים האחרונים - הפכה למסקנה ברורה, שהחלום ההטרוסקסואלי על הקמת משפחה הוא אחד מבין חלופות נוספות להשגת אושר וסיפוק. הן הסיקו, כי תחזית החיים ההטרו-נורמטיבית משקפת אפוא מסלול חיים התואם את הנורמה הדומיננטית, שייצוגיה מסתירים אופציות חלופות של זוגיות, של שותפות ואושר. אי לכך נדמה, שבמקרה של מרואיינות אלו, כי ההכרות עם עולמו של הבן מכילה האפשרות להרחבת יכולת הדימיון על מגוון צורות החיים האפשריים או לרה-ארגון ועדכון של ציפיותיהן. כמו כן אני סבורה, כי המתח הכרוך בדימיון חלופות לחיי אושר זוכה לריכוך מסוים בעזרת הדימוי של הבן, כאדם שמנהל אורח חיים נורמטיבי, כאזרח תורם ומצליח בכל קני מידה. בנימה רפלקסיבית אוסיף, כי אני, כאישה בזוגיות הטרוסקסואלית, מוצאת מימד מטריד בהתוודעות עם מסלול החיים הנורמטיביים. הרי המחשבה, שחיי האישים בחלקם הגדול כנראה תוצר של תהליך חברות והפנמה מוצלחת של מסרים חברתיים ופחות עניין של אותנטיות, של בחירה חופשית מודעת, יכולה להיות מחשבה מתעתעת ביותר.

ייסורי מצפון

אמהות רבות הזכירו את הרצח בבר-נוער ב-2009 כאירוע, שהמחיש מצד אחד את ההשלכה הקיצונית של דיכוי הומוסקסואלים ומהצד השני את הבדידות העצומה, שבחיי סתר. בכיסוי התקשורתי הרחב נחשפה האומללות של קורבנות הפשע, הפגיעה הגופנית לצד הפגיעה הנפשית והרגשית מחמת חוסר האהבה והתמיכה מצד המשפחה אך גם מחמת הסבל של חיים בסתר. אומללות זו עוררה את הזדהותן של מרואיינות רבות וגרמה לזעזוע ולשברון לב לנוכח המודעות להשלכות התכופות של בדידות ותחושת העדר השייכות חברתית: ניכור, דיכאון,

התמכרויות ובמקרי קיצון, התאבדות או רצח. שכן, מרואיינות רבות תיארו את הכאב העצום ונקיפות המצפון שמלווים אותן על שלא היו למשענת לבן בתקופה לפני יציאתו מהארון. כאב זה נוגע לצער על הבדידות של הבן, ובעיקר על שלא סמך ובטח בה, שלא ניתנה לה האפשרות להרגיע, לרכך או למזער את סבלו, על שלא הייתה לצידו. לדוגמא:

ש': " התחילו לדבר על הומואים... ובלילה הוא לקח את הנשק, והוא רצה לירות, ממש, ... מרוב שהוא כבר לא ידע איך לאכול את זה. .... אמרתי לו: 'מה קרה?', למה לא סיפרת?'. הוא אמר: 'לא רציתי לאכזב'. 'אז מה רצית למות בשביל לא לאכזב אותנו?', זה עדיף???'...." (19/2); "הקטע של ה...ניסיון ההתאבדות, אני באמת בוכה, כי הנה שם זה לא היה פתור, שם אני מרגישה "איך לא ראית את זה ?, איך לא עזרת לו קודם". " (20/2)

י': "זה היה לו מאוד מאוד קשה. לא הבנתי אז, ממש לא הבנתי ... ואני לא ראיתי את זה!.... זה משהו שאני מאוד מצטערת, שלא עברתי איתו ולא ראיתי והייתי מאוד עסוקה בעצמי... לא יודעת... אני חושבת שאם נמצאים במשבר, אז זה טוב שיש מישהו שמחבק ושומע... לא הייתי שם!" (18/1).

מ': "היו דברים לא פשוטים... אני נפגעת אולי נורא אגואיסטי מצדי – אבל נפגעת שהוא לא סיפר קודם, זה העניין!... כי לא הייתי שם בשבילו, שלא תמכתי, לא עזרתי שהוא חיי עם סוד!... זה לא היה fair לגביו. אבל אמרתי: 'לפחות אני!', מלא האבא.. הוא יותר שמרן, ... אבל לי!', 'למה לא סיפרת?'. באמת בשבילו והוא עבר גיל התבגרות לא קל.... המון סגירות... " (27/1); " עם כולם התלבטתי... עם [הבן] לא! שפה היה לי איזה... כמה שהיה קשר בינינו ... לא היה קשר לפרוץ מחסום ולקחת אותו לשיחה ולהגיד לו "מה קורה?" (28/1).

אירית: " .. הקטע שקשה לי מאוד....אני סחבתי את זה - הוא שבבית כ"כ פתוח, כ"כ ליברלי, עם מסרים כ"כ ברורים, עם בן דוד שיצא שנתיים לפניו ובת דודה שיצאה 4 שנים לפניו מהארון, והקבלה הכ"כ .. פשוטה ומובנת מאליה בתוך המשפחה – זה כאב לי שהוא היה שנתיים בבדידות הזאת, בחיים הכפולים האלו.... בפחדים, לי היה מאוד קשה עם זה. כאילו אני הרגשתי שזה כשלוני, ש... שהוא לא נשען, שהוא לא נפתח, היה לי קשה עם העניין הזה." (33/2)

בדומה לתיאורים כאן על נקיפות המצפון, גם האמהות במחקר של Falconer (2005) חוו עצב וחרטה על שלא התאפשר להן לתמוך בבן. ניתן לפרש רגשות אלו כביטוי לתחושת כשל בתפקידן על שלא נוכחו, שלא שמו לב, לא הצליחו או לא העזו להבין את גורם המצוקה ולכן גם לא הושיטו יד תומכת בהתאם לציפיות החברתיות מאמהות טובות. אולם, La Sala (2010) הגדיר כאב זה כסבל אמפתי לסבל של האנשים היקרים ולאור אהבתן הבלתי מסווגת של המרואיינות לבניהן והזדהותן המוחלטת עם היושר שלו נדמה, כי זו פרשנות מתאימה יותר.

אני מוצאת, שהמחשבה שילד לא בוטח באמו, משום שחרד לאבד את אהבתה, הינה מחשבה הורסת וממוטטת כשלעצמה. יחד עם זאת, יתכן כי תקופת ההסתרה של הבן אולי משקפת לאם את עוצמת הפחד והבדידות שלו, על אף שרבות פזרו רמזים תדירים כדי לדובב את הבן ולסמן לו כתובת בטוחה לשיתוף בסוד. לכן, אולי נכון לראות את העדויות לעיל באור של "אהבה בלי פרוטקציות", כביטוי לאמפטיה של האמהות למציאות החיים של הבן במקום כביטוי

לכישלון לעמוד בציפיות התפקודיות. פרשנויות זו מקבלת תמיכה בעובדת סירובן לקבל על עצמן את האשמה על המיניות של הבן, בעוד שהושטת תמיכה, הזדהות ואהבה הן פעולות שבידיהן. מכאן שייסורי מצפון על בדידותו של הבן בטרם יציאתו מהארון מהווים היבט מרכזי בתפקיד האמהות בעיני המרואיינות. נדמה, כי המקור של רגשות אלו יותר בהזדהות עם האומללות של האדם היקר להן ובמודעות לשבירות של מצבי בדידות מאשר בשאיפה להיענות לדימוי של האמא הטובה, הנוכחת והסופגת.

סדר יום חברתי

התמה המרכזית והאחרונה נוגעת למודעות פוליטית ולאקטיביזם. מרבית המרואיינות נתקלו בהומופוביה גלויה וסמויה במסע האישי שלהן לאחר ההתוודעות עם המיניות ההומוסקסואלית של בניהן, כפי שתואר בפרק קודם. כמו כן, הניסיון האישי של משתתפות המחקר משקף במידה רבה את האווירה הציבורית הכללית כלפי סוגי מיניות שונים. הרי, שקיימת נטייה חברתית להפליל הומוסקסואליות ולהקנות להטרוסקסואליות מעמד דומיננטי כמיניות תקינה חרף התמורות השונות למען שיפור מעמדן של מיעוטים מיניים.

נראה, כי המודעות של רוב המרואיינות לבדידות שבקיום מחוץ לנורמה ולהשלכות ההרסניות של הפיקוח ההומופובי על הרווחה האישית, מתארגנת לתוך הבנות חדשות אודות המציאות החברתית והמנעד המצומצם של צורות קיום. במרכז התובנה של אמהות לבנים הומוסקסואלים עומדת ביקורת נוקבת, היוצאת נגד העיוות של דיכוי על רקע ההעדפות המיניות של ילדיהן ועל העדר הסובלנות כלפי שונות וגיוון בחברה הישראלית. קולות הביקורת קוראים תיגר על שלילת הלגיטימציה החברתית, על הניכור והכאב שהם לעיתים רבות מנת חלקם של מיעוטי השוליים. הדוגמאות הבאות מראות לטעמי, שהכאב האישי מתועל לניתוח ביקורתי של החברה לכדי תביעה מוסרית ללגיטימציה לאוטנטיות אנושית ולשינוי נורמות פוגעניות:

א': "החברה היא חברה אכזרית וכל דבר שהוא שונה, לא משנה מה, יש בעיה, אין קבלה בחברה בדברים האלו..." (4/2)

ג': " כשאומרים שאדם בוחר להיות הומו, זה אמירה ההיפך מהאמת, כי אף אחד לא בוחר להיות חריג... לא בוחר... זה מעל כוחו וזה לוקח המון זמן והתאבדויות ודיכאונות עד שהוא מקבל את זה בעצמו והמילה בחירה... בשום אופן לא מקובלת עלי. .... כמו שפעם היו מנסים לאנוס את אלו שנולדו שמאליים" (16/1)

א': "הדבר היחיד... יותר מחשש... זה היה הכאב. שאיך יהיה להם העולם, ואיך, עם מה יצטרכו להתמודד.... העולם חייב להשתנות... אני צריכה עכשיו לדאוג, שהעולם ישתנה כדי שהילדים שלי

יוכלו לחיות בו באושר שלהם.... כן, אבל בעיקר היה כאב, לא רציתי שהם יהיו אחרים, רציתי שהעולם יהיה אחר כדי לקבל אותם. " (15/2)

מכאן שניסיון החיים וההתמודדויות חידדו את המודעות לצדק חברתי בקרב האמהות, שכן ההזדהות עם הכאב של אחרים דרבנה לעשייה חברתית בצורות שונות. תופעה דומה עלתה מהחקר של מזרחי (2001) מקרב הורים ישראלים, דהיינו תחושת שליחות עמוקה ומחויבת לשינוי תפיסות הומופוביות חברתיות דרך תגובות-נגד סטיגמות. למעשה, המניע למודעות המתגבשת מתבסס לפי Bernstein (2003) על התובנה, שהמקור למועקה האופפת מיניות הומוסקסואלית הוא אפוא הסירוב החברתי להיפטר מאמונות טפלות ושנאה ולא ההעדפה המינית כשלעצמה. כמו כן, לפי הניתוח של La Sala (2010), הלמידה כיצד לנהל את הסטאטוס הסטגמתי החדש שבשייכות למיעוט, מגלמת אפוא צמיחה אישית, אשר מבוססת על גילוי ההטעיה המוסרית שברעיונות ובתפיסות הממוסדים. העמדת הנורמות הדומיננטיות לביקורת מאפשרת להורים - שזה עתה לראשונה נדרשו להבין דיכוי ברמה האישית ביותר - לשמר ביטחון עצמי והערכה העצמית.

לפיכך, החוויה האישית בעקבות היציאה מהארון של הבן יצרה את ההבנה על הצורך בשינוי בחברה הישראלית. שכן, מרבית המרואיינות ספרו על התגייסותן לעשייה חברתית מסוגים שונים במטרה להעלות את המודעות הציבורית למשמעות הפוגענית של הומופוביה ולניפוץ הבלעדיות של המיתוס על החיים הנורמטיביים. גם באוסף העדויות שנלקטו בישראל הסיקו האמהות, כי נדרש שינוי חברתי על מנת ליצור מציאות שגם בנים הומוסקסואלים יכלו לגדול ברווחה (חן, 2009).

כמחצית המרואיינות פעלו במסגרת תהליך"ה במועד הראיון, אחרות פעלו בשיחות תמיכה מזדמנות עם הורים אחרים, שזה עתה נודע להם על ההומוסקסואליות של הבן. עוד אחרות כתבו והפיצו תגובות ועמדות לאנשי ציבור ופוליטיקאים במטרה למסד את הלגיטימציה למיניות הומוסקסואלית, או שפעלו לשבירת השתיקה וההסתרה על ידי מתן סיוע ל"פתיחת הארונות" של אחרים. המכנה המשותף בעשייה זו הוא הדיבור על הנושא, הדיון, והרצון לחשוף את משמעות החיים שאינם מושתתים על הטרוסקסואליות בכל פורום אפשרי: בבית, בבתי ספר, בחקיקה. לדוגמא:

ג': " .. מצאתי את עצמי יותר מתנדבת... פתאום את רואה את הצד השני של החיים..... ומכניס פרופורציות אחרות לגמרי.....היום שאני נפגשת עם אנשים, אני מספרת, אני מנסה להשכיל את זה בשיחות .. לפחות לכאלו שאני חושבת שאולי יש להם... כדי לתת להם הזדמנות לדבר על זה כדי לעזור להם. .. אני רגישה לשונה, אני תומכת מאוד בקהילה ואיפשהו מבינה... מצאתי את עצמי אחרי הרצח ב'בר-נוער' בכיכר רבין,.... מצאתי את עצמי מעורבת יותר בנושא... סוג של העצמה.." (12/1).

ר': " זה חלק מהעולם שלי, התובנה שלי... זה... מה שקורה לילדים בגיל ההתבגרות כשהם מתחילים לגבש את הזהות המינית שלהם ולהבין שהם יוצאי דופן... ולהתמודד עם הפחד הנוראי הזה... היא מאוד גדולה ואני מאוד מאוד מזדהה איתם, עם הקושי שלהם... ומצאתי את עצמי שזה מאוד נכון לי לתת את המעט שאני יכולה במקומות האלו...." (11/2)

אירית: "הגעתי למסקנה, שבעצם ה-agenda שלי, ובגלל זה אני מתנדבת, ואני מרצה ואני מדברת עם נוער ועם מבוגרים ואני מדברת על זה בצורה מאוד פתוחה עם כל מי שמוכן ורוצה לשמוע... היא שהחלום שלי, שיבוא יום והילדים האלו יכלו לעבור את גיל ההתבגרות כמו כל סטרייט אחר, ז.א. שתהליך ההתבגרות... כמו של ילד סטרייט... החלום שלי שהומו ולסבית יוכלו להתפתח... בצורה גלויה וטבעית כמו... החברה הסטרייטית. נכון שזה נראה חלום, נכון, אבל אם אנחנו נשאף לאן שהוא... זה מה שנשאר לי...." (34/2); ".... בפירוש מה שעזר לי לעשות את זה יותר, זה זה שאני נתקלת באנשים שהם הומופוביים עם דעות מאוד מאוד ה... קיצוניות... שכל אחד מאיתנו יעשה קצת, יביא את העולם למקום קצת יותר טוב." (35/2)

ג': "..... הוא [עיתונאי דתי] אמר: 'אי-אפשר.. להתייחס לזוגיות חד מינית כמו לזוגיות נורמטיבית כי הבריאה עצמה קבעה מהי זוגיות נורמטיבית'. וזהו!! המשפט הזה הוציא אותי מהכילים!! כתבתי לו מכתב באבי אביו... " (14/1); ".... אם כבר יש אלוהים, אז הוא עשה את הילדים כמו שעשה את הילדים האחרים, ואם בחר לעשות אנשים כאלו, אז כנראה שגם להם יש מקום.... חוצפה של [שם של חבר כנסת מש"ס] להגיד שאמא לילד הומו צריכה לשבת עליו שבעה... אני אשב עליו שבעה 10 פעמים לפני ש...." (15/1)

נראה כי עדויות אלו מגלמות שאיפה משותפת לשבור את השתיקה והמבוכה העוטפת מיניות הומוסקסואלית במשפחה מתוך הזדהות עם תחושת הבידוד והניכור של חיים הומוסקסואלים. הרי, מרואיינות אלו שאפו לחתור תחת הדעות הקדומות בעזרת השמעת קולן האוהב את בניהן ועל ידי כך להניע דיון ציבורי מוסרי ואנושי. אני מוצאת שבנוסף למטרה ליצור לגיטימציה לאוטנטיות של הבן, העשייה החברתית להיבטיה מעידה גם על הזדהות עמוקה עם אמהות אחרות הנאבקות עם עצמן ועם המציאות החדשה בעקבות חשיפת המיניות של ילדיהן ההומוסקסואלים. שכן הזדהות זו צומחת כנראה מתוך הבנת החשיבות המכרעת של תמיכה והאהבה לבן ולהגדרה העצמית שלו בשילוב עם הזדהות עם החוויה של אמהות אחרות. באופן סימבולי, עשייה זו מעידה על הערך האנושי והמוסרי שבסירוב להפקיר את בניהן האהובים ואת הקשר עימו לסמכות הנורמות השולטות בחברה. מכאן, שסדר היום החברתי של המרואיינות מכוון לאמהות אחרות ולמען ילדיהן ההומוסקסואלים. הכוחות המניעים את האגינדה של המרואיינות ניזונים מהכאב, שבניהן לא זכו לתמיכתן בתקופת הפחד מהרגשות המיניים של עצמו, מהנטייה להומופוביה, ומחשיבה פוליטית ביקורתית על הסדר החברתי, אשר שולל מבניהן תחושת רווחה בסיסית.

נוסף על כך אני מוצאת, כי המשמעות של תפקיד האמהות לילדים הומוסקסואלים עוסקת לא רק בהגברת ההגנה והמגננה על הילדים במובן המסורתי והפשוט, כפי שמרואיינות אחדות ניסחו זאת. אלא, שהמשמעות של האמהות עוסקת בשינוי היחס של אמהות אחרות

להעדפה ההומוסקסואלית של ילדיהן בעזרת הגברת הלגיטימציה לאהוב את ילדיהן כפי שהם בשילוב עם הרחבת האפשרויות להגדרה אינדיבידואלית של חיי אושר ושותפות. במובן מסוים משמעות האמהות עוסקת בהגנה על חייהם של בנים הומוסקסואלים בשילוב עם ההגנה על הרווחה האישית של האמהות עצמן. לפיכך, החוויה של האמהות לבנים הומוסקסואלים היא לעיתים גם חווית ההכרח לצאת נגד המשטר ההטרו-נורמטיבי השולט בחברה הישראלית. מכאן, שמשמעות החיים של אמהות לבנים הומוסקסואלים יוצאת מהתחום הפרטי אל המרחב הציבורי, היא משפיעה על האינטראקציות בין האישה לסביבתה בבית ובציבור, על יחסי הכוח וההיררכיות בחברה הישראלית הפטריארכאלית.

סיכום

לאמהות ומשמעותיה, כפי שאלו עולות מדברי המרואיינות כאן היבטים שונים. משמעות מרכזית וחשובה מצויה בהזדמנות הלמידה וההתוודעות עם תנאי הקיום של האחר והשונה מבעד פרספקטיבות זרות. שכן, היבט זה מכיל מעין התפתחות אישית מעשירה של הרחבת האופקים אודות החיים מהזווית של שולי החברה. למידה זו נוגעת אפוא לכאב ולמצוקות הנחווים מפאת נורמות ודעות קדומות בלתי מעורערות ולעיתים אף בלתי מודעות. יתרה מזו, האוריינטציה המינית של בניהן הניבה הזדמנות להכיר מקרוב את ההשלכות של נורמות פוגעניות. על כן, משמעות האמהות לבנים הומוסקסואלים נוגעת להעצמת הסובלנות ולחידוד הרגישות והאמפתיה כלפי השונה. הרי, למידה זו החלה עם פלישת המיניות ההומוסקסואלית בעל כורחן לתוך המציאות על ידי דמות קרוב ואהוב ביותר. על כן, האמהות כאן ייחסו ערך רב למשמעות ההתפתחותית, הן מהבחינה האישית והן מהבחינה החברתית.

נדמה, שהמעורבות העמוקה בחיי הבר, היחסים הקרובים והמודעות ליחודיותו תרמו ליכולת והנכונות ללמוד על המציאות השונה שלו כאדם הומוסקסואלי. המוטיבציה למסע זה נגזרה מהאהבה של האמהות לבניהן, מהשאיפה להמשך קשר וחיבור קרוב וחם ומהמחויבות לדאגה לרווחתו ולעתידו. אני מוצאת, שתובנות אלו התמזגו לאמונה ברורה בזכאות של כל בן אנוש לחיים ראויים לפי הנטיות והצרכים האינדיבידואלים, או במילים אחרות, לתובנות אתיות ואנושיות. שכן, הניסיון האישי לימד כי מאחורי התיג והדירוג הסטיגמתי מצוי אדם, בעל צרכים אנושיים, שלמעשה דומים ואף זהים בתמציתם לאלו של כל אדם אחר.

היבט נוסף במשמעות האמהות בעקבות המסע מצוי בהגברת המודעות העצמית, בהתעמקות של ההכרה העצמית של האמהות. מסע ההתמודדות עם הדילמות והקונפליקטים

בדרכן הניב התבוננות רפלקסיבית על המשמעויות הבסיסיות של החיים, שבעקבותיה השתנו סדרי עדיפות והשקפות עולם. לפיכך, המשמעות שבלהיות אמא לבן הומוסקסואלי הינה להשמיע קול כנגד הנורמות הפוגעניות ולהוקיע דעות קדומות. קולות אלו מכוונים לשתי מטרות: לקידום הלגיטימציה של המיניות ההומוסקסואלית בחברה ולהגברת ההכרה בהן עצמן כדוברות דעתניות, מוסריות וביקורתיות.

הפעילות החברתית של האמהות מעוגנת בכאב האישי של עצמן ושל בניהן, בחוויית המצוקה והפלייה, אשר התמזגו לתוך הצורך בקידום שינוי בכדי למזער מימדים אלו מהחוויה של הומוסקסואלים אחרים ומשפחותיהם, כל אחת בדרכה שלה. מכאן, שהפעילות החברתית של האמהות נועדה לשינוי התפיסות הרווחות, אשר פוגעות ברווחתם של אנשים, שנכשלים בעמידה בציפיות. בכך, האמהות אפוא הוציאו את התובנות האישיות מהמרחב הפרטי, הדיסקרטי אל הציבורי. לפיכך נדמה, כי האמהות המרואיינות כאן הציגו נרטיב המתאר תהליך מעצב של זהות אמהית חדשה. זוהי זהות מעורבת ופעילה, היא מאתגרת את תבניות החשיבה הנפוצות ואף חותרת לשינוי התפיסות. כפי שמרואיינת אחת אמרה לי: החיים כאמא לבן הומוסקסואל הם יותר מעניינים לעומת החיים הרגילים.

ממצאי המחקר כאן מלמדים על תהליך למידה מעשירה ומעצימה בקרב האמהות במחקר זה, למידה ששינתה את הדימוי העצמי שלהן באופן חיובי. זאת חרף העובדה, כי שלבי ההתמודדות עם האוריינטציה ההומוסקסואלית הינם אינדיבידואליים וכי התגובות למצבים ספציפיים הן אישיות. בתהליך זה - דרך דילמות של כאב ומצוקה, דרך העימותים הצורבים - האמהות השיגו, תבעו, סגלו לעצמן מקום בחברה, שמאפשר להן להתנהל במציאות החדשה ולנסות לעצב אותה מתוך מחויבות לעצמן ולבניהן. מקום זה כרוך בהשמעת קול משלהן, קול המביע ביקורת נוקבת על ההסדרים החברתיים, הפועלים להשתקתן ולהסתרת המיניות ההומוסקסואלית של בניהן. שכן, קול חדש זה צומח מתוך המציאות הנחוות של האמהות, מתוך חשיבה עצמאית, שמשלבת עקרונות מוסר ואנושיות. עם זאת, סיכום זה של ממצאי המחקר אינו מתיימר להסוואת או להמעיט בנקודות הקושי המתמשכות או הבלתי פתורות בעת הראיון סביב לדוגמא התנהגות מינית של הבן עם זוגתו או סביב הדאגה לעתידו בשל חריגתו מהתלם. אולם, ההתלכדות של קולותיהן סביב השמעת ביקורת וסביב סוגים שונים של אקטיביזם על מנת לשנות את התפיסות המדכאות מצביעה על הפנמת תובנות ערכיות באופן עמוק ביותר.

המפגש עם מיניות הומוסקסואלית במסגרת המשפחתית הקרובה הינו לעיתים רבות מעין התוודעות עם החיים מחוץ לתלם הנורמטיבי, עם המשמעות של חיים מחוץ לקונסנסוס, שמכילה חוויה רגשית אינדיבידואלית. על כן, ממצאי המחקר בקרב אמהות לבנים הומוסקסואלים ממחישים, כי עולמן האישי של אמהות - ושל אבות - מתהפך עם הידיעה על האוריינטציה המיניות ההומוסקסואלית של בניהם. זה למרות התמורות החברתיות סביב פירוק הקטגוריות הנוקשות של המגדר והייצוגים של סוגי מיניות שונים בתקשורת ההמונית ובסביבה החברתית. דרכי ההתמודדות של האמהות עם ההתנגשות בין העולם המוכר והידוע לבין הזר והשונה מגלמות תהליך התפתחות נפשית אישית, שצומח מתוך יחסי קרבה ודאגה ושבמקרים רבים הופך לאופוזיציה מגובשת להיבטים בסיסיים בחברה, כמו התפיסות הנורמטיביות והמושרשות על מיניות, מגדר וזוגיות.

אני מוצאת קווי דמיון בין החוויה של נשים רבות אשר חיות בצילה של גבריות נורמטיבית לבין חוויה של הומוסקסואלים, אשר הוצאו מחוץ לנורמה המינית ההגמונית בחברה הפטריארכאלית. שכן, במובן מסוים שתי הקטגוריות, אמהות ובנים הומוסקסואלים הם אובייקט ליחס פוגעני שעלול לערער על תחושת השייכות החברתית. ההתוודעות המטלטלת עם

מיניות הומוסקסואלית הינה עבור אמהות רבות זווית אחרת של אותו דיכוי נפוץ בחברה הישראלית כלפי שונות ומיעוטים. לפיכך ניתן להתרשם, כי ההתעקשות של הבן לחיים אותנטיים על פי המאווים האישיים שלו מהווה מעין העשרה עבור אמהות רבות בנוגע לצידוק המוסרי בליטול שליטה על חייהן ולהתוות לעצמן דרך העולה בקנה אחת עם הרגשות של עצמן ובכדי ליצור מציאות אנושית ומכבדת גם עבור השונה.

בהמשך פרק זה אערוך דיון תיאורטי ופרשני על סוגיות, אשר שופכות אור על המשמעות הנחווית על ידי אמהות לבנים הומוסקסואלים בחברה הישראלית תוך שילוב מאפיינים שתוארו בהקשר החברתי הישראלי. לפיכך אתמקד במציאות המגדרית, בסוגית הגבריות ובנורמות והגמוניה. לאור דיון זה אשרטט את התמורות שחלות באמהות.

המציאות המגדרית של אמהות

תהליך ההתמודדות של האמהות לבנים הומוסקסואלים יכול לשמש פריזמה לבחינת ההקשר החברתי בו הן פועלות. על כן אני מוצאת, כי העימותים התכופים עם הומופוביה משקפים היטב את האווירה הציבורית השלילית והעוינת כלפי סוגי מיניות, שאינם הטרוסקסואלים. לפיכך תהליך ההתמודדות של האמהות כאן עם ביטויים הומופוביים תומך אפוא במגמות הרווחות של האחרה ודחיית הומוסקסואליות, אשר תוארו בפרק על ההקשר החברתי. הרי, האידיאולוגיה הישראלית הציבורית מושתתת על ערכי ליבה דתיים-מסורתיים, אשר מתארגנים לרמת משפחתיות הטרוסקסואלית גבוהה ולחלוקת עבודה מגדרית פטריארכאלית. מאפיינים אלו כרוכים בשעתוק של גבריות אדוקה ויחס הומופובי כלפי סוגי גבריות אחרים. זאת ועוד, פועל יוצא של מאפייני המציאות החברתית הינו לעיתים רבות הטלת אשמה ואות קלון על אמהות לבנים הומוסקסואלים, על כך שכשלו בתפקידן לגדל וליצור אדם נורמטיבי, שניחן במיניות הטרוסקסואלית תקינה. היות וההסדר החברתי הפטריארכאלי באופן כללי מבוסס על גבריות מסורתית, אזי התנהגות מינית מגדרית של הומוסקסואלים מתפרשת כהפרעה לסדר החברתי זה וכאיום מפורש על רעיון הגבריות המקובלת.

המבנה המגדרי של החברה הישראלית והאידיאולוגיה הנגזרת ממנו מאפשרים, כביכול, לא רק לראות באמהות גורם סיבתי לחולי או כשל התנהגותי אצל ילדים, אך גם להטמיע מסרים אלו בדעה הציבורית הכללית ובאמהות בפרט. דינאמיקה זו מעידה לטעמי על ההנחה החברתית, כי אחריותן של אמהות לייצר אדם העונה על הציפיות הדומיננטיות סביב גבריות. אך בד בבד

דינאמיקה זו מצביעה על הניסיון הסמוי לשמר את מקומן הנחות של אמהות בהיררכיה החברתית ולקבע יחסי כוח מגדריים, שלפיהם אמהות הן האחראיות העיקריות על גידול ילד תקין ובהתאם לציפיות החברתיות השולטות. נדמה, כי דינאמיקה זו מגלמת מסר, שתפקיד האמהות מצופה לשרת את הסדר החברתי וכי האמהות עצמן למעשה אובייקטים נטולי שיקול דעת ורגשות. יחס סמוי זה כלפי אמהות מקבל בולטות במקרה של אמהות לבנים הומוסקסואלים.

לפיכך נדמה, כי ההתמודדות של האמהות כאן וסירובן להתיישר עם הנורמה שמשתיקה שונות וגיוון למעשה חושפת את השכיחות של תפיסות הומופוביות והמגדריות בחברה הישראלית ואת הניסיון לצמצם את פעולותיהן כאמהות למעין מכשיר בידי ההגמוניה השלטת. חשיפה זו עולה מהסירוב להתפשר על האהבה לבן, מהדביקות שלהן בהמשך קשר מעורב ואהוב עימו. כמו כן היא עולה מההתעקשות לחלץ את עצמן מקשר הסודיות מול סביבתן ומנטל האשמה הגלומים בניסיונות תיקון עצמי או תיקון המיניות של הבן בעזרת רב או פסיכולוג. על כן לטענתי, מכלול הסירובים המצויים בתהליך ההתמודדות של האמהות כאן, הקושי התכוף הרב בנוסף למערכת השיקולים, כל אלו מעידים על הנחות מגדריות סמויות וגלויות, בהן האמהות נדרשו להכריע על מנת לא להיכנע למיקום האומלל המיועד לאמהות לבנים הומוסקסואלים.

אולם מלבד ההכרעות במציאות המגדרית, אופן התמודדותן עם המיניות ההומוסקסואלית, המחשבות והרגשות שליוו אותן מצביעים גם על המשא ומתן, שהאמהות מנהלות עם הנורמות השולטות על גבריות ומיניות ועם הציפיות הקשורות למוסד האמהות והמיתוסים שנקשרו לתפקיד חברתי זה. אני מוצאת, כי דיאלוגים אלו עם התפקיד החברתי ועם המעמד החברתי של אמהות טומנים בחובם תמורה ושינוי במיקומן בחברה הפטריארכאלית. אדון מסקנות אלו בפרקים הבאים לאור הספרות התיאורטית.

גבריות

על מנת לנתח את התמורות הגלומות בהתמודדותן של האמהות עם המיניות ההומוסקסואלית ראוי להתבונן בכתיבה התיאורטית על גבריות, משום שמושג הגבריות ומשמעותה משפיעים על התפיסות החברתיות ועל הסדר החברתי. יתר על כן אני מוצאת כאמור, כי סוגיה זו הינה חלק ממערך העימותים של האמהות במחקר כאן.

האידיאל הגברי מעגן בתוכו קשת של ביצועים התנהגותיים, שבין העיקריים נמנים פעלתנות ואגרסיביות הן במישור הפיזי והן במישור המיני (Whitehead & Barrett, 2002). על פי

הניתוח התיאורטי, גברים מצופים להתחרות פיזית וחומרית מול גברים אחרים, עליהם לגלות עצמאות ואוטונומיה, רציונאליות, שליטה רגשית קפדנית ולהתמקד בהשגת הצלחה וסטאטוס. מוקד מרכזי להצלחה של גבריות וביצוע גברי בחברה הפטריארכאלית מצוי במשפחה הגרעינית. לפיכך, הוכחת גבריות נורמטיבית קשורה באופן הדוק להוכחת מסוגלות הטרוסקסואלית דרך המעמד כראש המשפחה הגרעינית (Hopkins, 1996). יתרה מזאת, בכתבתו הביקורתית טען Kimmel (2001), כי גבריות מוגדרת דרך השלילה וביחס לאחר, כלומר דרך הניגודים ביחס לנשים ומיעוטים. לפיכך, גבריות היא להיות לא נשי, לא רגשי, לא לאבד שליטה ולא להפסיד או להתפשר. שלילת האם ודחיית מאפיינים כמו דאגה לזולת, רוך וחמלה לטובת הזדהות בלעדית עם האב, יוצרות אפוא את המבנה האידיאלי של גבריות. על כן, על פי הניתוח של הכותב, המודל האידיאלי של גבריות מובנה בעיקרו על בסיס התיאוריה הפרוידיאנית להתפתחות תקינה, אשר מניחה כי ההזדהות של בנים עם אבותיהם הינה גם טבעית וגם הכרחית על מנת להבטיח זהות מינית הטרוסקסואלית.

לפיכך, הזהות המגדרית הגברית קשורה קשר הדוק עם זהות מינית הטרוסקסואלית. נטען באופן משכנע, כי הזהות המינית הגברית מוצבת על הבינאריות של הטרוסקסואליות-הומוסקסואליות כמדד מרכזי לכל דירוג של הביצוע הגברי (Carrigan, & Connell, 2001). ממצאי המחקר של Salzburg (2004) אשר בחן תגובותיהם של הורים העלו, כי הקושי המרכזי של אבות בהסתגלותם למיניות ההומוסקסואלית של הבן מצוי בתפיסה, שבניהם לא יחיו חיי "גבריות אמיתית" בשל הקשר בין המגדר לבין הטרוסקסואליות.

ניתוחים אלו עולים בקנה אחת עם מסקנתו של Kimmel (2001) אודות הקשר האינהרנטי בין הגבריות האידיאלית לבין הומופוביה וסקסיזם, כיוון שנשים והומוסקסואלים משמשים לצורך הבחנה בין גברים אמיתיים, נורמטיביים ותקנים לבין גבריות לקויה ופגומה ונשיות. לדעתו, החיבור בין הטרוסקסואליות לבין מיניות תקינה מסביר הן את הדחיקה של תשוקה הומוסקסואלית וההימנעות האובססיבית מקרבה בין-אישית בין גברים, והן את הנטייה הרווחת להומופוביה. לאור זאת, הומופוביה למעשה משקפת את הפחד של גברים מהשפלתם לנגד עיני גברים אחרים בעקבות כשלון במבחן ההתנהגות המגדרית המקובלת. אולם, הטרגדיה של גברים נורמטיביים – ושל סביבתם – היא השאיפה והמרדף אחרי הכרה ותוקף חברתי לגבריותם באמצעות דיכוי ושלילת האחר.

גם אם תיאור זה מתמקד במאפיינים בולטים של האב-טיפוס של גבריות, אשר זוכה לפרשנות ויישום מגוונים ודינאמיים במציאות החברתית, אני סבורה, כי ניתן לזהות את הגרעין המזוקק של האידיאל הגברי ונורמטיבי בהקשר למחקר כאן. הרי מלבד העובדה, שאמהות רבות נדרשו להתמודד עם הומופוביה בסביבתן, הן גם תיארו את ההבדל המגדרי בין הגישה שלהן להומוסקסואליות לבין זו של בני זוגן. לפיכך, הניתוח הביקורתי לגבריות הנורמטיבית עשוי להסביר את הנטייה החברתית להומופוביה כעדות למרדף של רבים אחרי הכרה חברתית בגבריותם באמצעות הפניית יחס חשדן או מפליל כלפי מי, שמבטא שונות או מצדד לשונות מהנורמה. עוד יתכן, שניתן להסביר את פערי העמדות כלפי הומוסקסואליות בין נשים וגברים בעזרת הקשר ההדוק בין האידיאל הגברי לבין מיניות הטרנסקסואלית מוכחת.

תמיכה לכך מצויה בעבודה, שבחנה תגובות ותהליכי הייחוס של הנחקרים למצב היפותטי, שבניהם הומוסקסואל. החוקרים הסבירו בעזרת מאפייני הגבריות הדומיננטיים את ההבדל המגדרי בגישה להומוסקסואליות בקרב הטרנסקסואלים. שכן, בקרב גברים הטרנסקסואלים קיימת נטייה חזקה יותר לייחס הומוסקסואליות לאפיון שבשליטתו של הפרט. יתרה מזו בקבוצה זו נמצא קושי להפריד בין המיניות ההומוסקסואליות של הבן לבין עצמם בשל ההשקעה הגדולה של גברים הטרנסקסואלים בתפקידי מין. החוקרים הציעו, כי בן הומוסקסואלי אפוא מאיים על תחושת הגבריות של גברים הטרנסקסואלים ואיום זה עלול לגרום לאבות לדחות או להתכחש לבן הומוסקסואלי (Armesto, & Weisman, 2001). מכאן שמאפייני הגבריות האב-טיפוסיים ככל הנראה מצויים בהבדלי העמדות בין נשים וגברים כלפי הומוסקסואליות אשר גם באו לביטוי במחקר זה.

אולם, הדימוי של הגבריות המקובלת בא לביטוי גם בתיאורים של האמהות הרטרו-אקטיביים של בניהן. שכן בזיכרונות של האמהות מהעבר, השונות ההתנהגותית של הבן התבלטה בהשוואה עם התנהגויות של בנים וגברים אחרים וחלק מהמרואינות אף נדו סביב השימוש ב"נשיות" על מנת להמחיש ולתאר את שונותו. בהמשך לכך, התייחסותן להעדר בת זוג מלמדת על הציפיות החברתיות מבנים להפגין את גבריותם דרך מיניות הטרנסקסואלית. כלומר, התנהגות בלתי תואמת את המבנה המגדרי הנורמטיבי של גבריות מעוררת תשומת לב ובאופן דיכוטומי היא לעיתים רבות זוכה לקטלוג של נשית. מכאן, שסימני העיקר של הדימוי הגברי המוערך יוצרים מערכת של ציפיות חברתיות מבנים ומגברים והם משמשים כקני המידה המקובלים להוכחת התאמה והסתגלות ולרווחה חברתית ונפשית.

מהשיח הפסיכואנליטי עלתה הטענה, כי התיאור של בנים פמיניניים - כלומר בנים שהתנהגותם מעוררת תהיות וחשד - מושפע מהתפיסה ההגמונית של גבריות. שכן, בנים פמיניניים מרגישים יותר מדי, נמנעים יותר מדי מהעיסוקים הנורמטיביים של מינם ונכשלים רבות בהפגנת התנהגות ראויה ומקובלת של בנים. מכאן, שבשיח המקצועי והציבורי תופעה זו אפוא מיוחסת לכישלון מיני-התפתחותי וכפגם בריאותי, על אף ששונותם – יותר מכל – למעשה משקפת את הדלות של מערך המגדר הבינארי, השולל כל מגוון מכלל האפשרות ומהזכות בלגיטימציה חברתית (Corbett, 2009). כלומר, בנים, בעלי אפיונים נשיים מתויגים כחורגים מגבולות המגדר הנורמטיביים ומהציפיות החברתיות בשל שונותם ביחס לגבריות ההגמונית.

אני מוצאת תועלת רבה בדבריו של Corbett, כי הסימון השלילי של בנים פמיניניים, של גברים נשיים ותיוגם כהפרעה מגדרית מעוררים שאלות ביקורתיות על התפיסות החברתיות הדומיננטיות, כפי שאלו משתקפות בציפיות הקשורות לקטגוריות המגדר. על כן, בהתאם לתיאור שונותו ההתנהגותית של הבן על ידי האמהות במחקר כאן גם אני נשאלתי תכופות כיצד לא ראיתי סימנים להומוסקסואליות בהתנהגותו של הבן הפרטי שלי לפני יציאתו מהארון. אני מוצאת, כי שאלה זו רומזת על הפנמה עמוקה של דימוי הגבריות המקובלת והאדוקה ועל אימוץ החשיבה הבינארית המבחינה באופן מדורג בין גבריות הטרוסקסואלית לבין הומוסקסואליות, או בין התנהגות נשית לבין התנהגות גברית. שכן, שאלה זו עלולה לרמוז על הנטייה לתהליכי הסקה בינאריים, כי בן שמפגין התנהגות מגדרית בלתי קוהרנטית הוא אפוא בעל נטיות הומוסקסואלים. נטייה זו עשויה להסביר את תיאור השונות ההתנהגותית של הבן בילדותו ובשנות ההתבגרות בעזרת חריגתו מהסטנדרט הגברי הנורמטיבי. שכן, בדיעבד שונות זו מוסברת על ידי המיניות הומוסקסואלית. מנגד, במקרה והבן לא היה מגדיר את עצמו כהומוסקסואל ולא היה יוצא מהארון, אזי אולי לא היה צורך דחוף כל כך להסביר את התנהגותו המגדרית המוקדמת או את שונותו. אולם, הוצע במחקר אחר בקרב הורים לבנים הומוסקסואלים, כי למעשה הסבר זה רלוונטי רק בגלל יציאתו של הבן מהארון. שכן, לנוכח ההתוודעות המפורשת והטרייה עם המיניות ההומוסקסואלית של הבן, הורים רבים עסקו בחיפוש פרשנות חדשה לאירועי העבר על אף, שבעת התרחשותם אירועים אלו זוכו להסבר שונה בתכלית. לפיכך, דינאמיקה זו מביאה דוגמא לנטייה לעדכון פרשנויות של חוויות בעבר בהתאם לידע החדש והעדכני, שבידי ההורים (Aveline, 2006).

אף על פי כן, הדגש המפורש והפומבי של האמהות בהישגים ובכישרונות של בניהן מביא את הפרספקטיבה של גבריות הומוסקסואלית מוצלחת, אשר בעת ובעונה אחת חותרת תחת

הדימוי של האידיאל הגברי ותחת הסטיגמה המינית. שכן על פי דברי האמהות, על אף המיניות ה"נחותה" – או בגלל האומץ לבטא את העולם הפנימי והמיני – גברים אלו מנהלים חיים של תחושת הצלחה ושלמות. יתר על כן, על סמך הייצוג של הבן והתיאור של תכונותיו, נדמה כי דווקא השונות האישיותית שלו ומאפייניו הבלתי טיפוסיים ביחס לקטגורית הגבריות, אלו הם שאפשרו, הזינו ותרמו להיווצרות הקשר המיוחד של האמהות עימו, את מיקומו המיוחד בליבן ואת ההערכה העמוקה אליו. שכן, נדמה שמאפיינים אלו הם שאפשרו את מעורבותן הפעילה בחייו, האינטר-אקציה ההדדית בין השניים, שבתורם תרמו להכרות עם צרכיו ורגשותיו. אני מוצאת בכך מסר, שמבקש להנכיח לגיטימציה של גבריות מאוזנת ועגולה יותר - ואולי אף נאמנה יותר למאווים האישיים - וקשובה יותר לזולת מצד האמהות כאן. על כן זהו מסר שמדגיש, כי טיב האזרחות של אדם אינו תולדה של ההעדפה המינית ההטרוסקסואלית או ההומוסקסואלית (או אחרת) ולכן לא ראוי, לא מוצדק ולא אנושי לשפוט אדם על פיה.

לפיכך נדמה, כי ניתן לפרש את הקולות של האמהות כביקורת נוקבת לסדר החברתי הפטריארכאלי המבוסס על ערכים של גבריות אדוקה ומסורתית, על מאפייני אישיות דומיננטיים כגון תחרותיות, כיבוש, הישגיות ועל הפרדה בין התפקידים של נשים וגברים ובין התנהגות מגדרית ומינית ראויה ותקינה על פי סטנדרטים נוקשים ובינאריים.

כמו כן, התיוג של בנים פמיניניים או הומוסקסואלים כבעיה סוציו-פסיכולוגית מדיר רבים מתחושת השייכות, פוגע בחיבור לחברה ועלול למוטט את תחושת הרווחה האישית. כפי שתואר בפרק מוקדם יותר, המחירים של ההדרה החברתית של זהויות מיניות או מגדריות, שחורגות מהנורמה ההטרוסקסואלית הינם כבדים למדי: חיים בשקר, בדידות, מצוקה נפשית, התמכרויות, חסרי בית ולעיתים אף רצח והתאבדות. ההתוודעות של האמהות עם מחירים אלו עשויה לחולל מפנה ולעורר חשיבה ביקורתית על שאלת הצידוק של הנורמות על גבריות נורמטיבית ולהתארגן לחשיבה על הצורך בהתנגדות להן. הרי, שהתוצרים הקשים והעצובים בעקבות הכישלון להשיג ולהפגין את האידיאל הסטריאוטיפי מתנגשים עם מרכיבי היסוד של הפרקטיקה האמהית בנוגע לתכלית ההגנה והדאגה לגדילה נפשית ופיזית. האימות עם השלכות של האידיאל במציאות הביאה למחאה לנורמות השולטות והקובעות את סדר הדברים. מכאן, שבצומת ההתנגשות בין הנורמות הדומיננטיות, המיניות ההומוסקסואלית של הבן האהוב והתכלית של תפקיד האמהות קיימת אפשרות לביקורתיות ולשינוי בתפקיד האמהות.

נורמות מסמלות בטחון והכרה חברתית, הן מעידות על השייכות של הפרט לחברה. נורמות גם פועלות כמעין מורה דרך שמגדיר התנהגות ובאותה עת הן נוגעות לרבדים העמוקים ביותר בקיום של הפרט.

תהליך ההכרות של אמהות עם מיניות הומוסקסואלית של בניהן והסתגלותן למציאות זו מושפעים רבות מהנורמות הקשורות במגדר ובמיניות, המייצגות התנהגות גברית ראויה ותקינה. כמו כן, גם מהסטיגמה החברתית המתלווה לחריגה מהנורמה ההגמונית השפיעה ואימה על האמהות ואולי מסיבה זו התהליך של כל אחת הינו הדרגתי ולפי קצב אינדיבידואלי.

בספר על מיניות ומגדר, Chodorow (1994) הציגה טענה מרכזית, שהנטייה לנרמל הטרוסקסואליות ולראות בה סטנדרט לתקינות מבוססת על מכלול של הנחות חברתיות-תרבותיות, אשר כוללות גם תפיסות נורמטיביות וגם שכיחות סטטיסטית אודות שיעור בעלי סוגי מיניות שונים. הנטייה התרבותית לראות בהטרוסקסואליות סימן בלתי מעורער להתפתחות נפשית תקינה נובעת מהחיבור בין מיניות זו לבין שני רבדים אחרים: הפסיכולוגיה והחלוקה התרבותית המגדרית של שני המינים. משולש זה בין הטרוסקסואליות-התפתחות פסיכולוגית-חלוקה מגדרית מאפשר לכאורה ליצור הבחנה בין נורמאלי לבין א-נורמאלי באמצעות הטרו-והומוסקסואליות. נוסף על כך, משולש זה מקדם את הלוגיקה הפטריארכאלית. על כן בניתוח מיניות ומגדר, הכותבת הצביעה על הנחת הטרו-נורמטיביות כתבנית חשיבה, אשר למעשה כרוכה בהטיה תרבותית מובנית לטובת הטרו-סקסואליות תוך האחרה של סוגי מיניות אחרות. הטיה זו הובילה להתמקדות מקצועית-מחקרית בהומוסקסואליות במטרה לנתח ולהסביר תופעה זו דרך המיקוד במין, באובייקט למשיכה ובפנטזיה מינית, בעוד שהטרוסקסואליות למעשה מובנית כסוגיה הקשורה לאהבה, רומנטיקה ובשלות התפתחותית, שלא דורשות הסבר. שכן, העובדה כי סטטיסטית הטרו-סקסואליות נפוצה יותר מהומוסקסואליות אינה מספקת קני מידה או בסיס לפתולוגיזציה של הומוסקסואלים או להבחנה בין מקובלות וחריגה, כיוון שבכל סוגי המיניות מרכיבים דינאמיים והתפתחותיים לצד רבדים רגשיים.

אני מוצאת כי השיח ההגמוני, ש-Chodorow התעמתה איתו, מוצא ביטויים גם בחוויות של האמהות במחקר כאן בצורות שונות. במקביל לטענת ההטיה של Chodorow, אמהות רבות במחקר כאן הביעו את התנגדותן המפורשת לתיג בניהן דרך מיניותו בלבד. על כן, זוהי התנגדות להפיכת המיניות למהות הבלעדית של הבן וסירוב לראות במיניות בעיה או חריגה, שיש להסביר.

מכאן, גם הדגש במעלותיו האישיים ובהצלחותיו של הבן בדרך, שמעוררת אהדה והכרה מחזק פרשנות זו.

אולם מהצד השני, חלקן הגיבו בשלבים שונים ברתיעה עמוקה ספונטאנית למחוות ומבעי מיניות הומוסקסואלית ואף חוו קושי רב לנוכח הצורך להיפרד מתחזית החיים הנורמטיבית של זוגיות הטרוסקסואלית והקמת משפחה. אני מוצאת, כי ניתן לפרש תגובות נקודתיות אלו כביטוי למעמד ההגמוני של הטרוסקסואליות בתפיסות ובעיצוב השקפת העולם שלנו. שכן ברפלקסיה של האמהות אודות תגובותיהן למשמעות המעשית של הומוסקסואליות התברר להן, כי הרתיעה אולי מבטאת את דינאמיקה של נורמות על מגדר ומיניות, אשר מביאה להבחנה הדיכוטומית התרבותית בין מיניות הטרוסקסואלית תקינה לבין מיניות הומוסקסואלית חולנית ופגומה. שכן, כפי שפירט Herek (2007), סטיגמה מינית, לב ליבה של הומופוביה, הינה אפוא תוצר של הבנייה תרבותית, אשר מתקיימת מחוץ לגישות והתפיסות של הפרט. בדינאמיקה של ההבניה נוצר ההקשר החברתי, שבו תפיסות על מיניות נורמטיבית ומיניות חריגה מתעצבות, מתוחזקות, מתבטאות ואף מתעדכנות. עוד הוא טען, כי סטיגמה מינית של סוגי מיניות מסוימים מעוגנת ביחסי הכוח החברתיים. מכאן, שהסטיגמה המושלכת על הומוסקסואליות משקפת אפוא נורמות מעוגנות באידיאולוגיה תרבותית, אשר משרתת את הרעיון ההגמוני אודות התנהגות חברתית ראויה של גברים ושל נשים. נטען עוד, שהנורמות המבניות על מיניות והתנהגות מגדרית תקינה מתמזגות להטרו-סקסזים, שבין מטרותיו למחוק את הנראות של הומוסקסואליות (Herek, Gilis, & Cogan, 2009) ולשמר ולתחזק יחסי הכוח הא-סימטריים בין המינים ואי-שוויון מגדרי (Chodorow, 1994). מכאן שהתגובה השלילית כלפי הומוסקסואלים הינה אפוא תגובה מובנית לאיום הנשקף לאידיאל הגברי, אשר מתחזק את הסדר המגדרי בתא המשפחה ובחלוקת העבודה בין האמהות ואבות. שכן, מתוך הניסיון והרפלקסיה על תגובותיהן התהוותה מעין תובנה, כי משמעות התגובה הנורמטיבית והשכיחה כלפי הומוסקסואליות למעשה מהווה ראי של חלוקה דיפרנציאלית ובלתי הוגנת של רווחה אישית וחברתית.

הכוח של הנורמות החברתיות בא לביטוי בחלק מהממצאים במחקר כאן. ראשית – וכפי שצוין לעיל - בהבחנת השונות ההתנהגותית של הבן ההומוסקסואלי ביחס לנורמה המגדרית. הבחנת השונות ההתנהגותית עשויה לרמוז, כפי שהציע Aveline (2006), על החשיבה תרבותית ההטרוסקסואלית, אשר נוטה לחבר בין הומוסקסואליות לבין התנהגות מגדרית בלתי קוהרנטית. שנית, ההשפעה של הנורמות מצויה גם בעוצמת התגובה הרגשית של אמהות רבות לידיעת

המיניות ההומוסקסואלית של בניהן. שכן בתגובה זו מתנפצת ההנחה הסמויה, כי ילדיהן יגדלו להטרוסקסואלים כמו הרוב ונותר החשש מהלא נודע, אי-הוודאות לגבי העתיד, פחד מפגיעה, תחושת חוסר בטחון, עצב וכאב עמוק.

תגובות אלו עשויות לשקף את האינדוקטרינציה המוצלחת של הנורמות הדומיננטיות ואת הנטייה האנושית להתיישר על פי הנורמות, לאמץ אותן ללא בקרה. שכן, נורמות רבות הופכות עם הזמן לאבן יסוד בהשקפת העולם, לעובדה נתונה במציאות, על אף שהן למעשה אך ורק ביטוי תרבותי אחד, מבין מגוון של ביטויים אפשריים. כפי שבטלר (Butler) כתבה (2003), העמידה בנורמות והחזרה עליהן, הן המנגנון שבעזרתו מתווכת הכרה חברתית ועצמית לזהות של הפרט ולקיומו. לפיכך, החזרתיות על הנורמות יוצרת חוויה של סובייקטיביות של הפרט ובד בבד היא מקנה לנורמות חזות של עובדת טבע. דבריה של בטלר מדגישים את הדינאמיקה שבחזרה על נורמה המביאה להפנמת הדרך הראויה לחוות חוויה ואף לחיות את החיים בתחושה של רווחה. נקודה זו מדגישה את החשיבות של נורמה מהבחינה של תחושת שייכות חברתית ורווחה סובייקטיבית של הפרט. לפיכך, ניתן לפרש את ההלם הראשוני של האמהות בעקבות ההתוודעות עם המיניות של הבן ואת הקושי הנחוה עד לקבלת ההומוסקסואליות כביטוי לתחושת פגיעה חזקה בשייכות החברתית ובביטחון הגלום בחיים נורמטיביים תחת חזותה של האידיאולוגיה החברתית.

אשר על כן, רבדים אחרים ומאוחרים יותר בתהליך של האמהות משקפים את המשא ומתן, שהן ניהלו עם הנורמות והאידיאולוגיה החברתית בכדי לשנות את מאזן הכוחות הבלתי שוויוני במדרג ההיררכי של המינים ושל סוגי מיניות. לפיכך, החלטתן ללמוד ולרכוש ידע בלתי מוטה על עולמו של הבן מסמנת סירוב להמשיך להיענות לציפיות היוצרות אמהות טובה. שכן, אקט זה של למידה מגלם סירוב לאמץ את היחס השלילי כלפי הומוסקסואליות ללא עוררין. הלמידה על מיניות הומוסקסואליות הינה אקט של המרת שנורמה המקדמת הומופוביה בסקרנות ודאגה לבן בשילוב עם עצמאות אישית ויושרה. זאת ועוד, היציאה מהארון של האמהות והצהרת התמיכה הפומבית בבניהן ובמיניותם הינן באופן סימבולי בעת ובעונה אחת קריאת תיגר על קטגוריות המגדר הצרות ועל הלוגיקה של הנחת ההטרוסקסואליות. שכן ניתן לפרש את הקול של האמהות, את הצהרת האהבה הבלתי מסויגת לבניהן כחתירה תחת הגבריות ההגמוניים, כחתירה תחת הנורמות המרכזיות הממיינות את חוויות החיים. כך, קולן למעשה תובע מקום ומעמד לגבריות מסוג אחר: גבריות וורבאלית, רגישה לזולת, קשובה, מכילה ומכוונת דאגה לרווחתו של האחר, גבריות שלפיה יש מקום גם למאפייני האישיות של בניהן. על כן, באופן סימבולי בפרשנות

זו הצהרת לגיטימציה לגבריות פחות כוחנית, פחות שתלטנית, תחרותית ואגרסיבית. כמו כן, אני קוראת את תמיכתן של האמהות כאן בבניהן כניסיון לקעקע את הסמכות של הטרו-סקסואליות כמהותה של הגבריות אידיאלית והתקינה בחברה הישראלית מתוך ידיעת המחירים הכבדים של אידיאולוגיה זו מבחינת היחסים בין קרובי משפחה ובין בני אדם בכלל. אני מוצאת הקבלה בקריאה זו של הפעולות של האמהות בכתבה של Butler על הצורך להרחיב את הנורמות בכדי להכליל בהן את השוליים, את מי שנשלל ממנו קבלה והכרה חברתית עקב אי-התאמתו לנורמות הקיימות (2004). אוסיף, כי יתכן שפרשנות זו של האקטים הביקורתיים של האמהות יכולה להסביר את ההזדהות של האמהות ואת תמיכתן האקטיבית והפומבית בבניהן ובצעירים הומוסקסואלים בכלל בעזרת המיקום החברתי ביחס להגמוניה הגברית. הרי באופן פשטני, כפי שהומוסקסואלים ממוקמים בשולי החברה בשל הנורמה ההגמונית על גבריות הטרוסקסואלית תקינה, כך גם נשים ממוקמות בשוליה בשל נשיותן, חולשתן, רגשותן.

אולם בד בבד ניתן לפרש את העימותים של האמהות עם הנורמות השולטות סביב מיניות וקטגוריות המגדר כעימות עם מוסד האמהות, כמשא ומתן עם הנורמות השזורות בתפקיד האמהות.

תמורות בתפקיד האמהות

אמהות היא תפקיד דינאמי, שמובנה מתוך מארג ההשפעות החברתיות והמאפיינים האישיים של הפרט. בפרק זה אנתח את התוצר של מארג זה מתוך ההתמודדויות של האמהות עם מיניות הומוסקסואלית במציאות הישראלית לאחר אזכור קצר של התשתית התיאורטית. ניתוח כזה עשוי להצביע על המגמות העכשוויות הן בתפקיד האמהות והן בחברה הישראלית.

תפקיד האמהות משקף באופן כללי את הסדר החברתי וכן תפיסות דומיננטיות סביב תפקידי המגדר בחברה. משום כך, עבודת גידול הילדים של אמהות רבות מובנית על פי אינטרסים ונורמות חברתיות גבריות. משמעות הדבר על פי הביקורת הפמיניסטית, כי האמהות למעשה אמורה להתנהל ולהתבצע כמוסד סדור ומקובע, שמשקף נאמנה את האידיאולוגיה הפטריארכאלית ואת ערכי הליבה של הסדר החברתי של תפקידי מגדר נבדלים. ציפיות אלו מסמנות במובלע אמהות תקינה, טובה ומוצלחת (ריץ', 1989) ומשמשות אמצעי פיקוח ושליטה על הפרקטיקה האמהית בעזרת מנגנון האשמה (כהן, 2006; Jackson, & Mannix, 2004).

(Douglas, & Michaels, 2004). לפיכך, ההבניה הפטריארכאלית של אמהות עלולה לשעתק את היררכיה מגדרית ואת ההשתקה של נשים אמהות. האמהות במחקר כאן לעיתים גם מצאו את עצמן נקראות להתעמת עם הבנייה זו של האמהות, הן חוו את הניסיון למשטר את האמהות וכן הן בחנו בשלב כזה או אחר את טיבן כאמהות בעקבות יציאתן של הבן מהארון.

אולם, לצד הצווים הגבריים של החוק הפטריארכאלי אמהות מכילה קוגניציה ורגשות ייחודיים ואינדיבידואלים. חשיבה אמהית המעוגנת בתכלית העשייה של אמהות למען גדילתו הפיזית והנפשית של הילד, הגנתו ולמען התאמתו החברתית. עקב התביעה לגדל ולחנך ילד בהתאם להקשר החברתי הספציפי, אמהות מתעמתות עם דילמות מוסריות וקונפליקטים מורכבים, שלעיתים רבות נובעים מהמשמעות הפוגענית של אותן נורמות ותביעות במציאות הספציפית שלהן או של ילדיהן. התנגשויות אלו עם הצו החברתי עשויות לעורר יכולות קוגניטיביות ותובנות מוסריות ואף להצמיח התנגדות במגוון דרכים אצל האם האינדיבידואלית (Ruddick, 1989). שכן, אמהות עוסקות בבירור מגוון רחב של שיקולים והחלטות, המשפיעים על רווחתה האישית של ילדיה במצבים דינאמיים מורכבים (O`Reilly, 2007) באמצעות מעורבות רגשית, אמפתיה לצרכים של הזולת ומתוך מחויבות מוסרית לקשר וקרבה מתמשך (גיליגן, 1995).

לאור זאת אני מוצאת, כי ההתנגשות בין ההתנהגות המגדרית-מינית המצופה לבין זו האוטנטית של הבן ההומוסקסואל הניבה תובנה ביקורתית באשר למשמעות של הציפיות החברתיות מאמהות ותפקידי המגדר הבינאריים. הרי בניגוד לציפייה הסמויה, שהאמהות ינסו לתקן את הפגם המיני או לפחות ישתקו את קיומו, הן נקטו עמדה אקטיבית של למידה על הומוסקסואליות בכדי להכיר ולהבין עולם חדש להן מתוך הבנה ומחויבות להכיל עולם זה במציאות שלהן. אקט זה מבטא אם כן מחויבות מוסרית ואנושית להמשך מעורבות וקרבה לבן חרף התיגו המחשיד כחריג. בנוסף, הן ערכו בדק הבית בתפיסותיהן העמוקות על מנת לברור עמדות טפלות והרסניות, אשר חותרות תחת היציבות של הקשר עם אדם אהוב וקרוב.

ניתן כמובן לפרש את התמיכה של האמהות בבניהן כביטוי למחויבות המסורתית לתכלית להגן על ילדיהן במסגרת תפקידן. במקביל, גם התגייסותן האקטיבית בכדי לתרום לשינוי התפיסות ההומופוביות יכולה להתפרש כאקט אמהי מסורתי, שמטרתו לעצב סביבה ידידותית להומוסקסואלים, למזער את אפלייתם ובכך להביא להתאמה ומקובלות חברתית. אלא שהאקטיביזם של האמהות מושתת על תובנות עצמאיות, המעוגנות בחוויות של אי-צדק, אי-שוויון ועל השקפת עולם אנושית, שמבקשת להכיל שונות כחלק אינטגרלי מהנוף האנושי הקיים

בפועל. מכאן, שאני מפרשת את ההגנה והתמיכה של האמהות כאן כאקט ביקורתי, היוצא נגד אבן יסוד מרכזי בחברה הישראלית: גבריות מסורתית והיררכיות פטריארכאליות.

בנוסף, באותה עת אקט ההגנה מבוסס על הזדהות עמוקה עם הכאב של הבן לנוכח חווית ההאחרה. שכן, במרכז הזדהות זו עומדת ההכרה של האמהות בשאיפה ליושרה אישית, אשר הובילה לשכלול הביקורת ולתובנות מוסריות. תובנות אלו מעוגנות ברגשות ובחויית הפגיעה ברווחה האישית של הבן ושל האמהות עצמן כתוצאה של האידיאולוגיה. או במילים אחרות, התובנות צמחו מתוך הפער בין הנורמות לבין הרגשות שנחו בפועל. מכאן, שלאיכות הרגשות הנחווים משמעות רבה עבור האמהות במחקר כאן, שכן נראה כי איכות זו סייעה בעיצוב התודעה. רגש מרכזי נוסף בסלילת התהליך של האמהות כאן הוא אהבה עמוקה לבן והוא אף תרם להתגברות על דילמות מול סביבתן ובהכרעות האישיות לנוכח המסרים החברתיים ההומופובים. שוב, אהבת אם מהווה מרכיב אינהרנטי באידיאולוגיה החברתית, אשר מציגה את האם הטובה במסגרת אלטרואיסטית של מכוונות לצורכי האחר, ולפיכך רגשות האהבה של האמהות תואמות את הציפיות החברתיות. אולם, פרשנות ביקורתית מבקשת להדגיש את הערך המוסרי שבהצהרת האהבה של האמהות כאן חרף המסר החברתי והנורמה המציגים הומוסקסואליים כנחותים וככושלים. הרי, שהאהבה הבלתי מסווגת לאדם, שעל ידי הרוב נתפס כקונטרוברסלי, עשויה לבטא יושרה, כנות לגבי הרגשות האישיים וסירוב להכפיף אותם לתכתיב של חוקי האהבה. אני מוצאת בפרשנות זו של מעמד הרגשות שני היבטים: אחד, החתירה של האמהות נגד הזרם על מנת לשמור על האוטנטיות, הריבונות והיושרה האישית שלהן. ההיבט השני עוסק במיצוב של הרגשות במרכז השיקולים בהכרעות הדילמות ובתהליכי קבלת החלטות. הפרשנות המוצעת כאן מהווה הנגדה של ההבניה הפטריארכאלית, כיוון שמוסד האמהות המסורתי מתעלם באופן מוחלט מהצרכים, השאיפות ומהרגשות של האמהות.

במאמר על שאלת האקטואליות של המגדר, גיליגן (2011) הדגישה את החשיבות לסרב להפרדה בין חשיבה לבין רגשות, כיוון שהרגשות הנחווים באינטראקציות חברתיות מעידים על ידע אישי ואנושי. בהיותנו יצורים חברתיים ומשתפים פעולה, לנו היכולת לחשיבה הדדית, אשר לטענתה, מהווה אבן פינה באנושיות. יכולת החשיבה וההבנה ההדדית מתהוות מתוך ההקשבה לקולות הפנימיים בעקבות מחשבות ורגשות. הזיכרון על איכות הרגשות שנחווה בעקבות מחשבות ואירועים מצטבר לגוף ידע אישי אנושי. לדעת הכותבת, הקשבה פעילה לרגשות היא הדרך לשמור על אנושיות, בעוד שהציות לקולות החברתיים החיצוניים טומן בחובו מלכודת של שימור ההיררכיות. לטענתה של גיליגן, הפטריארכיה, אשר מפצלת בין הרציו לבין הרגש, בין הגוף

והנפש ובין העצמיות לבין מערכות יחסים, למעשה משתקת את ההיררכיה ומקריסה את יכולת החשיבה ההדדית - או לכל הפחות - מדירה יכולת זו לשוליים. לפיכך הפיצול המבני שבסדר חברתי הפטריארכאלי למעשה מקפל בתוכו שלילת הקול האנושי והרגשות האנושיים. לפי הניתוח של גיליגן, הסדר חברתי הפטריארכאלי וההיררכיה האינהרנטית קובעים חוקי אהבה ומבני מגדר. לכן סדר חברתי זה עומד בסתירה מוחלטת לדמוקרטיה, אשר מבוססת על ערכי ליבה של כבוד, אהבה בין שווים, החופש להשמיע קול, סקרנות ואמפתיה לרגשות של הזולת. מכאן, טענתה המרכזית, כי חשיבה והבנה הדדית הינן מרכיבים הכרחיים לסדר חברתי אנושי דמוקרטי.

ניתוח זה עוסק בכמה מהרבדים הערכיים והמשמעותיים המצויים גם בפרקטיקה של האמהות במחקר זה. על כן, הסקרנות האמפתית לרגשות של הזולת תרמה להתגבר על תחושת הניכור והחשש מעולמו הזר של הבן ההומוסקסואל ובאמצעותה נוצרה מעורבות אמהית חדשה דרך הלמידה וההכרות עם תנאי החיים והרגשות של הבן. על כן, הסקרנות האנושית של האמהות סייעה להן לא להיכנע לאחיזה המשתקת של הפחד מזרות ומשונות. נדמה עוד, כי יכולת החשיבה ההדדית תרמה להזדהות העמוקה עם הכאב של הבן ועם שאיפתו לקיום אותנטי בהתאם למאווים הפנימיים שלו. כמו כן, החשיבה הדדית שימשה את האמהות לתמרון בין הצרכים השונים של הקרובים האחרים בסביבתן הקרובה מתוך התחשבות ברגשות של אחרים והניסיון להבין את המציאות מנקודת המבט של בן הזוג והילדים האחרים למשל. לפיכך, יכולת החשיבה וההבנה ההדדית הביאו יחד להכרה בתוקף של הצרכים והרגשות האינדיבידואליים של הדמויות המרכזיים במקרה הספציפי. יתרה מזו יתכן, שיכולת החשיבה וההבנה ההדדית, אשר על פי הגדרתה של גיליגן משלבות רציו ורגש מהוות מרכיב בין אחרים המסביר את הבדלי העמדות להומוסקסואליות בין נשים וגברים. שכן, כפי שצוין, נשים נוטות לגלות טולרנטיות רבה יותר מגברים כלפי הומוסקסואליות. לפיכך, הפער המגדרי בעמדות עשוי לנבוע מהיכולת והנכונות להבין את האחר ולהכיר ברגשותיו. מאפיינים אלו של מעורבות רגשית ואמפתית במצב של הזולת מהווים הנגדה לאב-טיפוס הגברי, שתואר בפרק קודם.

רובד ערכי משמעותי נוסף מצוי בשימוש התדיר, שהאמהות עשו בזיכרון של צבע הרגשות ואיכותם בעקבות אינטראקציות עם הבן ההומוסקסואל, עם בן הזוג, עם קרובים ועם הסביבה המורחבת. על כן, איכות הרגשות שנחוו בסיטואציות שונות – כאב, מצוקה, מועקה, אהבה, רווחה - ועוצמתם שימשו שיקול מרכזי בקבלת ההחלטות וההכרעות של האמהות והשפיעה על תפיסת העולם, על מערכות היחסים ועל התפיסה העצמית.

על כן, מתוך יכולת החשיבה וההבנה ההדדית ותרומתה צמחו והשתכללו תובנות מוסר, שמגלמות הכרה וכבוד לזולת. תובנות אלו התהוו בתהליך אינדיבידואלי ואישי מאוד בשל המאפיינים הייחודיים של האינטראקציות החברתיות הפוגשים כל אישה ואישה באופן שונה. חוקרת סוגיית המוסר תיארה כיצד אתיקה נשית צומחת מתוך יחסי הדאגה של אמהות עם ילדיהן בדרך אבולוציונית. בדומה להמשגה של גיליגן, גם כותבת זו הדגישה את החשיבות של תקשורת פעילה על מנת לבסס, להבין ולפרש את הצרכים האנושיים של האחר. אולם, לצד המעורבות הפעילה והמחויבות אמפתית לזולת, אתיקה זו מכילה גם היבט של בחינה והערכת ההשפעה של התנהגויות של העצמי על הזולת ועל רווחתו. לפיכך, המשגה זו של אתיקה והבטחת הרווחה של הזולת מתמקדת יותר בפעולות ובהתנהגויות של עצמי, של הסובייקט מאשר בסנקציות החברתיות בעקבות אי-ציית למוסכמות (Noddings, 2010).

במקרה של האמהות במחקר זה היבט מוסרי חשוב ומשמעותי מצוי בעימות האישי עם התפיסות והעמדות הבסיסיות של עצמן ובהתמודדותן עם תחושת דיסוננס. שכן, מכלול הרגשות הנחוה במציאות הקרובה הביא אותן לבחינה עצמית ביקורתית ולמאמץ לסלק תפיסות מופנמות, שתוקפן התפוגג בשל המודעות להשפעתן השלילית על תחושת הרווחה של הבן ושלה עצמה. אולם, למרות ההיגיון שב"בדק בית" האישי, תהליך זה רחוק מלהיות פשוט ובייחוד בסביבה מסורתית בעלת תפיסות נוקשות. על כן, כותבת פמיניסטית הסבירה, כי החשש מאובדן אהבה הופך אותנו לפגיעים ולמטרה קלה, משום שחשש זה מייצר נטייה להיענות ולציית לנורמות חברתיות ולאידאולוגיות, על אף המודעות שהן למעשה מקדמות חוסר הוגנות. לכן, פחד מאובדן אהבה מבנה איסורים ופוגע בתחושת הרווחה של הפרט באופן בלתי מודע (Layton, 2004). לפיכך, הכמיהה האנושית לתחושת שייכות והכרה חברתית עלולה למעשה לחבל ברווחה האישית של אמהות ושל ילדיהן, היות והחיבור החברתי נוצר דרך יישור הקו עם הקונסנסוס החברתי. אף על פי כן, האמהות במחקר זה סגלו לעצמן את הניסיון לבחון את האפקט של התנהגותן, תפיסותיהן ופעולותיהן על החוויה של הבן בדילמות המורכבות, למשל סביב מבעות אינטימיות מיניות בין הבן וזוגתו, שאלת שילובם של בני הזוג באירועים משפחתיים וסביב משמעות האהבה שלהן לבן.

על כן, התובנות שנוצרו בתהליכים האינדיבידואלים מבוססות על סוגי ידע משולבים: ידע רציונאלי וידע הנובע מחוויה רגשית אישית. אני מוצאת, שהגברת הרגישות להשפעה של התנהגויות על הסביבה מסמנת מעין צמיחה תודעתית מוסרית, היוצאת מתוך החשיבה הביקורתית וההכרה בהשפעת הפעולות של עצמן על הסביבה. Baraitser (2006) ניסחה נקודה זו

באופן קולע בהצעה, כי מלבד הדילמות המוסריות האינהרנטיות, אמהות כרוכה באתגור הסובייקטיביות של עצמנו ובבחינה נוקבת של העצמיות האישית.

הרובד האחרון בנוגע לתרומת החשיבה וההבנה הדדית מתייחס לביטוי האופרטיבי של הניסיון האישי בפרקטיקה של האמהות במחקר כאן. על כן התובנות והידע, שנוצרו מתוך המציאות הכואבת שלהן התנקזו לצורך להשמיע קול, לשתף אחרים בידע האישי שלהן בצורת מחאה נגד התפיסות התרבותיות, אשר ממקמות את בניהן ואת עצמן בשולי המדרג ההיררכי. לפיכך, העשייה של האמהות חותרת להגברת המוסריות החברתית ומספקת מבט מעשי על החשיבות של ערכים דמוקרטים ושוויוניים. יתכן שניתן לקשור את העשייה החברתית של האמהות במחקר זה לניתוח האתיקה של Noddings דרך המודעות הרגשית להשפעות של הפעולות שלהן על הזולת. הרי שהמחאה של האמהות עשויה הן לחולל שינויים קטנים כגדולים בתפיסות ההומופוביות הנפוצות בקרבן והן לעורר תקווה אופטימית ואף הערכה רבה אצל הבן ובקרב הקהילה. בין אם כך או כך, העשייה החברתית של האמהות מעידה על המודעות לעובדה, כי לפעולות ולהתנהגויות שלהן כאמהות השפעה על ילדיהן, על עצמן ועל סביבתן. זוהי עשייה ששואפת להגביר את ההכרה החברתית בשונות, בתנאי החיים של האחר השולי לנוכח במשמעות הפוגענית של נורמות צרות במטרה לתרום לעיצוב הבנה אנושית בתפיסות ובעמדות של הציבור הרחב.

לפיכך ולאור ניתוח זה של משמעות האמהות במחקר זה אני סבורה, כי בתפקיד האמהות אפשרויות חדשות ומעצימות הרבה מעבר למחיקה של האוטונומיה העצמית, כפי שדה בובאר הגדירה אותה. הרי, דרך העשייה החברתית צומחת תחושת ההעצמה של האמהות כסובייקטים, שנוטלים כוח בכדי להשפיע ולעצב את המציאות. תחושת ההעצמה נובעת – כפי שהן בעצמן העידו – מתהליך הגדילה הרגשית והנפשית, אשר תרם ללקיחת בעלות על האוטונומיה האישית ועל החשיבה העצמאית. אוסיף, כי העצמה זו גם מעידה על הצמיחה של תובנות מוסר, על גילוי היכולת להכיל רגשות ומחשבות מגוונות של זוויות שונות. כפי שניסחה זאת Lorde (2007), השיעור המשמעותי בתהליך גידול ילדים עוסק בשאלה כיצד לחיות בהתאם לעולם הפנימי בעזרת הקשבה לקול הפנימי במקום לקולות החברתיים שלעיתים מאיימים, ומלחיצים לכיוון מה, שלנגד עיניה של החברה. לכן, גידול ילדים הוא ללמד חירות.

בנוסף, העצמה זו נובעת מתחושת הכוח שבפעולות ובעשייה כאישה וכאמא. נדמה, כי הישגים אלו – היכולת לפעול כסוכנות שינוי מתוך השמעת קול ביקורתי על התפיסות החברתיות - ממחישים את ההמשגה התיאורטית, הרואה באמהות פוטנציאל לטרנספורמציה אישית. על כן,

ראית האמהות כטרנספורמציה מבטאת את הרעיון התיאורטי, כי הצרכים של הילד ושל האם מתקיימים ובאים לביטוי במקביל במעין הזנה הדדית. שכן הסובייקטיביות האמהית מתהווה דרך התגובות של אמהות לילד, לצרכיו ודרישותיו המשתנים והבלתי צפויים (Baraitser, 2008). במילים אחרות, האינטראקציה עם הילד, ההכרות עם רגשותיו וצרכיו עשויים להביא את האם להכרות עם רבדים חדשים של עצמה.

לצורך מיקום הסובייקטיביות של האמהות במחקר כאן, אני מוצאת ערך רב במאמרו של לאור (2011), הכותב על חוויית האמהות שלו מהפרספקטיבה הקווירית. הניסיון הייחודי שלו כגבר בתפקיד אמה הוביל למסקנה, שסובייקטיביות אמהית מכוננת מתוך החוויה האישית והסובייקטיבית, הנוצרת בעקבות חוויית החיקוי של תפקידי האמהות התרבותיים. טענתו, שמתבססת על הרעיונות של Butler, כי אמהות מובנית כמו מגדר, כמערכת של מבעות, פעולות וציפיות. מערכת שלמה זו של תפקידי אמהות מתמזגת לתוך אשליה של מהותנות אמהית נשית וביולוגית, אשר בתורה מייצרת את האידיאולוגיה החברתית והנורמות הקשורות לאמהות ונשים. מלבד שימור ההיררכיה המינית והמגדרית, משמעות האידיאולוגיה החברתית צמצום הסובייקטיביות האמהית לתפקיד ביולוגי, מולד, מהותני, כלומר, תפקיד נטול יצירתיות. אולם, המפגש עם התחושות והרגשות העצמיים שבחויית האמהות ואופן העיבוד האינדיבידואלי של הנורמות המגדירות אמהות, הם שמכוננים את הסובייקטיביות כאמא. מכאן המסקנה הפשוטה, שסובייקטיביות אמהית היא כשמה היא אישית, כלומר תלוי בפרשנות האינדיבידואלית וקשור לרגשות ולפרשנויות האישיים, שחויית האמהות מעוררת בהקשר החברתי הספציפי. לפיכך - וכפי שמחקר זה מבקש לשקף - הפרקטיקה האמהית והתכלית של גידול ילדים עומדים לבחינה פרשנית של האמהות האינדיבידואליות, אשר יוצרות בעשיתן דגם פחות אחיד ופחות צפוי.

סיכום

לסיכום אציג את פניה העכשוויות של האמהות לבנים הומוסקסואלים כפי שהן עולות כאן בעזרת אוסף של קווים מקבילים הבאים לביטוי במחקר זה. כיום, אמהות רבות מאוד מחליטות בסופו של תהליך אינדיבידואלי לצאת מארון השתיקה ולדבר בפומבי על החוויה האישית שלהן כאמהות. הן עושות זאת על מנת לתמוך ולסייע בתהליך ההסתגלות של הורים אחרים ועל ידי כך להקל על המצוקות הכואבות של נערים ונערות,

בעלי אוריינטציה מינית שונה מהתלם ההטרסקסואלי. לעיתים רבות, אמהות עושות צעד זה מתוך הכרות צורבת עם המציאות החברתית ומתוך ניסיון מר וכואב עם תפיסות הומופוביות. אסטרטגיה זו חושפת סוגיות מושתקות והנחות מובנות מאליהן – לפחות במסגרת הזוגיות הטרסקסואלית - על מיניות, אמהות מוצלחת, אהבה הורית ועל גבריות. היציאה מהארון - זניחת המעמד המבוש והמושתק - ותביעת כוח להשפיע ולעצב את המציאות האישית הינן תוצר של תהליך קוגניטיבי ורגשי הקשור למאפייני האישיים של כל אישה ואישה ושל סביבתה. תהליך זה מתנהל ללא שלבים מוגדרים, לעיתים הוא כרוך בנסיגות זמניות ואף בסוגיות בלתי פתורות. כמו כן, למרות החיוניות של היציאה מהארון מבחינת השאיפות והיושרה האישית, אמהות רבות במחקר זה סיכנו בכך – חלקן הגדול בידועין - את מעמדן החברתי-משפחתי הבטוח והמוכר לטובת המשך קירבה ודאגה לבן. אף על פי כן, היציאה מהארון של האמהות, הדיבור הפומבי והעשייה החברתית שלהן בעקבות כך במסגרות השונות מהווים לעצמם אקט פוליטי, אשר מתעמת עם השיחים ההגמוניים בחברה הישראלית.

לכן אני מוצאת, כי פניה של אמהות לבנים הומוסקסואלים על סמך המחקר כאן, בראש ובראשונה מבטאות סירוב להכפיף את האמהות לתכתיבים של החוק הפטריארכאלי, הקובע כיצד לגדל ולחנך ילד ואילו תכונות ומאפיינים להוקיע או לטפח. אמהות זו מבטאת חשיבה ביקורתית עצמאית בכל הקשור להסדרים החברתיים, אשר מקדמים ומשעתקים תפיסות ותבניות חשיבה בלתי מוסריים כלפי שונות על אף המגוון המצוי במציאות האנושית. על כן, זוהי אמהות שמתוך התא המשפחתי – מעוז הפטריארכיה - מתעמתת חזיתית עם נורמות ואידיאולוגיות מושרשות על גבריות, מיניות ומגדר, שעל בסיסן מונחת הסדר החברתי הפטריארכאלי. במובן הסימבולי, זוהי אולי אמהות אשר משנה את כלי המשחק של תפקיד האמהות: מאתר נשלט על ידי האינטרס הדומיננטי למען סדר היום הלאומי של העברת הצביון האתני והפטריארכאלי לדור ההמשך, לאתר של כוח, השפעה, ביקורתיות וסובייקטיביות. הרי, שאמהות זו פועלת בעזרת אותם מאפיינים רגשיים-נפשיים ויכולות בין-אישיות, שלאורם נשים הוצבו בחלק התחתון של המדרג החברתי ההיררכי בכדי לקרוא תיגר על ההסדרים, המדירים בנים הומוסקסואלים ואמהות רבים מתחושת רווחה אישית וחברתית ומיחסי כבוד. על כן, בעזרת השימוש בחוויות רגשיות בשילוב עם חשיבה מעוגנת בניסיון האישי והאינטראקטיבי עולה מסר מוסרי של יושרה אישית במערכות יחסים, הזכות האנושית לאוטנטיות, שוויון וערכים של וכבוד ודאגה לאחר. זוהי אמהות דינאמית, לעיתים מעצימה ולעיתים אחרות אולי אף מנשלת, היות והמפגש בין העולם החיצון וזה הפנימי והסובייקטיבי נתון לפרשנות אינדיבידואלית. אולם, אמהות זו מכילה פוטנציאל לתחושת

העצמה, תחושה של גדילה והתפתחות אישית, אשר צומחים מתוך ההכרות והידע על מגוון של צרכים, רגשות וחוויות בשילוב עם ניסיון ההתמודדות עם דילמות ואי-וודאות.

לשרטוט זה של פניה של האמהות לבנים הומוסקסואלים במחקר זה דמיון עם הפרויקט של O'Reilly (2007) לייצר השקפה ופרקטיקה, שמעצימה אמהות. דרך פריסמה פמיניסטיות היא הגדירה אמהות מעצימה כנרטיב ששואף לנתק או להפריע לנרטיב ההגמוני של מוסד האמהות הפטריארכאלי באמצעות התנגדות ביקורתית לנורמות של האם הטובה/הרעה, לציפיות הסטריאוטיפיות ולפריבילגיה הגברית. לדבריה, אמהות ביקורתית לגווניה מסרבת להפקיר את הסמכות, האוטנטיות והעצמאות של נשים. המשגה זו יוצאת מתוך הפוטנציאל הגלום באמהות מבחינת ההשפעה על הסדר החברתי דרך הפעולות של אמהות במסגרת האמהות ומחוצה לה ודרך עיצוב הסוציאליזציה של הדור הבא.

לפיכך, הניסיון לשרטט את פניה של האמהות כפי שהן עולות מהמחקר כאן מדגיש את המשמעות הפוליטית השזורה בתפקיד חברתי מרכזי זה. כפי שניסיתי להמחיש בעבודה זו, אמהות נוגעת להיבטים ציבוריים, מגדריים ומיניים, החוצים את התא המשפחתי ויוצאים הרבה מעבר לביצוע ההולם והמותאם לסדר החברתי.

מגבלות המחקר

מחקר זה מתמקד באמהות בניסיון לחלץ את המשמעויות הייחודיות של אמהות מתוך הפרספקטיבה של אמהות לבנים הומוסקסואלים. עבודה זו מבוססת על ראיונות עם 21 אמהות מרחבי הארץ שהחלו תהליך התמודדות עם הידיעה שבניהן הומוסקסואלי במועד שבין שנה אחת לבין 15 שנים לפני מועד הראיון. על כן, מחקר זה מספק הצצה מעמיקה לפרספקטיבה של אמהות לבנים הומוסקסואלים. ניכר, כי רוב משתתפות המחקר גילו נכונות מרבית להשמיע עמדה של קבלה מנומקת כלפי הומוסקסואליות כמו גם עמדה ביקורתית כלפי תפקידן כאמהות.

יש שטענו – גם במהלך איסוף הממצאים למחקר זה – על הבדל בתגובות של אמהות לבנים הומוסקסואלים לעומת תגובתן לבנות לסביות מפאת הציפיות הנבדלות להזדהות מגדרית ומינית מבנים ובנות. כהמשך לטענה זו יתכן, כי בחינת ההתמודדות של אמהות לבנים ובנות, בעלי אוריינטציות מיניות שונות תחשוף קשיים, שקשורים לציפיות הייחודיות של אמהות מבנותיהן באופן מקביל לקשיים של אבות להשלים עם בניהם הומוסקסואלים. בחינה משווה של

המחשבות והרגשות של אמהות ישראליות כלפי מיניות הומוסקסואלית ולסבית יחד מרתקת אך מעבר לגבולות של מחקר זה ומכאן אולי ימצא רעיון לפרויקט מחקרי עתידי.

הנושא האחרון ברשימה זו נוגע לביקורות פמיניסטיות על פרויקטים אחרים, שיצאו מתוך מסגרת האמהות, כמו למשל ארבע אמהות. שכן הטיעון, כי פרויקטים אלו מעוגנים במסגרת התפקיד המסורתי של נשים ובזכותה ולכן אין ביכולתם להביא לשינוי משמעותי ביחס לנשים בחברה. להבנתי לא ניתן להתעלם מהסכנה של קיבוע נשים בתפקיד האמהות דרך הכתיבה של נשים על אמהות. אולם, נדמה כי הכתיבה הפמיניסטית על אמהות כיום מספקת פרספקטיבות ביקורתיות מגוונות על אמהות, אשר עשויות לשמש כהעשרה של נשים - והורים - בשאיפה לקדם סדר חברתי שוויוני יותר.

אציין ואדגיש, כי על אף שמחקר זה מבקש למפות את המשמעויות של האמהות לבנים הומוסקסואלים בעיני קבוצת אמהות אין לראות בממצאי המחקר זה דגם ראוי או נכון של להתמודדות עם אוריינטציה מינית כזו או אחרת של הילדים או לפרקטיקה של אמהות. להשקפתי, אין נכון או לא נכון מוחלט. אני מקווה כי עבודה זו תעורר חשיבה על אותם קשיים ונקודות תורפה, שאמהות רבות חוות. תקוותי הגדולה, כי מחקר זה ישמש אמהות ואבות למשענת ולעידוד בדרכם לקבלה של האוריינטציה המינית של בניהם.

ביבליוגרפיה

בטלר, ג'ודית. (2003). חיקוי ומרי מגדרי. בתוך: י. קדר, ע. זיו, א. קנר (עורכים), מעבר למיניות: מבחר מאמרים בלימודים הומולסביים ותיאוריה קווירית. (עמ' 329-346). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

ברקוביץ, ניצה. (1999). המודל הישראלי: שני מפרנסים, מטפלת אחת. מרכז אדווה. מידע על צדק ושוויון חברתי.

גיליגן, קרול. (1995). בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האשה. [In a different voice] (נ. בן-חיים מתרגמת). תל אביב: ספריית הפועלים. עמ' 144-164.

גיליגן, קרול. (2011). מהיכן אנו באים/ות ולאן אנו הולכים/ות? הרהורים על חייהן של נשים. המשפט, טז, תשע"א, 13-35.

דה בובאר, סימון. (2001). המין השני. [Le deuxieme sexe] (ש. פרמינגר מתרגמת). תל אביב: בבל.

הקר, דפנה ושמיר, רונן. (2003). 'אימהות', 'אבהות', 'משפחה': בין אינטואיציה להלכה פסוקה. סוציולוגיה ישראלית, 2, 311-339.

יוסיפון, מרגלית. (2002). חקר מקרה. בתוך: נ. צבר-בן יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותי. (עמ' 257-305). אור יהודה: דביר.

ויטמן, ששה. (2002). על ה"ההבנה" אצל בורדייה. סוציולוגיה ישראלית, 2(2), עמ' 411-425.

וייס, מירה. (1991). אהבה התלויה בדבר. תל אביב: ספריית הפועלים.

חן, מייק. (2009). פחד, אהבה: הומוסקסואלים, לסביות והוריהם מספרים על גילוי הנטייה המינית ותהליך ההתמודדות עימה. ח"מ: מפגשים.

חקלאי, ציונה. (2010). אובדנות בישראל. התאבדויות 1981-2007. ניסיונות התאבדות 1999-2008. ירושלים. <http://www.health.gov.il/Download/pages/suicides07.pdf> (retrieved 15/8/2011)

טולדנו, אסתר. (2008). מקבלי גמלאות אמהות בשנת 2007. המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון 1, 5-1. http://www.btl.gov.il/publications/survey/documents/seker_216.pdf (24/5/2010 retrieved:)

לאור, לוסיאן. (2011). מחשבות על פרפורמטיביות אימהית. המשפט, טז תשע"א, 411-440.

לוז, דבורה, אבני, שרה. (2000). אמא, יש לי משהו לספר לך. תל אביב: הוצאת שופרא לספרות יפה.

מזרחי, שמחה. (2001). משפחתו העצובה של העליוז, או זו לא בושה גם לא כבוד גדול. הבניית המציאות במשפחות עם צאצא הומוסקסואל או לסבית. חיבור לשם קבלת תואר שלישי, אוניברסיטת תל-אביב, הפקולטה למדעי החברה ובית הספר לעבודה סוציאלית. תל אביב: המו"ל.

כהן, תמר. (2006). גילוי עריות: על הסוד ושמירתו. בתוך: ח. הרצוג, כ. להד (עורכות), יודעים ושותקים. מנגנוני ההשתקה בחברה הישראלית. (עמ' 88-83). ירושלים: מכון ון ליר; תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

פוגל-ביז'אוי, סילביה. (2000). משפחות בישראל: בין משפחתיות לפוסט-מודרניות. בתוך: ה. דהאן-כלב, ח. הרצוג, מ. חסן, ד. יזרעאלי, ח. נווה, ס. פוגל-ביז'אוי, ואחרים (עורכות). מין מגדר ופוליטיקה. (עמ' 165-107). תל-אביב: חדקל.

פרידמן, אריאלה. (2007). אימהות בראי התיאוריה. בתוך: נ. ינאי, ת. אלאור, א. לובין, ח. נווה, (עורכות). דרכים לחשיבה פמיניסטית: מבוא ללימודי מיגדר. (עמ' 210-189). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

ריץ, אדריאן (1989). ילוד אישה. [Of woman born] (כ. גיא מתרגמת). תל-אביב: עם עובד בשיתוף עם ירחון נעמת.

שטייר, חוה. (2005). קשרי הגומלין בין עבודה בשכר לעבודה במשפחה, סוציולוגיה ישראלית ז(1), 143 – 160.

Armesto, Jorge C., & Weisman, Amy G. (2001). Attributions and emotional reactions to the identity disclosure ("coming out") of a homosexual child. *Family Process*, 40(2), 145-161.

Aveline, David. (2006). "Did I have blinders on or what?": Retrospective sense making by parents of gay sons recalling their son`s earlier years. *Journal of Family Issues*, 27, 777-802.

Baraitser, Lisa. (2008). Mum`s the word: Intersubjectivity, alterity, and the maternal subject. *Studies in Gender and Sexuality*, 9, 86-110.

Ben-Ari, Adital T. (1995). Coming out: A dialectic of intimacy and privacy. *Families in Society: The Journal of contemporary human services*, 76(5), 306-314.

Ben-Ari, Adital T. (2001). Homosexuality and heterosexism: Views from academics in the helping professions. *British Journal of Social Work*, 31(1), 119-131.

- Bernstein, Robert A. (2003). *Straight parents, gay children. Keeping families together*. New York: Thunder`s Mouth Press.
- Butler, Judith. (2004). *Undoing gender*. Routledge: New York and London.
- Carrigan, Tim, Connell, Bob, & Lee, John. (2002). Toward a new sociology of masculinity. In R. Adams, & D. Savran (Eds.) *The masculinity studies reader*. (pp 99-118). Malden, MA, Oxford: Blackwell Publisher Ltd.
- Chodorow, Nancy J. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.
- Chodorow, Nancy J. (1994). *Femininities, masculinities, sexualities. Freud and beyond*. Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Corbett, Ken. (2009). *Boyhoods. Rethinking masculinities*. New Haven & London: Yale University Press.
- Douglas, Susan J. & Michaels, Meredith W. (2004). *The mommy myth: The idealization of motherhood and how it has undermined women*. New York: The Free Press.
- Ellis, Caroline, & Berger, Leigh. (2002). Their story/my story/our story. In J. F. Gubrium and J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context & method*. (pp. 849-876). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Falconer, Cathy. 2005. *Good as you. Mothers` reactions to gay sons. An exploratory study*. Derry: Guildhall Press.
- Forcey, Linda. R. (2001). Mothers, sons, and the art of peacebuilding. In A. O`Reilly (ed.) *Mothers & sons. Feminism, masculinity, and the struggle to raise our sons*. (pp. 71-90). New York, London: Routledge.
- Haraway, Donna. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14, 575-599.

- Harding, Sandra. (1993). Rethinking standpoint epistemology: What is strong objectivity. In L. A. Alcoff & E. Potter (Eds.), *Feminist Epistemologies*. (pp. 49-82). New York and London: Routledge.
- Hays, Sharon. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. London: Yale University
- Herek, Gregory M. (2007). Confronting sexual stigma and prejudice: Theory and practice. *Journal of Social Issues*, 63(4), 905-925.
- Herek, Gregory M., Gilis, J. Roy & Cogan, Jeanine C. (2009). Internalized stigma among sexual minority adults: Insights from a social psychological perspective. *Journal of Counseling Psychology*, 56(1), 32-43.
- Herzog, Hanna. (2004). Family-Military relations in Israel as a genderizing social mechanism. *Armed forces and society* 31(5), 5-30.
- Hopkins, Patrick D. (1996). Gender treachery: Homophobia, masculinity and threatened identities. In L. May, R. Strikwerda & P. D. Hopkins, (Eds.), *Rethinking masculinity. Philosophical explorations in light of feminism*. (2nd edition, pp 95-115). New York, London: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Jackson, Debra, & Mannix, Judy. (2004). Giving voice to the burden of blame: A feminist study of mothers` experiences of mother blaming. *International Journal of nursing practices* 10, 150-158.
- Kimmel, Michael S. (2001). Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity. In S. M. Whitehead, & F. J. Barrett (Eds.), *The masculinities Reader*. (pp 266-288). Cambridge, UK: Polity Press, Malden, USA: Blackwell Publisher Inc.
- Kjærum, Morten. (2009). *Homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in the EU member states: Part II – The Social Situation 2009*. European Union Agency for Fundamental Rights. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA_hdgso_report_part2_en.pdf (retrieved 23/8/2011)
- Kohut, Andrew, Wike, Richard, & Horowitz, Juliana, M. (2007). *World publics welcome global trade– But not immigration*. 47-Nation Pew Global Attitudes Survey. A Pew Research Center Project. <http://pewglobal.org/files/pdf/258.pdf>. (retrieved 10/8/2011)

- La Sala, Michael. (2010). *Coming out, coming home*. Colombia: University Press.
- Layton, Lynne. (2004). A fork in the royal road: On "defining" the unconscious and its stakes for social theory. *Psychoanalysis, Culture & Society*, 9, 33-51.
- Lindevall, Lars, Norden, Nicole, & Jacobsen, Laura B. (2011). *Drenge må ikke lege med prinsessekjoler og neglelak*. YouGov for 24 timer. <http://www.24dk/section.jsp?sectionId=5> (retrieved 23/8/2011)
(תרגום: אסור לבנים לשחק בשמלות של נסיכות ולקה לציפורניים)
- Lorde, Audre. (2007). Man child. In A. O'Reilly (ed.), *Maternal theory: Essential Readings*. (pp. 157-162). Toronto: Demeter Press.
- Noddings, Nel. (2010). *The maternal factor. Two paths to morality*. Berkely, LA, London: University of California Press
- O'Reilly, Andrea. (2001). In black and white: Anglo-American and African-American perspectives on mothers and sons. In A. O'Reilly (ed.), *Mothers & sons. Feminism, masculinity, and the struggle to raise our sons*. (pp. 91-118). New York, London: Routledge.
- O'Reilly, Andrea. (2007). Feminist mothering. In A. O'Reilly (ed.), *Maternal theory: Essential readings*. (pp. 792-821). Toronto: Demeter Press.
- Reinharz, Shulamit, & Chase, Susan E. (2002). Interviewing women. In J. F. Gubrium, & J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context & method*. (pp. 221-237). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Riessman, Cathrine K. (2002). Analysis of personal narratives. In J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context & method*. (pp. 695-710). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Ruddick, Sara. 1989. *Maternal thinking: Toward a politics of peace*. New York: Ballantine Books.
- Ryan, Caitlin. (2009). *Supportive Families, Healthy Children. Helping Families with Lesbian, Gay, Bisexual & Transgender Children*. Family Acceptance Project. San Francisco, CA: Marian Wright Edelman Institute, San Francisco State University. <http://familyproject.sfsu.edu>

- Saad, Lydia. (2007). *Tolerance for gay rights at a high-water mark*. Gallup.
<http://www.gallup.com/poll/27694/tolerance-gay-rights-highwater-mark.aspx>.
(retrieved 20/7/2011)
- Saltzburg, Susan. (2004). Learning that an adolescent child is gay or lesbian: The parent experience. *Social Work, 49(1)*, 109-118.
- Savin-Williams, Ritch C. (2001). *Mom, dad. I'm gay. How families negotiate coming out*. Washington, DC, US: American Psychological Association
- Thomas, Alison M. (2001). Swimming against the tide: Feminist` accounts of mothering sons. In A. O`Reilly (ed.), *Mothers & sons. Feminism, masculinity, and the struggle to raise our sons*. (pp. 121-140). Routledge: New York, London
- Whitehead, Steven M., & Barrett, Frank J. (2002). The sociology of masculinity. In S. M. Whitehead, & F. J. Barrett (Eds.), *The masculinities Reader*. (pp. 1-16). Cambridge, UK: Polity Press, Malden, USA: Blackwell Publisher Inc.
- Yanay, Niza, & Siles, Eyal. (2009). Idealization, splitting, and the challenge of homophobia. *Psychoanalytic Dialogues, 19*, 336-351

13/12/2010

מכתב פנייה

שלום רב,

אני סטודנטית לתואר MA בחוג ללימודי מגדר באוניברסיטת תל אביב. ברצוני לערוך מחקר בנושא הניסיון של אמהות לבנים הומוסקסואלים סביב ההתמודדות עם הידיעה על הזהות המינית של בניהן. כוונתי להתמקד בחוויה האישית של אמהות וכן באסטרטגיות בעקבות היציאה מהארון.

בחרתי בנושא זה כיוון שהוא קרוב ללבי. בנוסף, מצאתי שנקודת המבט של אמהות טרם זכתה להתייחסות מספקת במחקר הישראלי. לכן הסכמתך להשתתף במחקר זה תסייע לי רבות ואף לאמהות אחרות, שנמצאות במצב דומה. המחקר יתנהל באמצעות ראיון איתי, אשר ע"פ אישורך יוקלט. משך הראיון יהיה כשעה וחצי - אם כי יתכן ויתארך קצת מעבר לכך או יושלם במועד נוסף. בראיון אבקש ממך לספר על עצמך ועל ניסיונך על מנת ללמוד מניסיונך. הראיון המוקלט ישמר כחומר חסוי להמשך השימוש המחקרי שלי בלבד. כמו כן, כל ציטוט מהראיון שאכלול במחקר יופיע תחת שם בדוי על מנת לשמור על אנונימיות מלאה של כל המשתתפת במחקר. אני מבטיחה כי כל המידע שאקבל, ישמר תחת הקפדה מלאה וכי שמך לא יוזכר באף מקום במחקר (אלא אם תבקשי זאת, כמובן).

אני אודה לך מאוד אם תסכימי להשתתף בפרויקט זה. השתתפותך היא כמובן התנדבותית ואכבד את בחירתך לא להשתתף או לחזור בך בכל שלב. את מוזמנת לפנות אלי בכל שאלה לגבי המחקר.

אשמח להסכמתך להשתתף במחקר זה בכתובת המייל: bodilben@post.tau.ac.il בצירוף פרטים שאוכל ליצור איתך קשר או בנייד : 054-9742814. עם קבלת אישורך להשתתף, אצור קשר על מנת לתאם מועד ומקום לראיון.

אני מודה לך מראש.

בברכה,

בודיל בנישו